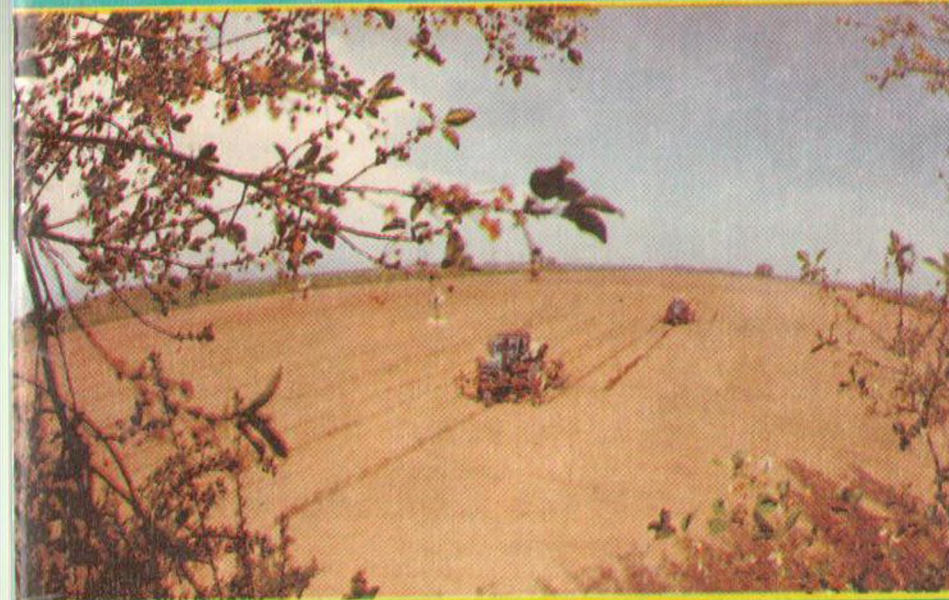

МУСТАҚИЛЛИКНИНГ
ЕТТИ
НАВРЎЗИ-
ИСТИҚЛОЛНИНГ
ОЙДИН
ЙЎЛИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

МУСТАҚИЛЛИКНИНГ ЕГГИ НАВРЎЗИ — ИСТИҚБОЛНИНГ ОЙДИН ЙЎЛИ

МАЪРУЗАЛАР ТЎПЛАМИ

ГРеспублика ўқув юртлари талаба-ўқувчилари
ва аспирантларининг Ўзбекистон мустақиллигининг
7 йиллигига бағишланган илмий-амалий анжуманида
қилган маърузалари — 1998 йил март)

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ
БОШ ТАХРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 1999

БМ
Бў: СИП я ЛП
№ 42222

Конференция материалларини нашрга тавсия этиш ҳайъати

Холмуродов Р. И.	—	Вазирнинг биринчи ўринбосари
Ғаниев Д. Н.	—	Бошқарма бошлиғи
Ниматов Р. Қ.	—	Бошқарма бошлиғи
Тураев П. Т.	—	Бошқарма бошлиғи ўринбосари
Ҳалилов Н. А.	—	ЎАЖБНТМ директори
Обломуродов Н.	—	ТМИ биринчи проректори
Усмонов Қ.	—	ТМИ кафедра мудири
Ҳукумов А.	—	ТДИУ доценти
Ёкубов А.	—	ТошДУ ўқитувчиси

Нашрга тайёрловчи ва махсус муҳаррир: **Пўлат Тураев.**

СЎЗ БОШИ

Наврў мустақиллик йилларида Ўзбекистон халқининг нафис тарихий қадриятларидан ва улў айёмларидан билиб айланиб бормоқда. Бу айём Ўзбекистонда ҳар йили таълим бағрам сифатида тантанали нишонланади. У ҳар қандай мафқурадан, сиёсатдан холи бўлиб, аҳолининг руҳий кўтаришида ва мустаҳкамлашида, уни истиқболдаги йўл мақсадлар сари сафарбар этишида, мамлакатимизда амалдаги ислохотларни муваффақиятли амалга ошириш учун йўл янгилашида муҳим омил бўлиб хизмат қилмоқда.

Талаба-ёшларга мамлакатимизда мустақиллик йилларида амалга оширилаётган ислохотлар ҳақида, Республика Президентининг асарларида, рисолаларида, нутқ ва мафқулаларида илғари сурилган ғоялар, кўтарилган масалалар ва муаммолар, уларнинг ечимлари, белгиланган тадбирлар, курситмалар ва топшириқлар тўғрисида ҳар томонлама кенг ва чуқур билимлар бериш ҳамда уларнинг бу соҳаларда орттирган билим ва тажрибаларини аниқлаш, ўқув кўрсаткичларидаги иқтидорли, ижодкор ва истеъдодли ёшларни ишлаб топиш, уларга ёрдам сифатида тегишли таълим тарбиявий дастурлар ва йўл-йўриқлар ишлаб чиқиш мақсадида Вазирлик 1998 йилнинг март ойида «Мустақилликнинг етти Наврўзи — истиқболнинг ойдин нурини мавзусида талаба-ўқувчилар ва аспирантларнинг Республика илмий-амалий конференциясини ўтказди. Анжуман ишида Республика олий ва ўрта махсус ўқув юртиларида шу мавзуда ўтказилган кўрик-танлов ғолиблари бўлган талаба-ўқувчилар, аспирантлар ўз мағрузалари билан иштирок этдилар.

Конференция шартига мувофиқ қатнашчиларнинг мағрузалари Вазирликда ташкил этилган махсус ҳайъат томонидан нўхта кўриб чиқилди ва ғолиблар белгиланди.

Муҳтарам китобхон! Сизнинг эътиборингизга ҳавола қилинаётган ушбу тўплам анжуман иштирокчиларининг мағрузалари орасидан танлаб олинди. Улар умумий ва муштарак бир мавзу тўғрисида бўлса ҳам, мазмунан ҳар

қайсиси ўзига хос, услуби ранг-баранг ва сержило асарлардир. Уларнинг ҳар бирида жуда кўп нарса ва ҳодисаларни билишга, идрок этишга, мушоҳада ва таҳлил қилишга, улардан муайян хулосалар чиқаришга интилаётган ёш қалбнинг тинимсиз ва тизгинсиз шижоатини ҳис этиш мумкин.

Маърузачилар, мавзу бўйича, шубҳасиз, кўплаб адабиётларни кўриб чиққанлар, устозларидан тегишли маълумотлар ва маълумотлар олганлар ҳамда уларни мустақил баён қилишга интилганлар. Уларнинг мавзу атрофидаги фикр-мулоҳазалари мамлакатимизда содир бўлаётган туб ўзгаришлар, ислохотлар руҳини ўзида акс эттиради. Шунингдек, талаба-ёшларнинг бу ислохотларда бевосита иштирок этиш истак ва иштиёқлари устуворлигини ҳам кўрсатади. Буни бир қатор маърузаларда талаба-ёшларнинг ўзлари бевосита гувоҳ бўлган ёки иштирок этаётган воқеа-ҳодисалар ҳақидаги фикр-мулоҳазаларидан ва баёнларидан ҳам билиш мумкин.

Айрим маърузаларда мавзу билан боғлиқ маълумотномалар, шарҳлар, фикр-мулоҳазалар билангина чегараланиб қолиш ҳоллари кўзга ташланса, бошқаларида Наврўз билан боғлиқ воқеа-ҳодисаларни, фактларни мустақил Ўзбекистоннинг ўтмиши, бугунги ҳаёти, келажаги билан боғлиқ таҳлил этиш ҳоллари устунлик қилади. Уларда маърузачиларнинг мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлардан, ҳалқимизнинг тинч ва осойишта турмушидан, Жаҳон ҳамжамиятида мустақил Ўзбекистоннинг юқори нуфузи ва обрўсидан мамнуният туйғулари сезилади. Буюк аجدодларимиз ишини давом эттиришга лойиқ фарзандлар бўлиб етишиш истаги, Ўзбекистонда демократик, адолатли ҳуқуқий давлат барпо этиш ва фуқаролик жамиятини қуришда фаол иштирок қилиш, унга ўзининг шахсий ҳиссасини қўшиш иштиёқи кўзга ташланади.

Мазкур тўпламдаги маърузалар талаба ва аспирантларнинг дастлабки илмий-ижодий ишларидан бўлганлиги учун, ҳали айрим камчиликлардан ҳоли эмас. Бироқ, уларнинг ҳар бирида китобхонларда ёш ижодкорга нисбатан ишонч ва умид ҳосил қилиш учун етарли асослар бор.

Тўпلامни ўқиб чиқиб, бунга тўла ишонч ҳосил қилиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси олий
ва ўрта махсус таълим вазирлиги

Ўзбекистон ва Жаҳон ҳамжамияти

III. АБДУРАИМОВА — Тошкент молия институти талабаси
Низомий раҳбар — Қ. УСМОНОВ, тарих фанлари доктори,
профессор

XXI аср босқачида она Ватанимиз тарихида янги давра — мустақил тараққиёт даври бошланди. 1991 йил 31 августда Республика Олий Кенгашининг навбатдан келгачи олтинчи сессиясида мустақил Ўзбекистон Республикаси ташкил этилганлиги эълон қилинди. 1 сентябрда Ўзбекистон Республикасининг Мустақиллик куни бўлиб қолди. Дунё харитасида яна битта мустақил, суверен давлат — Ўзбекистон Республикаси пайдо бўлди.

Ўзбекистон халқи мана 7 йилдирки, ўзининг муборак Наврўз байрамини зўр тантана билан нишонлаб келмоқда. Ўтган 7 йил — тарих учун кўз очиб-юмгунча кўска бир давр. Аммо халқимиз мустақиллик йилларида демократик ислохотларни амалга ошириш, миллий давлатчилик ва демократик жамият қурилишида, бозор муносабатларини шакллантириш, миллий қадриятларни тиклаш ва ривожлантириш борасида улкан ютуқларни қўлга киритди.

Мустақил Ўзбекистонни дунёдаги нуфузли давлатлар қаторига, улар билан дипломатик, иқтисодий ва маданий алоқалар ўрнатилди. Шу йилларда Ўзбекистон Жаҳон ҳамжамиятига қўшилди, унинг халқаро майдондаги нуфузи тобора ортиб бормоқда.

Ўзбекистон ва Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ)

Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигини қўлга киритган дастлабки кунларданоқ Жаҳон ҳамжамиятига қўшилди, халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиш йўлини танлади ва оғишмай шу йўлдан бормоқда. Ўзбекистон Республикасининг ўзининг хоҳиш-иродаси ва тақлифига кўра 1992 йил 2 мартда энг нуфузли халқаро ташкилот Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) га қабул қилинди. Ўзбекистон БМТга кирар экан, бу билан унинг халқаро ҳуқуқий меъёрларини, давлат-

лараро муомала қондаларини, шунингдек БМТ таркибига кирувчи халқаро ташкилотларнинг талабларига риоя қилишини ҳам билдирди. Мамлакатимиз жаҳон ҳамжамиятининг тула, тенг ҳуқуқли аъзоси бўлди.

Мамлакатимиз Президенти И. А. Каримовнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 1993 йилда бўлган 48-сессиясида иштирок этиши ва унда қилган маърузаси Ўзбекистонни жаҳонга кўҳна ва ёш, навқирон, мустақил давлат сифатида намоён этди. «22 миллион аҳолиси бўлган Ўзбекистон, — деди Ислоҳ Каримов ўз маърузасида, — жўғрофия жиҳатдан ҳам, сиёсий жиҳатдан ҳам Марказий Осиёнинг ўзагини ташкил қилади. Дунёдаги энг қадимий цивилизациялардан бири шу минтақада пайдо бўлган. Қадим замонлардан Буюк Ипак йўли шу ердан ўтган...

Мустақилликни эълон қилиб, Ўзбекистон ўзининг маънавий қадриятларини ва ақлий салоҳиятини қайта тиклаш даврига, иқтисодий, сиёсий, ижтимоий соҳаларда тўб ўзгаришлар даврига қадам қўйди». Президентимиз Ўзбекистон Республикаси номидан Марказий Осиёда ҳавфсизлик, барқарорлик ва ҳамкорлик масалалари бўйича БМТнинг Тошкентдаги доимий ишловчи семинарини чақирини, наркобизнесга қарши курашни кучайтирини, Орол муаммосини ҳал этиш ва бошқа масалалар бўйича бир қатор таклифларни илгари сурди.¹

1993 йил февралда Тошкентда БМТнинг ваколатхонаси очилди ва у иш бошлади. Мазкур ваколатхона Ўзбекистон Республикаси ва БМТ раҳбарларининг сайъ-ҳаракатлари натижасида БМТнинг Тараққиёт дастури, қочоқлар иши бўйича олий кўмита комиссари, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти, Аҳоли жойлашнинг жамғармаси, гиёҳвандлик моддаларни назорат қилиш дастури, Саноат тараққиёти дастури, Болалар жамғармаси сингари ихтисослашган муассасаларни ўз таркибига бирлаштиришга муваффақ бўлди. 1993—1997 йилларда БМТ ваколатхонасига бошчилик қилган Холид Маликнинг фаол иштирокида Ўзбекистонда кўплаб халқаро тадбирлар ўтказилди. Чунончи, Тошкентдаги БМТнинг қочоқлар иши бўйича олий кўмитаси комиссарининг вакили тожик қочоқларини юртига қайтариш, уларга БМТнинг инсонпарварлик ёрдамини етказиш бўйича катта тадбирларни амалга оширди. 1994 йил октябрнинг бошларида БМТ ваколатхонасининг ёрдами ва иштирокида Тошкентда бўлган жаҳон сайёҳлик таш-

¹ И. А. Каримов. Битдан озод ва обод ватан қолсин. 4-том. Т., 1996, 47—57 бетлар.

килотининг «Ишак йўли» халқаро йиғилиши жаҳон сифатли ва тижорат ишларида Ўзбекистоннинг мақдони янада кўтарди.

1995 йил 20 январда Тошкентда БМТ ваколатхонаси билан ҳамкорликда семинар-кенгаш бўлиб ўтди. Унда Ўзбекистон тараққиётининг стратегик муаммолари, ўзаро ҳамкорликни янада чуқурлаштириш муаммолари муҳокама этилади. Ўзбекистон ўзининг БМТ ишидаги иштирокини Марказий Осиё минтақасида тинчлик, ҳавфсизликни таъминлашнинг кескин муаммоларига жаҳон жамоатчилигининг эътиборини қаратиш имконияти деб билди.

Ўзбекистоннинг ташаббуси билан ва БМТ раҳнамолигида 1995 йил 15—16 сентябрь кунлари Тошкентда Марказий Осиёда ҳавфсизлик ва ҳамкорлик масалаларига бағишланган халқаро семинар бўлиб ўтди. Семинарда 20 та халқаро ташкилот ва жаҳоннинг 31 мамлакати, жумладан АҚШ, Франция, Германия, Англия, Буюк Британия, Россия, Хитой, Ҳиндистон, Покистон, Эрон давлатларининг расмий вакиллари фаол қатнашдилар. Улар минтақа ҳавфсизлигини мустаҳкамлаш, можароларнинг олдини олиш, интеграция жараёнларини чуқурлаштиришнинг ишончли тизимини барпо этиш масалалари юзасидан ўз фикрларини, таклифларини айтдилар. Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов семинарда нутқ сўзлаб, анжуманнинг мақсадини қуйидагича таърифлаб берди: «Биз Тошкент учрашуви мақсадларини жуда қисқа — бор-йўғи уч сўзда ифодалашга ҳаракат қилдик. Бу: Тинчлик, Барқарорлик, Ҳамкорлик сўзлари, ҳеч кимда эътироз уйғотмаса керак...»

Ишончим комилки, Тошкент кенгаш-семинари БМТ «Тинчлик кун тартибига киритган масалаларни ҳал қилишда муносиб ҳисса бўлиб қўшилади. Шу йўл билан Марказий Осиё сайёрамизда тинчлик ва ҳавфсизликка эришишга қаратилган инсоният аҳиллиги ва биргаликдаги саъйи ҳаракатлар майдонини кенгайтиради».² Семинарда Баёнот деб номланган муҳим ҳужжат қабул қилинди. Баёнот жаҳон халқларини, хусусан Марказий Осиё халқларини, турли сиёсий кучларни минтақавий ҳавфсизликни мустаҳкамлашга, иқтисодий ва экологик ҳамкорлик тизимларини барпо этишга чақиради. Шунингдек, минтақадаги можароларни бартараф этиш, барқарорлик ва ҳамкорликни таъминлаш жаҳон ҳамжа-

² И. А. Каримов. Бунёдкорлик йулидан, 4-том. Т., 1996. 31—38-бетлар.

миятининг ҳам вазифаси эканлиги таъкидланади. Негатив, минтақалар ҳавфсизлиги жаҳон ҳавфсизлигининг гаровидир.

Ўзбекистон БМТнинг 50 йиллигига бағишланган тантаналарда фаол қатнашди. Мамлакатимиз Президенти И. А. Каримов БМТ Бош Ассамблеясининг 1995 йил октябрь-ноябрь ойларида бўлган юбилей сессиясида қатнашиб ва нутқ сўзлаб бу нуфузли халқаро ташкилот фаолиятини яхшилашга доир таклифларни баён этди. Минтақавий ҳавфсизликни таъминлаш йўли билангина жаҳон ҳавфсизлигини таъминлаш мумкинлиги алоҳида таъкидланди. Афғонистондаги урушга барҳам бериш учун унга ташқи кучларнинг аралашувини бартараф этиш, ташқаридан қурол олиб киришни тақиқлаш таклифлари илгари сурилди. Президент Ислоҳ Каримов жаҳон ҳамжамиятининг эътиборини оммавий қирғин қуролларини тарқатмаслик, қурол савдосини чеклаш масаласига қаратди. Шунингдек, Орол денгизининг қуриб бориши билан боғлиқ экологик муаммони ҳал этишга халқаро молия тузилмаларини ва ривожланган мамлакатларни жалб қилиш, БМТнинг ташкилотчилик иштини фаоллаштириш тўғрисида бир қатор таклифлар илгари сурилди.¹ Халқаро ташкилотлар ва нуфузли давлатлар бу таклифларни маъқулладилар ва муаммоларни ҳал қилишга кумақлашмоқдалар.

Ўзбекистоннинг БМТ билан ҳамкорлигининг ёрқин саҳифаларидан яна бири Марказий Осиё минтақасини ядро қуролидан холи зонага айлантириш масаласида ўзифодасини топди. Ўзбекистон Президенти Ислоҳ Каримов БМТ Бош Ассамблеясининг 48-сессияси минбаридан туриб сўзлаган нутқида Марказий Осиёни ядро қуролидан холи зонага айлантириш ғоясини илгари сурган эди. Ўзбекистоннинг бу ташаббуси халқаро ҳамжамият томонидан қўллаб-қувватланди.

Марказий Осиё давлатлари раҳбарларининг 1997 йил февралида Алматида бўлган учрашувида минтақани ядро қуролидан холи зонага айлантиришга аҳдлашилди ва бу аҳднома махсус учрашувда қабул қилинган Алмати декларациясида ўзифодасини топди. «Марказий Осиё — ядро қуролидан холи зона» шиори остида халқаро конференция ўтказиш таклифи илгари сурилди. 1997 йил 23 июлда Бишкекда Қирғизистон, Қозоғистон ва Ўзбекистон ташқи ишлар вазирлари кенгашининг мажлиси

¹ И. А. Каримов. Бутўлкорлик йўлидан, 4-том. Т., 1996. 56—59-бетлар

булиб, унда «Тегишли минтақа давлатлари ўртасида истифодий равишда имзоланган ахдлашув асосида ядро қуролидан холи зона ташкил этиш» номли ҳужжатни тайёрлаш, уни БМТ ва хорижий ваколатхоналарга тарқатилиш масалалари муҳокама қилинди. Марказий Осиё давлатлари халқаро конференцияни, унинг ҳужжатларини тайёрлашда фаол қатнашдилар. Тошкентда Норвегия, Россия, АҚШ экспертлари билан мазкур масалани ҳал қилиш борасида ишчи маслаҳатлари ўтказилди.

1997 йил 15—16 сентябрь кунлари Тошкентда «Марказий Осиё — ядро қуролидан холи зона» мавзусида халқаро конференция бўлиб ўтди. Унинг ишида 56 давлат ва 16 халқаро ташкилотлардан вакиллар иштирок этди. Ушбу масала юзасидан Марказий Осиё мамлакатлари вакили ишлар вазирликларининг Баёноти имзоланди. Марказий Осиё минтақасининг ядро қуролидан холи зонага айланиши мазкур минтақа ҳавфсизлигини мустаҳкамлайди.

Баёнотда БМТ хавфсизлик кенгашининг доимий аъзолари, барча давлатларни Марказий Осиёда ядро қуролидан холи зонани барпо этиш ташаббусини қўллаб-қувватлашга ва уни барпо этишга кўмаклашишга чақирди. БМТнинг махсус органларидан Марказий Осиёда ядро қуролидан холи зонани барпо этиш туғрисида шартномани тайёрлаш ва амалга ошириш ишларини кўриб чиқиш илтимос қилинди.

Ўзбекистон: ЮНЕСКО ва бошқа халқаро ташкилотлар

Ўзбекистоннинг Жаҳон ҳамжамияти билан интеграциясида халқаро ихтисослашган ташкилотлар билан ҳамкорликда ишлаши муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистоннинг БМТ ҳомийлигида таълим, фан ва маданият билан шуғулланувчи халқаро ташкилот — ЮНЕСКО билан алоқалари тобора мустаҳкамланиб бормоқда. 183 давлат аъзо бўлган ЮНЕСКОнинг бош мақсади — барча халқлар келажагининг умумийлиги асосларини ишлаб чиқиш ва ривожлантириш, ҳозирги замон муаммоларини янада чуқурроқ ўрганишга кўмаклашишдир. ЮНЕСКО ҳар йили ўз фаолияти доирасида жаҳонда 150—200 йирик тадбир ўтказди. ЮНЕСКО ҳар бир давлатдаги илғор тажрибаларни ўрганувчи ва бошқаларга тарқатувчи «Ғоялар лабораторияси» роли-

ни бажармоқда.⁴ 1993 йил 29 октябрда ЮНЕСКОнинг қароргоҳи Парижда Ўзбекистонни ЮНЕСКОга аъзоликка қабул қилиш маросими бўлиб ўтди. Ўша куни юртдошимиз Мирзо Улуғбек таваллудининг 600 йиллигини нишонлаш ЮНЕСКО дастурига киритилди. 1994 йил октябрда Парижда Улуғбек ҳафталиги тантана билан ўтди. Хива ва Бухоро ЮНЕСКОнинг жаҳон маданий қадриятлари рўйхатига киритилди. Бу рўйхатда 411 та объект бор. Самарқанд, Бухоро, Хиванинг меъморий мажмуаларини қайта тиклаш ишларига ЮНЕСКО эксперти — қайта тикловчи меъмор Жованни Боккарди Ўзбекистонда ишлаб ёрдамлашмоқда.

1994 йил декабрда республикамызда ЮНЕСКО ишлари бўйича Ўзбекистон Республикаси миллий комиссияси ташкил этилди, у идоралараро орган бўлиб, таркибиди таълим, фан, маданият ва ахборот, соҳасидаги вазирликлар ва идоралардан 49 киши аъзо бўлди.⁵ ЮНЕСКО Марказий Осиё тараққиётини ўрганиш, тиклаш ва оммалаштиришга аҳамият бермоқда. «Ипак йўли — мулоқот йўли» деб номланган тадқиқотда Марказий Осиёга биринчи даражали аҳамият берилди. Олти жилдлик Марказий Осиё маърифати тарихи тайёрланмоқда ва нашр этилмоқда. 1992 ва 1994 йилларда унинг икки жилди нашр этилди. Минтақа мамлакатлари мутахассислари унда қатнашмоқда. ЮНЕСКО қарорига биноан Самарқандда Марказий Осиёни тадқиқ қилиш халқаро институти ташкил этилди. ЮНЕСКО Бош директори Федерико Майорнинг Ўзбекистондаги расмий ташриф чоғида институт тантанали равишда очилди. ЮНЕСКО бобомиз Амир Темури таваллудининг 660 йиллигини халқаро миқёсида нишонлашга қарор қилди ва 1996 йил октябрда Парижда Амир Темурга бағишланган халқаро ҳафталик анжуман бўлиб ўтди.

1997 йилда жаҳон маданиятининг дурдоналаридан ҳисобланган Бухоро ва Хива шаҳарларининг 2500 йиллик муборак саналари Парижда кенг нишонланди, халқаро анжуман ва кўргазмалар ташкил этилди. Бу Ўзбекистон билан БМТнинг нуфузли халқаро ташкилоти ЮНЕСКО ўртасидаги ҳамкорликнинг яна бир ёрқин ифодаси бўлди. 1997 йил 19—20 октябрь кунлари Ватанимызга Бухоро ва Хива шаҳарларининг 2500 йиллиги муносабати

⁴ Қ. Усмонов ва бошқалар. «Ўзбекистон қарамлик ва мустақиллик йилларида». Т., 1996. 104—105-бетлар.

⁵ Ўша китоб, 105-бет.

билан бўлиб ўтган улкан тантаналарда БМТ, ЮНЕСКО ва бошқа кўплаб халқаро ташкилотлар ва хорижий мамлакатларнинг элчилари ва вакиллари, бир қатор меҳмонлар иштирок этдилар.

Ўзбекистон БМТ доирасидаги ихтисослашган муассасалар — Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти, Халқаро наҳш ташкилоти, Жаҳон интеллектуал мулк ташкилоти, БМТнинг боғалар фонди, Электр алоқаси бўйича халқаро иттифоқ, Жаҳон метеорология ташкилоти, Халқаро Олимпиада қўмитаси, Халқаро автомобилчилар иттифоқи ва бошқа ташкилотларнинг аъзоси, улар билан ҳамкорлик қилимоқда.

Ўзбекистонда иқтисодий ислохотларни амалга ошириш, Жаҳон ҳамжамияти билан интеграциялашувига халқаро молиявий, иқтисодий ташкилотлар — Халқаро валюта фонди, Жаҳон банки, Халқаро молия корпорацияси, Еуропа тикланиш ва тараққиёт банки ҳам аъзолик қилимоқда. Халқаро савдо маркази (ЮНКТАД), тарифлар ва савдо бош битими (ГАТТ) билан ҳамкорлик қилинмоқда.

Ўзбекистон 1992 фил февраль ойида дунёда тинчликни мустаҳкамлаш, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича катта тadbирларни амалга ошираётган нуфузли халқаро ташкилот — Европа ҳавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти ЕХХТ га аъзо бўлиб кирди. Президент И. А. Каримовнинг 1992 йил 9—10 июлда бўлган Европада ҳавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилотининг мажлисида иштирок этиши, унда нутқ сўзлаши ва Кенгашнинг 10 июлда бўлган мажлисига раислик қилиши Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўрин эгаллаётганининг далилидир. И. Каримов ўз нутқида ушбу бу минтақада тинчлик ва барқарорликнинг бузилиши мумкин бўлган можаролар яқинлашувининг олдини олиш, можароларга йўл қўймаслик муаммолари билан шугullanувчи механизмни вужудга келтириш, ташкилот қабул қилаётган ҳужжатларнинг таъсирчанлигини ошириш, можароларнинг олдини олиш, йўл қўймаслик руҳида бўлишини таъминлаш таклифларини илгари сурди. 1994 йил сентябрь ойининг охирларида Тошкентда ЕХХТнинг умумий масалаларига бағишланган халқаро анжумани бўлиб, унда ташкилот фаолиятининг барча қирраларига оид масалалар кўриб чиқилди. ЕХХТ Тошкентда ва Урганчда атроф-муҳитни қайта тиклаш бўйича семинарлар ўтказди. Орол муаммосини ҳал қилишга кўмаклашмоқда. 1995 йил июлда Тошкентда ЕХХТнинг

алоқалари бўйича минтақавий бюроси очилди ва фаолият кўрсатмоқда.

ЕХХТнинг 1996 йил декабрда Лиссабонда бўлган саммитида ХХІ аср арафасида ялпи ҳавфсизлик модулини яратиш хусусида мунозара бўлди. Мажаролар юз бериб турган ҳудудларга яширинча қурол-яроқ етказиб беришни тўхтатиш, ЕХХТнинг Марказий Осиёдаги фаолиятини кучайтириш соҳасида Ўзбекистоннинг таклифлари маъқулланди ва Лиссабон декларациясида ҳужжатлаштирилди.

Ўзбекистон ташаббуси билан 1996 йилда Тошкентда ЕХХТ демократик институтлар ва инсон ҳуқуқлари бўйича Бюроси (ДИИХБ) — нинг «Инсон ҳуқуқлари бўйича миллий институтлар» мавзусидаги халқаро семинар кенгаши бўлиб ўтди. Унда Марказий Осиё, Европа, Америкадаги 21 мамлакат экспертларининг, шунингдек 29 халқаро ва ноҳукумат ташкилотларининг вакиллари иштирок этдилар. Семинар-кенгашда Марказий ва Шарқий Европада Омбудсман институти, инсон ҳуқуқлари бўйича миллий институтлар фаолиятини ривожлантириш, қонунчилик тизимини такомиллаштириш, халқ таълими ва оммавий ахборот воситаларининг инсон ҳуқуқлари соҳасидаги роли масаласи кўриб чиқилди».⁶

Бу тадбирлар, Ўзбекистоннинг тинчлик ўрнатувчи ва ҳуқуқни ҳимоя қилувчи нуфузли ташкилот — ЕХХТ билан яқиндан ва самарали алоқалар ўрнатганлигидан далолат беради.

Ўзбекистон қўпгина минтақавий ташкилотлар, чунончи, Европа иттифоқи, НАТО, ЭКО, Ислон Конференцияси ташкилоти, қўшилмаслик ҳаракати ва бошқалар билан ҳам самарали ҳамкорлик қилмоқда.

1996 йил февраль ойида Ўзбекистон Европа иттифоқи билан ҳамкорлик ўрнатиш бўйича музокаралар бошлади. Шу йил июль ойида Флоренция шаҳрида Европа иттифоқи билан Ўзбекистон ўртасида шерикчилик ва ҳамкорлик тўғрисида битим имзоланди. Бу ҳужжат, Европа иттифоқи ва унга аъзо бўлган мамлакатлар, жумладан Ўзбекистон ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг ҳуқуқий негизи бўлиб, сиёсий-иқтисодий, илмий-техникавий, маданий алоқалар учун кенг имкониятлар очди. Европа иттифоқи билан ҳамкорлик Ўзбекистоннинг

⁶ И. А. Каримов, Ўзбекистон ХХІ аср босқачида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари, Т., 1997, 306-бет.

қийинчилиги ва тараққиётини таъминловчи муҳим омиллардан бири бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистон ва Шимолий Атлантика мамлакатлари ташкилоти НАТО ўртасида ўзаро тушуниш ва ҳамкорлик мақсади 1995 йил июль ойида Ўзбекистон НАТО нинг «тинчлик йўлида ҳамкорлик» дастурига қўшилди. Ўзбекистон бу дастурдаги иштирокига ўз мустақиллигини мустаҳкамлаш, ҳозирги замон ҳарбий техникавий ютуқлардан баҳраманд бўлиш, ҳарбий кадрлар тайёрлашда имкониятларини кенгайтириш нуқтаи назари билан қарайди. «Тинчлик йўлида ҳамкорлик» дастури раъмининг 1995 йилда АҚШда, 1997 йил Қозоғистон ва Ўзбекистонда ўтказилган ҳарбий машқларда Ўзбекистон ҳарбий қисмлари иштирок этди.

Битт мамнуният билан қайд қиламизки, НАТО раҳбариятининг қарашлари Ўзбекистоннинг бутун дунё миқёсидаги ва Марказий Осиё минтақасидаги ҳавфсизлик муаммолари борасидаги қарашларига мос бўлиб тушмоқда. НАТО Бош котиби Х. Солана ва АҚШнинг НАТОдаги доимий вакили Р. Хаппернинг Ўзбекистонга таърифи буни жаҳонга яна бир бор намоиш қилди.

Ўзбекистон мустақил давлат сифатида сайёрамыз азон қатламининг муҳофаза қилиш бўйича Вена Конвенциясига, азон қатламининг камайтирадиган моддалар ҳақидаги Монреал Протоколига, атроф-муҳитга таъсир этувчи воқеаларни ҳарбий ёки бошқа душманлик мақсадида ташкиловчи конвенцияга, ядро қуролини тарқатмаслик ҳақидаги шартномага қўшилган.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон тарихан қисқа бир тюрда жаҳон ҳамжамиятига қўшилди, халқаро ва минтақавий муаммоларни ҳал қилишда, умумий ва минтақавий ҳавфсизликни мустаҳкамлашда фаол қатнашадиган нуфузли давлат даражасига кўтарилди. «Бугунги кунда, — деб ёзади Ислон Каримов ўзининг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асарида, — Ўзбекистон тўла ҳуқуқли асосда энг обрўли ва нуфузли халқаро ташкилотлар таркибига кирган бўлиб, бирча қитъалардаги ўнлаб мамлакатлар билан дўстона алоқаларни ривожлантириб бормоқда».⁷ Дарҳақиқат, ҳозир Ўзбекистонни 165 давлат тан олган, дунёдаги 120 дан ортиқ мамлакат билан расмий дипломатия муноса-

⁷ И. А. Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т.. 1997, 296-бет.

батлари ўрнатилган. Ўзбекистонда 88 та чет давлат ваколатхоналари рўйхатдан ўтган, 24 та ҳукуматлараро ташкилот ва 13 та ноҳукумат ташкилоти фаолият кўрсатмоқда.⁸

Истиқлол ва Наврўз

Умурзоқ АЛИБЕКОВ — Гулистон Давлат университети аспиранти

Мустақиллик миллий қадриятларимизни тиклашга, миллий-маънавий онглиликни оширишга катта имконият яратди. Маънавий ва моддий маданият бир-бири билан узвий боғлиқ бўлиб, бир-бирига ўз таъсирини кўрсатади. Маънавий маданият моддий маданиятнинг битмас-туганмас манбаидир. Маънавий қадриятларимизнинг сараси бўлмиш Наврўз сайлининг жумҳуриятимиз мустақиллиги туфайли тикланиши халқимизга қувонч ва руҳий мадад бахш этади.

Ривоят қилишларича, Наврўз куни Пайғамбар Муҳаммад алайҳиссалом: «Кошки биз учун ҳар куни Наврўз бўлса эди»,¹ — деган эканлар. Истиқлол ва истиқболга бўлган халқимизнинг ишончи, ижодий фидо-корона меҳнатга сабаб бўлди. Жумҳуриятимизнинг тараққиётида, мустақилликнинг етгинчи Наврўзи арафасида улкан ютуқлар қўлга киритилди.

«Ўтган йили ялпи ички маҳсулот 5,2 фоиз ўсиб, Биринчи марта ялпи ички маҳсулот ишлаб чиқиш ҳажми аҳоли сони ўсиш даражасидан ошди. Бу ялпи ички маҳсулот ҳажмини аҳоли жон бошига 3,2 фоиз кўпайтириш имконини беради».² Жумҳуриятимизнинг иқтисодий тараққиётидаги ютуқлар, барқарорлик ва юртимизнинг тинчлиги 1998 йилни «Оила йили» деб эълон қилинишига имконият яратди.

Олд Осиё ва Ўрта Осиё халқларида узоқ ўтмишдан

⁸ Уша китоб, 296-бет.

¹ *Беруний*. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. Танланган асарлар. I-том. Т., 1968, 250-бет.

² *И. А. Каримов*. Барқарор тараққиётга эришиш — устувор назифа. Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йилда иқтисодий ислохотларни амалга ошириш якулидир ҳамда Ўзбекистон иқтисодиётининг 1998 йилда ислох қилишнинг устувор йўналишларига бағишланган мажлисдаги маърузаси. «Маърифат», 1998 йил 28 февраль № 15 (7012).

таъинлаб келинаётган сайиллар сараси — удумий Наврӯз таъиноти мангулик машъалидир.

Наврӯз сайли шаклланиши илк деҳқончиликнинг вусулга келиши билан боғланади. Деҳқончилик эса жуда қадимда, Ондаклар жамоаси (Матриархат)нинг тинимсиз маъноти натижасида, милоддан аввалги 10 минг йиллик-лардан бошлаб таркиб топди.

Милоддан аввалги 10 минг йилликдан ибтидоий кинилар онинг оқат топишининг янги тури — деҳқончилик ва чорвачиликни ўргана бошлаган бўлсалар, 8—7 минг йилликларга келиб инсоният ҳаётида минг йилликлар тараққиёти Шарқда «аграр инқилоб»га йўл очди, деҳқончилик маданияти вужудга келди. Буни биз Истрихон (Парфетин), Чатал — Хююк Хожилар (Кичик Осиё) қисми Шанилар ёдгорликларининг археологик ўрганилишида кўрамиз.

Чатал — Хююк ёдгорлиги далолатича, бу ердаги деҳқонлар 14 турдаги ўсимликларни етиштирганлар, уларнинг ичида буғдой, арпа ва нўхат каби донли экинлар асосий ўрин тутган. Чорвачиликда — қўйлар ва эчкилар боқилган, шунингдек, йирик туёқли ҳайвонлар қўни ўратилиб бошланган. Буни Истрихон, Хожилар ва Шанилар ёдгорликлари ҳам тасдиқлайди.

Худди шу давр анъаналари ҳақида тўхталиб К. Жигарский «Қишлоқ хўжалигидаги мавсумий танаффуслар натижасида деҳқонлар иккита байрамни: мажбурий дам келишининг бошланишини (кузда — У. А.) ва охирини (паҳорда — У. А.) байрам қиладиган бўлишди... Кейинчалик эса аниқ астрономик вақтларда тенгкунликда нишонланган бўлди», — дейди.³

Чата — Хююк аҳолиси йил ҳисобини баҳордан бошлаган. Буни уларнинг дафн маросими тасдиқлайди, барча мурдалар йил охирида қўмилган. Йил бошида ўлганларнинг танаси қузғунларга ташланган ва сўнг суяклар бош қисми билан бирга остадон (Оссуарий)ларга солиниб уйга қўйилган. Йил охирида ўлганларни эса уйда ётадиган ўринлари тагига дафн этишган. Бурхард Брентъеснинг таъкидлашича, «Уларни (Уйга қўйилган остадонларни — У. А.) бутун уй билан бирга вақти-вақти билан бўёқ берилган ва таъмирлашган... бу ишлар бир йилда бир марта, аниқроғи баҳорда, янги йил арафасида амалга оширилган».⁴

³ Жигарский А., Праздник и культура. М., «Прогресс», 1985, с. 49.

⁴ Бурхард Брентъес. От Шанидародо Аккада. М., «Наука», 1976, с. 73.

Милоддан олдинги 5—4 минг йилликларда ҳам Қадимги Шарқ деҳқончилик маданиятининг маркази бўлиб қолди. Шумерликлар (ҳозирги жанубий Ироқ ҳудудида истиқомат қилишган) деҳқончилик маданиятини ижодий ривожлантириб катта ютуқларга эришишди. Шу даврда Марказий Осиёда Копетдоғ тоғ ён бағрларида, Мурғоб воҳасида (Жайхун) Амударёнинг қуйи оқимида (Калтаминор), кейинчалик Зарафшоннинг қуйи оқимида (Замонбобо), Сурхондарёда (Сополлитепа) илк деҳқончилик маданияти шакллана бошлади.

Милоддан аввалги 4 минг йилликнинг охирида қадимги Шумернинг ҳар бир жамоасида яратувчи ҳосилдорлик худоси бор эди, Эредуда — Энки, Ниппурда — Энлил, Алабеда — она худо нинхурсанг, барча худо инсонларни, дунёни яратувчи ҳисобланади. Демак, ваифалари бир хил бўлган худолар кўп бўлган. Манбалардан маълумки, яратувчи худолар булар билан тугамайди. Масалан: Бадда — Тибире, Кулбадда — Думу — зид — ани ёки Думузи (кейинроқ Таммуз), Умида — Шара, Урукла — она худо Инана ёки Иннин ва бошқа худолар жамоаларнинг бош худоси ҳисобланган. Бош худолар кўплаб ҳолатларда ўлдирилган, лекин қайта дунёга келган, моҳиятига кўра улар ҳам яратувчи ҳосилдорлик худолари ҳисобланган.

Кўпхудочилиқ (политеизм)нинг сўнгги даврида, барча худолар ичида Она — худонинг яратувчилиқ — ҳосилдорлик тимсоли бош ўринга чиқади. Зардуштийларнинг муқаддас «Авесто» китобига кўра Ахурамазда, Апас-Ана, Митра, Воукураша, тиштриа каби худолар улуғланиб, уларнинг ичида она худолар кўпчилиқни ташкил этган ва асосий ҳаётий воқеаларни ҳал этишган.

Кейинги даврда Марказий Осиёда Она худо Онақути (Анахита) барча худолар ичида улуғланиб ҳосилдорлик ҳомийси ҳисобланган. У бутун табиатнинг, тирикликнинг манбаи бўлиб, ўсимликларнинг унйиши, ҳайвонларнинг кўпайиши унинг шарофати, инсоният наслининг сақланиб қолиши унинг меҳр-муруввати деб тушунилган.

Деҳқончилик маданияти давомчилари бўлган шумерликларнинг милоддан 5 минг йил аввал вужудга келган ёзма ёдгорлиқлари (миххат)да Наврўз сайли билан боғлаш мумкин бўлган, қимматли афсоналар мавжуд бўлиб, уларнинг шаклланиш тарихи бевосита илк деҳқончилик вужудга келиши билан боғланиб, бугунги кундаги илм-фан ютуқлари билан мос тушади.

«Мен ва дон» афсонасига кўра, дастлаб ер юзида одам ҳам, ўсимликлар ҳам бўлмаган, фақат худолар бўлиб, улар янги дунёни эдилар.

Нонни емади улар (аннумакиллар),
Қишим билан ёпинмадилар
Қушлар каби еди утларни
Ва индилар қўлмакдан сувни.⁵

Маисур ўрида 50—40 минг йил аввал ер шаридаги инсон дунёдаги ибтидоий одамлар худолар тасвирида берилади. Бу ilk одамнинг вужудга келиши ҳақидаги афсоналар.

Афсонанинг давомини кўрадиган бўлсак, худоларнинг бундай яшашлари жонга теккач Дуку (мажлислар шайхона иштирокида) ва дон худоси (Она худо — Ашнан) ҳамда мол худоси (Она худо — Лакар)ни яратишга қарор қилдилар.

Лакар ва Ашнан Дукдан тушдилар
Лакар учун қургон қурдилар.
Унга қўн ўсимлик ва утлар совға қилдилар,
Ашнан учун улар уй ҳам қуришди,
Унга омон ва тўқим совға қилишди.
Лакар ўзининг кўрасида —
Бу қўн мўл-қўллик кўрасида.
Ашнан ўзининг экиши билан —
Бу қўн одобли ва саҳий.⁶

Маисур парчадан биз ҳали эркалар чорвачилик билан шугулланишганда, деҳқончилик дастлаб аёллар зиммасида бўлганлигини билиб оламиз. В. И. Сарияниди ёзганидек: «Худолар инсонларга деҳқончилик ва чорвачилик сирларини берганидан бошлаб, ерда ҳақиқий тартиб ва таракқиёт асослари йиғила борди».⁷

Ина бир афсонага кўра Она худо Инана, гарчанд қайтиб келмаслигини билсада, ер ости подшолиги (у дунёга оид)га кетади. Гуёки худо Энкининг шакллари билан Инанани тугаётган ҳолатда учратадилар ва унга «Ҳаёт суви ва ҳаёт ўтини» беришади. Қайта жон олган Инана ер ости дунёсини тарк этмоқчи бўлганда, анулар (ер ости худолари) Инананинг «боши» унинг «бош» талаб

Архивер С. И. История начинается в Шумере. М., «Наука», 1965, с. 135.

Ушбу асар, 5-на бет.

Сарияниди В. И. Тайны исчезнувшего искусства каракумов. М., «Наука», 1967, с. 9.

қиладилар. Инана учун тўлов олишга, уни ерга Она худо Эршкегилгалланинг ёвуз девлари бошлаб чиқишади. Ердаги барча ибодатхоналарнинг эркак худолари Инанани бош эгишади. Фақатгина унинг турмуш ўртоғи, йўқлигида ўрнини эгаллаб олган чўпон Думузи бош эгмайди. Шу сабабли у Инананинг «боши» учун «бош» тўлов сифатида ер ости дунёсига олиб кетилади.

Афсонада ҳар қанчалик оддий бўлмасин, деҳқончилик ҳаёт зарурати эканлиги, шунингдек ҳар бир мавсумий ишларнинг бошланиши байрам қилинганлиги кўринади. Баҳор байрами ёки бугунги Наврўз сайли, деҳқончилик ижодкорлари аёллар, ҳосилдорлик тимсоли, Она худолар байрам қилинганлигини хулоса қилишга имкон беради.

Кейинги даврда қадимги шумерликлар ҳар йилнинг фаслларга бўлиниб, ўзгариб туриши сабабларини тушуниб олишга урилиб табиат худоси Тамузнинг ўлиши ва қайта тирилиши тўғрисидаги афсонани яратган. Гўёки Таммуз ўлгандан кейин унинг рафиқаси мабуда Иштар нариги дунёга тушиб, уни тирилтириб янгидан ҳаётга қайтараркан. Табиатнинг ўлувчи ва қайта тирилувчи худосининг шарафига байрам қилинган:

Таммуз тирик кунларда ложувард найни чалинглар,
Қизил ақиқ халқаларни жингиллатинглар,
Чалинглар Таммуз билан, эй, аза тутган йиғловчилар,
Токи исириқ, ҳидига қониб, ўликлар тирилсин.⁸

Мазкур афсонадаги маълумотлар кейинги даврда деҳқончилик эркакларнинг асосий машғулоти бўлиб, аёллар эса кўмакчилар бўлганлигининг далолатидир. Таммузнинг ўлими, Она худо Иштар ёрдамида дунёга қайтиши, бу табиатнинг қайтадан уйғониши ва баҳор келиши, деҳқончилик ишларининг бошланиши, бир сўз билан айтганда Наврўз сайли тантанасидир. Зеро бизнинг давримизга қадар Наврўз тантанасида, Таммуз — Бобо деҳқон, Иштар — Баҳорхоним қиёфасида кириб келадилар.

Худди шу ўринда Наршахийнинг «Бухоро тарихи» асарида берилган бир маълумот ўринли.⁹ Муаррих ҳаба-рига кўра Бухорода бир бозор, яъни «Бозори мох рў» йилига бир йилда бир бор бутлар сотилган. Ҳайкалчаларни дурадгор, наққошлар, у йилдан бу йилгача йўниб

⁸ Аветис В. И. Қадимги Шарқ тарихи, 1964, 138-бет.

⁹ Қаранг: «Мерос» туркуми. 1991, 102-бет.

Бозорлар, белгиланган кунда (Наврӯзда) шу бозорга кел-
тириб чиқилган.

Қадимшумослик фани тадқиқотларидан маълумки,
қўлаб чиварувчи ҳўжаликка ўтиш даврида Олд Осиё ва
Марказий Осиё елгорликларидаги муқаддас саждагоҳлар
да турар жойлардан қўлаб ҳайвон ва одам ҳайкаллари
йўйилган. Чекка-чекка ўринларда синдирилган ҳайкал-
чалар турган. Маъкур ҳайкалчалар йил бошидан оила-
нинг ҳомиёни бўлган, йил охирида эса синдирилиб, ян-
гиси олинган. Бу далолатлар қадимдан йил ҳисоби
бўлаганини, яни йил тантана қилинганлигидан далолат
бўлади.

Қадимдан «Елга чиққан жон — ўлмас» мақоли бе-
нобат дунёга келган эмас. Ногоҳ қари боболаримиз ёки
тоғонларимиздан неча ёшга кирганликларини сўраб
ёшмак, улар «Болам, 80 баҳорни кўрдим», дея жавоб
бўраётганларининг гувоҳи бўламиз.

Демак, инсоният тарихи ибтидосида, кўҳна замонлар-
да Наврӯз аними кенг нишонланган. Юқоридаги фикр-
ларга кўра қилиб айтиш мумкинки, Наврӯзнинг ўтиш
тарихи аҳқончилик маданияти билан узвий боғлиқ
бўлиб 10—12 минг йилга тенгдир.

Табиат энг одил ҳакамдир... Президентимиз И. А.
Каримов «Табиат ва инсон ўзаро муайян қонуниятлар
яънида муносабатда бўлади»¹⁰ дея таъкидлайдилар. Ўн
минг йиллар тараққийси давомида доно шарқ халқлари
тўмонидан, профессор У. Қорабоев айтганидек, «Наврӯз
инсон ва табиат қонуниятларини ҳисобга олган ҳолда
сирини тилиган».¹¹

Ўшш табиат қонунларига кўра инсон меҳнат фаолия-
тинг асосланган Наврӯз сайли 1985 йилга келиб диний
байрам деган таънага қолди.¹² Фақатгина 1989 йилга
қилиб, кенг жамоатчилик фикрига кўра, Наврӯз —
жумҳурият расмий байрамига айланди.¹³ Наврӯз сайли ўз
принципи мамлакатимизнинг мустақиллиги элчиси, тинчи-
лиги — тараққийси рамзи бўлиб қолди.

Миллий гурур ҳар бир миллатга хос хусусиятдир.
Наврӯзнинг жумҳурият байрамига айлантирилиши мил-

¹⁰ И. Каримов. Ўзбекистон XXI аср бусатасида: ҳаёфсизликка таҳдид, барқарорлик
ишоратлари ва тартиқлиқ қароратлари Т., 1997, 112-бет.

¹¹ У. Қорабоев. Табиат байрамлари. Т., 1988, 15-бет.

¹² У. Қорабоев. Ҳар тунунг қилр улубон, ҳар кунинг улсун Наврӯз». «Мулоқот»,
1991, № 1, 11-бет.

¹³ Ўзбекистон Республикаси Иттиҳодият комиссияси Компартия. 1989, 28 февраль,
№ 28.

лий ўзликни англашда катта аҳамият касб этди. «Миллий туйғу инсон учун табиийдир, чунки у ота-оналардан мерос қилиб олинган ва бола ота-онасига, бутун дунёга айтган биринчи сўзида ифодаланади».¹⁴ Наврўз сайлининг ўзига хос ажойиб хислати шундаки, унинг очилиш маросимини кўриш мумкин-у, яқунланишини сезиш амри маҳол, чунки у ишлаб чиқариш корхоналарида, ўқув юртларида, деҳқон даласида, маҳаллалар, кўчалар ва оилаларда давом қилади. Бизнинг фикримизча Наврўз Бойчечак чиққандан Лола сайлига қадар давом этади. Баҳорги тенгқунлик шарафига қилинадиган барча маросим-анъаналар деҳқон-чорвадорларнинг хўжалик ҳаёти оила рўзғорида кундалик ташвишлари кўпайган пайтга тўғри келади. Наврўз сайлида шу нарса қўринадики, азалдан халқимиз меҳнат машаққатларини ҳамкорликда, кўтаринки кайфиятда турли тантаналар билан енгиб келишган.

Элшунослик ва унга ёндош бўлмиш фалсафа, ахлоқшунослик, дин тарихи, фольклоршунослик каби фан йўналишларида бугунги кунга қадар мавжуд илмий ишларда байрам, маросим, урф-одат ва расм-русум каби атамалар моҳияти тўлақонли очилган. Лекин халқ сайли — сайиллар атамаси деярли ишланмаган.

Сайил асли арабча сайр атамасининг ўзлаштирилган кўриниши. Сайр сўзининг луғавий маъноси — хордиқ чиқариш, томоша қилиш учун бирор жойда айланиш, кезиш деган маъноларни беради. Сайилгоҳ — сайргоҳ сўзлари эса форсча — гоҳ, қўшимчаси қўшилиши билан ясаиб сайр қилиб, хордиқ чиқариш учун мос жой, халқ сайиллари ўтказиладиган жойни англатади.¹⁵ Наврўз бир кунда ўтиб кетадиган байрам бўлмасдан, балки бир неча кун давом этадиган қатор анъана-маросим ҳамда байрамлар мажмуасидир. Чунончи Наврўз сайли деганимизда — Бойчечак базми, Лой тутини, Шох мойлар (Кўш чиқариш, Кўшчи оши, Кўшмой), Сумалак сайли, Лола сайли (Гул базми), ёйинки обу ҳавонинг келишига қараб Дарвишона, Сушт хотин каби тантана маросимларнинг удумий нишонланиши кўз олдимиздан ўтади.

Тарих миллатнинг ҳақиқий тарбиячисига айланиб

¹⁴ И. А. Каримов. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли Т., 1992. 77-бст.

¹⁵ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. З. М. Маъруфов таҳрири остида. М., 1981. 2-том.

«Наврӯз сайли» Истиқлол туфайли Наврӯз сайлининг аслия-
тидан.

Умуман кўра Наврӯз арафасида жойларда халқ
оғам-таринининг махсус йиғинлари бўлиб, уларда Наврӯз
рўзи билан боғлиқ қўмиталари тузилаётганлиги, тантана-
лар, тантаналар ҳамда турли маросимлар ўтказиш тартиби
шаклланиб бораётган.

Наврӯз сайли айтилганга кўра оммавий покланиш удум-
ларининг танланган.¹⁷ инсонлар ўртасида гина-кудуратлар
халқнинг, урушлар тўхтатилган; ҳовли, хонадон анжом-
лари тозаланиб тартибга келтирилган; оламдан ўтган киши-
лар хотираси ёдга олиниб қабристонлар тозаланган ва
яна. Мазкур соҳада кўриқ Сирдарё вилоятида ҳам
шундай ишлар қилинмоқда. Февраль ойи ўрталаридан
бўйи ва манзаралари дарахтлар, терак ниҳоллари
Рўзида. Биргина Боёвут туманидаги «Ғаллакор»
пайишлар уюшмасидаги теракзорлар 50 гектарни ташкил
қилади.

Бир неча минг гектардаги ариқ-зовурлар, қабристон-
лар тозаланиб тартибга келтирилади.

Баҳор сайли удумига кўра қадимдан, меҳр-шафқат
инсонлар амалга оширилиб, етим-есирларга, майиб-мажруҳ
инсонларга ва ночор оилаларга қурби етадиган кишилар,
қўйишлар ҳаммаси баҳоли қудрат ёрдам берганлар.
Наврӯз сайлининг мазкур руҳияти давлатимизнинг куч-
ларининг сиёсатида акс этмоқда... Шунингдек
«Наврӯз», «Маҳалла», «Нуроний», «Соғлом авлод учун»
вафти ҳамтармадар бу соҳада катта ишларни амалга
оширмоқда. Айрим бир фирма, фермер хўжаликлари иш-
лари ҳам таҳсинга лойиқ. Боёвут туманидаги Бердимуро-
тов Рўзида бошлиқ «Алибек» фирмаси ҳар йили шу
туманидаги 21 ўрта мактабда ўқийдиган, ночор оилалар-
нинг фарзандларига ҳайру эҳсонлар бериб келаяпти.

Ушбу маълумотларига кўра қадим-қадимдан
Наврӯз сайли тантанаси учун махсус жойлар танланган.
Шундай ўрин бугунги кунда Тошкентда «Навоий» боғи
бўлиб, Гулистон шаҳрида стадион ва унинг
оқимининг «Дўстлик» боғидир. Шунингдек Сирдарё ви-
лоятида ҳам учун Зомин тоғларидаги сайил тантаналари
ҳам қилини. Бу ерда Сирдарё, Жиззах вилоятлари ва
яна. Тошкент Республикаси Хўжанд вилоятлари

¹⁷ И. А. Аҳмадов. Ўзбекистон XXI аср бўсагасида: халқчилликка таҳдид.
Тошкент: «Ўзбекистон» нashи, 1997, 140-бет.

¹⁸ И. А. Аҳмадов. Қили қилимас. «Фан ва турмуш», 1995 № 1.

халқларининг вакиллари анъанага кўра тантана қилинганлар. Улар ўтган йил натижалари, янги йил режалари билан ўртоқлашиб баҳор сайлида мириқиб дам оладилар, «улоқ чопадилар».

Маълумки, Наврўз тантанасининг иштирокчилари баҳорий неъматлардан ўзига хос тўкин дастурхонини ўртага безайдилар. Гулистон шаҳри Олим Хўжаев номли театр майдонида катта қозонларда сумалак пиширилди, сумалак сайли бўлади.

Бугунги кунда Наврўзга тайёргарлик ишлари амалда. 1997 йилда вилоятимиздаги энг катта зафарлардан бири Тошкент — Ховос автомобиль йўлининг, шаҳар қисмида икки томонлама йўлакнинг барпо қилиниши бўлганди. Бу йил эса «Наврўз» байрами шарафига 50 та объект фойдаланишга топширилди. Гулистон шаҳрида эса «Болалар бокс саройи», «Теннис саройи», 2 та кўч квартиралари уйлар ҳам фойдаланишга топширилади.

Буюк мутафаккир бобомиз Беруний «Қуёш ва Ой фалакнинг икки кўзи, бўлганидек, Наврўз ва Меҳржон замоннинг икки кўзидир»,¹⁸ деган эдилар. Меҳржон¹⁹ ва Наврўз сайлларининг тикланиши, бу — мустақиллигимиз шарафати. Мустақилликдан кейинги тинчлик, барқарорлик жумҳуриятимизнинг ривожланиши, иқтисодиётдаги ютуқларимизда, маънавий камолот, оммавий кўтаринки кайфиятларимизда Наврўз сайли руҳияти, Меҳржон сайлининг шукуҳи сабабчидир.

Хулоса қилиб айтганда, Наврўз байрамининг тикланиши бу миллий қадриятларимизнинг тикланишидир. Наврўз байрами маънавиятимизнинг бойишига, оғирлигимизнинг ошишига ёрдам беради.

Ўзбекистон Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги Наврўзга бағишлаб анжуман ташкил этиб жуда яхши, савобли иш қилганлар.

¹⁸ Беруний. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. Танланган асарлар. 1-том. Т., «Фан» 1968, 252-бет.

¹⁹ Т., Омонжолов, У. Алибеков. Заминдай қадимки Меҳржон!. «Гулистон» 1994., № 4.

Оила, маҳалла ва Наврӯз

Лейла ҲАЙИТОВА — Бухоро Давлат университети талабаси

Наврӯз — ҳалқимизнинг энг қадимий, энг сеvimли, миятини байрам. Уни ҳар бир инсон, ҳар бир оила, ҳар маҳалла оралиқ кутади. Президентимиз таъбири билан айтишда, мамлакатимизда байрамлар кўп. Лекин Наврӯзнинг таровати, шукуҳи ўзгача. У аввало, табиатнинг уйғонини байрамидир.

Наврӯзнинг иккинчи хусусияти, у бизнинг миллий байрамимиздир. Ота-боболаримиз минг йиллардан бери оила қилиб келаётган, миллатимизга хос ва табиатимизга шай байрамидир.

Табиат уйғонса, одамзод яшаради. Унинг кайфияти янгилашиб дунёқарашини ўзгаради. Негаки, у табиатдан куч олади.

Наврӯз динарини, орзу-умидлар байрамидир. Баҳор бағрисини билан деҳқон ерга уруғ сочади, боғбон кучат шай, ёл барпо этади.

Наврӯз — меҳр-мурувват айёми. Одамзод табиат кўнчили покланади, унда олижаноблик, меҳрибонлик ҳислатлари пайдо бўлади. Шунинг учун ҳам Наврӯзда кексалар ва ногиронлар ҳолидан хабар олиш, уларга мод-да ва маънавий ёрдам кўрсатиш ҳалқимизнинг азалий миятига айланган. Бу ишда савобталаб, саховатпеша мувофиқлар ибрат кўрсатсалар яхши бўлади.

Наврӯзнинг яна бир жиҳати — мафкурадан, сиёсатдан ҳалол умумхалқ байрам эканлигидир.

Тарихий манбаларнинг ёзишича, Наврӯз байрамининг шаклланишига бир неча минг йиллар бўлган. Таъини характерли томони шундаки, бу байрам мустақилликнинг 7 йили Наврӯзи ҳисобланади. Маълумки, 7 рақами шарқ халқларида муқаддас саналади. Энг асосий ранг — Камалак ҳам етти хил рангдан ташкил топган. Илг қилямизки, шоду-хуррамлик билан ўтказиладиган бу йилги Наврӯзимиз Республикаимизнинг жўрғутини етти иқлимга ёйиб обрўйига-обрў кўшади. Наврӯз дастлаб оиладан ва маҳалладан бошланади. Байрам арафасида ҳовли-жойларни, кўчаларни, маҳал-ларни тозалаш, ободонлаштириш, қишлоқ шаҳарла-ринини ўзгача файз бағишлайди. Дарвоқе, оила, маҳал-ла деганимиз нима?

Оила эр-хотин, уларнинг бола-чақалари ва энг яқин туғишганларидан иборат, кишилар гуруҳи хонадонидир.

Оила аъзолари бир-бирлари билан умумий турмуш, ўзаро иқтисодий мулки, ҳуқуқий, ахлоқий, алоқалар билан боғланади. «Оила муқаддас ва дахлсиз ҳисобланади. Рамзий қилиб айтсак, оила ўзига хос кичик бир муҳтор давлатдир. Лекин оила осмондан тушмайди, оила жамият ташқарисида эмас, унинг таркибидадир» («Ватан туйғуси», Т., 1996, 82-бет).

Узоқ тарихга назар ташласак, қадимда мана-ман деген қудратли империялар, салтанатларнинг вужудга келиши ҳам, вақти соати келиб парчаланиши ҳам аслида оиладан бошланган. Оиладаги ношукурлик, ноиноқлик ҳайру-бараканинг кўтарилишига, охир-оқибат инқирозга юл тутишига олиб келган.

Дарҳақиқат, оила-жамиятнинг ўта нозик ва қимматли ҳалқаси. Президентимиз таъбири билан айтганда, ҳаётнинг абадийлиги, авлодлар давомийлиги, келажак наслларнинг қандай инсон бўлиб етишиши беvosита оилага боғлиқдир. Жамиятнинг диний-руҳий асослари, ер-сувни асраб-авайлаш, жамоа бўлиб яшаш, қариндошлик ришталари, қуда-андачилик одоби, меҳнат кўникмалари, сабр-бардош, диёнат, андиша сингари бебаҳо фазилатлар аслида оилада шаклланади. Ўзбек хонадонининг ўзига хос томони шундаки, «оилалар асосан кўп сонли бўлиб, уларда турли авлодлар вакиллари бирга яшашади, ҳўжалик ишларини бирга олиб боришади. Бу эса болаларни тарбиялаш, уларда миллий қадриятлардан баҳраманд бўлишга имконият яратади.¹

Ўзбек оиласида болалар дастурхон атрофида катталарнинг: сувга тупурма, нон устига нарса қўйма, еши улуғларнинг йўлини кесиб ўтма, ота-онанга қўполлик қилма, ғариб-нотовонлар устидан кулма, одамларга орқангни ўғирма, ҳайвонларнинг бошига урма, буш бошикни тебратма, марҳумнинг уйидан чиқиб бировникига борма, қариндош-уруғларинг билан алоқани узма сингари одоб-ахлоқ меъёрларини болалигиданоқ қўлоғига сингдириб олади.

Маълумки, жамият тараққиётини таъминловчи бир қанча омиллар мавжуд бўлиб, унинг энг фаоли ва ҳаракатга келтирувчиси — бу инсон салоҳиятидир. Инсон беос оиладан дунёга келади ва камолга етади. Иқтисодчилар

¹ И. Каримов. «Ўзбекистон ХХI аср бусағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари». 1997, 253-бет.

таъбири аниқлиги, оила мамлакатни доимо «инсон капитали» билан таъминлаб турувчи маскан. Демографларнинг ҳисоб-китобларига қараганда мамлакатимиз ҳозирда қарийб 24 миллион киши бўлиб, унинг қаттаги-ри қисmini 16 ёшгача бўлган болалар ташкил этаркан. Ўрдадан кўп нарса ўтмай улар улғайиб, давлатимизнинг ҳозирги вазоҳатининг тўлдириб туради. Ҳозир Республи-камизда 1,5 миллионга яқин оила бўлиб, уларнинг сони йилдан йилга ошиб бормоқда.

Недирди туғилган мулк ўз эгасига қайтарилгач, оила-нинг қаминидаги ўрни янада ошди. Оилавий кичик кор-хоналар, оилавий пудрат, оилавий фермер, ижара пудрати кўнраги юнгича мулк шакллари оилани ишлаб чиқаришга қўллаб боради. Ишлаб чиқаришнинг ривожига эса оилавий, қамини тароққиётига ижобий таъсир кўрсатади.

1990 йил Республикамиздаги оилавий мулкнинг тур-ли шакллари та 60 миллиард сўмлик маҳсулот тайёрланиб, оиладан чиқаришнинг юқоридаги фикримизнинг далили-дир. Юқоро илдоятининг узида 1637 та деҳқон хўжаликлари бўлиб, 7554 тонна дон, 9240 тонна пахта, 368 тонна сўбаниот, 429 тонна полиз маҳсулотлари, 1767 тонна уғум, 4457 тонна сўт, 1 млн., 361 минг дон тухум тайёрланган. Бу шубҳасиз, бир томондан, жамиятнинг иқтисодий потенциалини оширса, иккинчи томондан оиланинг оқибатини тўлдириб боради, учинчидан бола-ларни ишдан бошлаб меҳнат кўникмаларига ургатиб боради, ун асосийси ота-она, фарзандлар ўртасида муносабатларини мустаҳкамлайди. Фақат мулк қаминидаги бир оз инсоф бериб, ёлланма меҳнатни қамини йилантирмаса бўлгани.

Ўнлаган қамма ташвиш фарзанд туғилгандан кейин қаминидаги бола тарбияси, унинг билим олиши, касб таълимининг қийинлигини, саломатлигини асраш қанчадан-қанча сарф харажатларни талаб қилади.

Ўрттаги фаолият курсатаётган «Болалар», «Ҳафиз», «Экспан», «Соғлом авлод учун» жамғармалари буни қўл қўштириб ўтирмайдилар. Аммо барибир, оила-вий қамма-хил муаммолар бартараф этилган эмас. Ма-млакат оилавий дарз кетишларни олиб кўрайлик. Қайси-бир қаминида оилавий фожиа содир бўлса, бутун жамият қамини эридираб оғрийди.

Кейинги йилларда юртимизда «Аҳоли сифати» муам-маси қилиб чиқди. Бу тушунча чуқур маънога эга бўлиб, у аҳоли саломатлиги, болалар ва оналар ўлими, ўртача

умр кўриш даври, касб-хунарга тайёргарлик даражаси сингари муҳим кўрсаткичларни ўз ичига олади. Аҳолининг табиий ўсиши бошқарилмаётганлиги сабабам мамлакатимизда ҳар бир ишловчига ўртача 2,7 ишлагандиган боқиманда туғри келади. Қишлоқ жойларида бу кўрсаткич 3,6 кишини ташкил этади (Янги дарё бўсағасида ўйлар. «Савдогар», 1998 йил 20 январь). Ўз вақтида соҳибқирон бобомиз одамлар сонининг шунчалик кўпайиши эвазига эмас, балки соғлом, билимдон жигарчилар тайёрлаш йўли билан қудратли давлат тузумини эришган. Унинг «мингта нимжон одамдан битта соғлом, ақлли аскар афзал», — деган шиори ҳозиргача ўз аҳамиятини йўқотган эмас.

Хуллас, оила жамиятнинг бугуни, эртаси, келажги мамлакат тараққиётининг таянчи. Шунинг учун давлат оилани ўз ҳимоясига олади, ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, унинг эҳтиёж ва заруриятини таъминлаш сонини сиёсатнинг узвий қисми деб ҳисоблайди. 1998 йилининг «Оила йили» деб эълон қилинишининг мантиқий маъноси ҳам шунда.

Кишиларнинг тарихий ривожланган бир неча оилалардан ташкил топган бирлиги — маҳалладир. Шарон бўйича ҳар бир оила учун ўнг, сўл, орқа ва олд томондаги қирқтадан хонадон, жами бир юз олтмиш хонадон қўшни мақомидадир. Мусулмон бўладими ёки ғайриинсон бўладими, маҳалладошликда бунинг аҳамияти йўқ.

Оилаларнинг тинч-тотув, пиру-бадавлат, ували-жумли бўлиб юришида, болаларнинг, айниқса қизларнинг ҳаёли ва иболи бўлиб тарбия топишида тарбиянинг ўрни беҳад каттадир.

Маҳалла деганда, Ватан ичра Ватан бўлган муқаддас бир маскан кўз олдимизга келади. Шу маскан замирида бизнинг узоқ йиллик ўтмишимиз, ўзлгимиз намоди бўлади.

Маҳалла фуқароларнинг ташаббуси билан ташкил этилган тарихий жамоадир. Тарихчи олим Наршахий «Бухоро тарихи» асарида 1100 йил илгари ҳам маҳаллалар бўлганлигини қайд этиб ўтган. Демак, маҳалла бундан минг йиллар илгари мавжуд бўлиб, ўзига хос ички тартиби, қоидалари, ёзилган ва ёзилмаган қоида-қонунлари бўлган экан. Унинг ички тартиблари, муносабатлари, ижтимоий қадриятлари шунчаки одат тусига кириб одамлар онги, шуурига маънавий-руҳий таъсир кўрсатганки, амалдаги қонунларга нисбатан кучлироқ самара берган.

Маҳалланинг ўзига хос мулки бўлиб,

Маҳалла бирлаштирилган жамоа маркази (гузар дейилган), унда кичик, кичикча, тўй-матъака маросимларида ишлаб-чиқариладиган қисмонтовоклари қарамоғида бўлган. Ҳар бир маҳалла аҳли шу ҳудуддан оқиб ўталган ариқлар, ҳовуз, канал, тўй, дарахтларни тоза — озода сақлаш, авайлаб-тарбия қилиб беришнинг олган. Маҳалланинг таъсирчан кучи шунданки, бу ерда ҳамжиҳатлик гоёси, жамоатчилик фикрининг ўстуворлиги, адолат билан иш тутиш, бева-бечона, ятим-ясирлар бонини силаб, бағрига олиш сингари маҳаллий фоидалар юқори туради. Хуллас, маҳалла иншоф-инибатдан, меҳру оқибатдан, иймон-этиқоддан сарфак берувчи, лотим бўлса, тергаб тартибга чақирувчи маҳалла қишлоқидан. Биргина «тобуткашмиз» деган сўз ҳам қишлоқ қайсар кишини ҳам жаҳолатдан, қаҳру ғазабдан, тини қатти ҳаракатидан қайтарган, заррача бўлсада, қишлоққа меҳр-оқибат туйғусини олиб кирган. Маҳалланинг ички тартиб-қоидалари гарчи ёзилмаган бўлсада, лотим ҳамма учун бирдек қонуни бўлган. Миллий ва диний байрамлар, шунингдек бошқа тадбирларни ташкилла маҳалла аҳли бир тан, бир жон бўлиб хизмат қилган. Ўидаларининг мусибатли кунлари ҳам, тўйлари ва бонлиқ қувончли кунлари ҳам биргаликда баҳам тариқган. Хуллас, халқимизда «Маҳалла бор, нима ғамим йўқ», деган тушунча бежиз келиб чиқмаган. Мустиқлик йилларида маҳалланинг моҳияти янада кенгайиб, интича мазмун касб этади.

Республикамиз «Маҳалла» ҳайрия жамғармаси фаолият қилмоқда.

Маҳалла оидиликда ўз ҳудудида ишлаб чиқаришни ташкилла этилиши, кичик корхоналар очиши, ўзининг иншоф-инибатдан маҳсулотларини сотиши, унинг бир қисминини муҳтождарга бериши, аҳолини иш билан таъминлаш йўли ҳам бевосита шуғулланиш кафолатига эга бўлади. Шунингдек, уй-жой қуриш, таъмирлаш ишларини олиб бориш, маданий-манший хизмат, савдо марказларини ташкилла этиш ҳам маҳалланинг розилиги билан амалга ошириладиган бўлди. Маҳалланинг тарбиявий аҳамияти ана шундаки, унда миллатчилик ва маҳаллийчилик аломатлари сезилмайди. Маҳалла — таълим оиласи деган сўзнинг мазмуни ва моҳияти мана шундан. Маҳалладек одамларни бирлаштирувчи урф-одат-этиқод, миллий қадриятларимиз, иймон-этиқодли ки-шилар тарбияланиган таъсирчан маскан бўлмаса керак. Ўидаларини аҳли одатлар, муомала маданияти, ота-онага бўлган, кичикларга меҳрибонлик, саранжом-саришталик,

меҳмоннавозлик, узаро ёрдам, ҳашар сингари фазилятлар қадриятлар асосан маҳалла муҳитида шаклланипти. Тарбиявий таъсирчанлик бўлмаган маҳаллада текинхўрлик, ишёқмаслик, сатанглик, башанглик, лоқайдлик, жинсонга қўл уриш сингари нохуш иллатлар юзага келади.

Маҳалла — тарбия ўчоғи. Маҳалла оқсоқолларининг насиҳати, тергашларини ҳеч қандай дарс билан алмаштириб бўлмайди.

Маҳалла оқсоқоллари ёшларнинг эҳтиёжларини аниқлашда, бўш вақтларини уюштириш каби тadbирларини амалга оширади. Маҳаллаларда ёшларни иш билан банд қилиш учун кичик корхоналар ташкил этилмоқда, шунингдек экология ва соғлиқни сақлаш борасида бир қатор тadbирлар олиб борилмоқда. Жумладан Наврўз кунлари маҳалла оқсоқоллари туман, шаҳар ҳокимлари бошчилигида ҳовли-жойларни, кўчаларни, маҳаллаларни тозалаш, ободонлаштириш ҳафталиклари ўтказилади. «Энг яхши оила», «Намунали маҳалла» кўрик-танловлари ва шунга ўхшаш қатор тadbирлар ўтказилиб, ғолиблар тақдирланмоқда. Наврўз бир кунлик байрам эмас, уйғониш, яшариш, орзу-умидлар рамзи сифатида маҳаллаларда баҳор бўйи давом этади. Наврўз бизнинг яқинда 2500 йиллик байрами нишонланган Бухорода Регистон майдонидан бошланди. Байрам кунлари Баҳоуддин Нақшбанд, Улуғбек, Файзулла Хўжаев маҳаллаларида, боғ ва ҳиёбонларда Наврўз шодиёналари бўлиб ўтди. Лаби-Ҳовуз, Фитрат, Навоий шоҳ кўчасида «Бухоро» стадиони атрофида савдо кўргазмалари ташкил этилиб, сумалак ва ҳалим пиширилди. Маҳаллаларда яшовчи киши жамиятда тутган мавқеи бой ёки камбағаллигидан қатъи назар кексайган сари бир нарсадан кўнгли тўқ бўла боради — кун-соати битгач, хотиржам оёқ узатиб, кетади, уни ҳам маҳалладошлари иттифқурмати билан сўнгги йўлга кузатиб қўядилар, инсоннинг шарафини ўрнига қўядилар. Шунинг учун бўлса керак, америкалик, канадалик, жанубий корейлик мутахассислар бизнинг маҳалла тартибимизга ҳавас билан қарамоқдалар ва уни ўз юртларида синаб кўриш ниятида эканликларини айтиб тараддуд кўрмоқдалар. «Маҳалланинг яхши томони шундай эканки, — дейди АҚШдан келиб Бухоро давлат университетида ўқитувчилик қилаётган Скотт Смит, — инсон дунёда яқка ёлғиз қолмас экан. Менга айниқса маҳалланинг ҳашар аянтини си жуда ёқди». «Кўпчилик, АҚШда ҳамма нарса яхши деб ўйлайди, ундай эмас, бизда тарбия яхши эмас».

Маҳаллани маҳалла тартибидан фойдаланилса фойдаси катта деб ўйланган», — фикрини давом эттиради Жейм Грининг. Мана ҳиндистонлик Наидини Меҳтахоним ахшамда талбирларига ҳавас билан қараб шундай дейди: «Биз эрнинг тўйларини кўриб ҳайратда қоласан дебди. Бугун маҳалла тўй қилаётган ҳовлига чиқади. Тўй маҳаллани бириктириб ҳамкорликда амалга ошириладиган таътилни талбир базмда маҳалланинг идиш-товуқлари, уришқлари, 500 ва ундан ортиқ одамлар билан ош амалланганига улкан қозондан фойдаланилади. Бу жуда жонбали, бошқаларда учрамайдиган ажойиб тўй».

Ҳудуд ҳуррият маҳаллага ўз-ўзини бошқариш органига айлантиб бориши учун кенг имкониятлар яратиб бермоқда.

Наврӯз — табиат сирларини намойиш этувчи байрам

Б. АНГУЛДАКОВА — Бухоро озиқ-овқат ва енгил саноат техникумидаги институти талабаси. Илмий раҳбар — **Н. НАВРҮЗОВА**, доцент

Бухоро ҳар бир тилда қилом: Салом, Наврӯз, Салом, Наврӯз,
Бухоро ҳар бир дилда ором: Салом, Наврӯз, Салом, Наврӯз.

«Наврӯз» сўзи форс тилидан олинган бўлиб, «нав» — янги, «рӯз» — кун, яъни «янги кун» деб аталади.

Наврӯз байрами кеча билан кундузнинг тенглашган кечти, баҳор фаслининг 21—22 март кунларидан бошлаб бир ҳафта, 10 кун давомида ўтказилган. Бу байрам, асосан табиатнинг жонланиши, янгилаши, янги йил билан юртимизга гўзал баҳор фаслининг кириб келиб, куннинг давомида ўтмишда сепини кенг ёйиши билан бошланган. Наврӯзн Олам минг йиллардан буён инсоният қалбини ўзига ром этиб келмоқда. Ўтмишда ота-боболаримиз Наврӯзн байрам қилишдан олдин у билан боғлиқ бўлган табиат ҳодисаларини кузатганлар. Бу кузатувларни кўзга ҳамда босма китобларда ёзиб қолдирганлар. Наврӯзнинг жуда қадимий эканлиги ҳақида ўрта аср каломлари асарларида кўплаб ишончли маълумотлар келтирилган.

Бизгача етиб келган қатор манбалар Наврӯзнинг тари-

хий айём эканлигини кўрсатиб турибди. Жумладан Шарқнинг буюк донишманди Абу Райҳон Берунийнинг «Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар», Умар Ҳайёмнинг «Наврўзнома», Абулқосим Фирдавсийнинг «Шоҳнома», Маҳмуд Кошғарийнинг «Девону лутғи турк» асарларида бу шодиёна ҳақида ёзиб қолдирилган. Навоийнинг устози, шоирларнинг маликул каломи Лутғий «Гул ва Наврўз» достонини яратганки, бу асар ҳамон адабиётимиз хазинасини безаб келмоқда. Наврўз ҳақидаги тадқиқ этилмаган манбалардан Хожа Али Термизийнинг «Наврўзнома»си, яна «Солнома», яъни Ниҳодми ҳақидаги рисоласини китоб шаклида тузган муаллифлар Маҳмуд Ҳасаний ва Ғолиба Жўраевалардир.

Хожа али Термизийнинг тўлиқ номи Хожа Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Али Ал-Ҳасан ибн Бишр ат-Ҳаким ат-Термизийдир. У халқ орасида Ҳаким Термизий номи билан машҳур бўлган. 859 йили туғилиб, 932 йили вафот этган. У кишининг руҳлари Ҳазрат Нақибани таълим берган. Ҳаким Термизийнинг тарих, фалсафа, фиқҳ ва тасаввуф илмларига оид 80 та асари бизгача етиб келган. «Наврўзнома» рисоласи ҳам Ҳаким Термизий қаламига мансуб бўлиб, у аслида араб тилида ёзилган. Рисола турли қўлёзмалар орқали бизгача етиб келган. Рисолага муқаддима ёзилган бўлиб, унда Ҳаким Али Термизийнинг барча фанларни эгаллаган катта уламолигидан эканлиги, табиатни кузатиб, унинг барча сир-асрорларидан воқиф бўлганлиги, ўша даврдаги подшоҳ ва деҳқонлар ҳам бу соҳада у билан маслаҳатланиб илм тутганликлари ҳақида ёзилади. Маълум бўлишича, подшоҳ ундан «Наврўзнома» ёзиб беришни илтимос қилади. Ҳаким Термизийнинг ўз тилидан «Наврўзнома»дан кўрсатмалар ҳеч қачон ўзгармайди ва рисола ўз қиммати ни абадий сақлаб қолади, дейди. Мазкур рисолада айтилган нарсалар ҳақиқат бўлса керакки, у асрлардан бўлиб китоб ва қўлёзма сифатида ўтиб келмоқда. «Наврўзнома» рисоласида Наврўзи Олам ҳафтанинг қайси кунини кирса табиатда ва одамларнинг ҳаётида қандай воқеалар юз бериши, дала ва боғлардаги ҳосиллар қандай бўлишини баён қилинади.

«Солнома»да эса Наврўзи Олам қайси мучал бити кирса, қандай ҳодисалар рўй бериши баён қилинган. Ҳар битта йил биттадан ҳайвон номи билан аталган. Улар қуйидагилар: Сичқон, сугир, йўлбарс, қуён, балиқ, илон, от, қўй, маймун, товуқ, ит, тўнғиз.

Мучал йили, яъни мазкур 12 та ҳайвон номи билан

Наврӯзи Оламдан бошладиган

«Алҳиниларича, — деб ёзади Абу Райҳон Беруний китобида «Наср ул боқия» асарида, — шу кун Оллоҳ, унга ҳама шарофат бўлсин, Ўзи яратган, бироқ ҳаракатсиз ҳолатда аябоналиган қилди ҳамда қуёшни кашф этди, куннинг исфари яширинган йилнинг фасллари, ойлари, кунлари маълум бўлди ва ҳисоблаш бошланди». Демак, Наврӯзнинг пайло бўлиши Урта Шарқ ҳудудида одамзод оғзаки йилдан, унинг онгу дунёқараши ўсиб, олами ва ҳаётнинг аниқлиги бошланиши даврига бориб тақалади. Ай-тайларича, бул ҳисоби — ундаги фасллар, ойлар, кун-ларни йилни, янги йилнинг бошланишини идрок этиш Наврӯз байрамининг яратилишида катта аҳамият касб этган.

Абу Райҳон Берунийнинг «Қадимги халқлардан қол-ди қадриятлар» асарида Наврӯз ҳақида аниқ маълумот-лар қайд қилирилган: «Абусамад ибн Алидан ривоят қилинганча, у бобоси Абдулло ибн Аббосга олиб бориб сўзлабди, Наврӯз кунни пайғамбар алайҳиссаломга ҳолва со-лиқдан кумуш юм ҳадя қилинган. Пайғамбар: «Наврӯз кунини — деб сўраганилар. «Эронликларнинг улуг ҳайити» — деганлар. Кейин пайғамбар ҳолвани еб, жомни синди-риб, руҳбатдорларига тақдим этган: «Кошки биз учун бу кун Наврӯз бўлса эди», — деган.

Шарқ дунёсининг энг буюк файласуфларидан Берунийнинг рақиб аллома Умар Ҳайём «Наврӯзнама» асари-даги маълумотида шундай ёзади. «Наврӯзнинг жорий қилиниши сабабини айтсак, у шундан иборатки, офтоб-нинг поён айланishi мавжуд. Уларнинг бири қуйидаги-ча, офтоб ҳар 365 кечаю-куннинг 4/1 да Ҳамал буржи-нинг 1 даражасига чиқиб кетган пайтининг ўзига яна қайтиб келади. Жаминд бу кунни тушунганидан кейин Наврӯз деб атади ва байрам қилишни одатга айлантирди». Бу баърано баён этилишича: «Наврӯз байрамини ўтказиш-нинг турли тартиб-қоидалари тўғрисида сўз юритган. Таъкид этилишича, уй-жойларни тозалаш, кўкат ва гуллар етказиш, ота-она, яқин кишилар билан дийдорлашиб кўннинг оқини халқ орасида ҳам одат тусига кириб қол-ган.

11-асрнинг улуг тилшунос алломаси Маҳмуд Қашгарий «Девону луготит-турк» асарида 12 мучал йил-ларни, онлар, ҳафта ва кунлар тўғрисида, Наврӯз борасида турли маълумотлар бериб, баҳорги ва Наврӯз байрамига қарашли халқ қўшиқларидан намуналар келтиради.

Йиллар тўғрисида сўз юритилар экан, Маҳмуд Кошғари қадимда одамларнинг ов қилиб, ҳайвонларни сув томон ҳайдаганларини, 12 жонзот сувдан ўтгач, 12 йил уша 12 ҳайвон номи билан аталганини, сувдан биринчи ўтган жонивор сичқон бўлгани учун, йил боши унинг номи билан белгиланганини нақл қилади ва ўша 12 йил рўйхатини келтиради. Бу ақиданинг Наврўз байрамига бевосита даҳли бўлмасада, бунинг хулосаси, барибир Наврўз Наврўзга тақалади.

Қадимда Наврўз куни одамлар идишларга доннинг 7 хилидан экканлар ва доннинг униб чиқишига қадар йилнинг қанчалик тўкин-сочин бўлишини тахмин қилганлар. Шундан бўлса керак, ҳозирга қадар Наврўз куни 7 хил дондан тайёрланган овқат дастурхонга тортилади. Наврўз кунлари анвойи лаззатли таомлардан: дувча, ҳалим, кўк чучвара, кўк сомса, сумалак ва бошқа баҳорий таомлар Наврўз дастурхонига тортиқ қилинади.

Сумалак — баҳорнинг энг муътабар, энг танқис, яхши шифобахш таоми ҳисобланади. Сумалакни, асосан асалар тайёрлаб, қозон агрофида суҳбатлар қурганлар, чилларма чалиб ўйин-кулги қилганлар, лапарлар ва эртақлар ишлаганлар. Давраларда турли чистонлар айтишлар, шеърқонилик, ҳазил-мутоиба, ўйин-кулги сумалак пишгунча тановом этган. Дастлаб сумалакни арпа кўкатида танаблаганлар, ёзишларича, Муҳаммад алайҳиссалом арпа уни тансиқ таомдир. Танангизнинг қуввати қочганга уни кўпроқ тановул қилинг, — деб айтган эканлар. Сумалак ҳақида шоир шундай шеър битибди.

Баҳорнинг сен элчиси,
Яхшилиқнинг белгиси,
Наврузнинг сен синглиси,
Сумалакжон, Сумалак
Сумалакка йиғишар,
Катта-кичик, ҳамма ҳам.
Пишиб чиқса тотисанг,
Кўнгиллар қувнар бирам,
Сумалакжон, Сумалак.

Отқулоқ, довучча, ялпиз қушилган шўрва, сомса, ҳалим ва бошқа таомлар истеъмол қилинади.

Наврўз ҳамisha шоирлар қалбини ром этиб, битмас туганмас илҳом манбаи бўлиб келган. Шарқ мутафаккирларидан тортиб, эндигина шеър машқ қила боладиган ҳаваскор шоиргача Наврўз талқини орқали тузаллик ва

Ёрқин иқболинг боқаман мамнун:
Бахтинг бутун эрур, бўлмагай чорак.
Элим, қутлуг сенга асал тотли кун,
Бухором, Наврўзинг бўлсин муборак!

Анахита ва Наврўз

М. ОРТИҚОВА — Тошкент Давлат иқтисодий университетининг аспиранти. Илмий раҳбар — **Т. К. КАРИМОВ**, филология фанлари номзоди, доцент

Узоқ вақт давом этган қаттиқ мафкуравий таълим қарамай Ўзбекистон халқи авлоддан-авлодга ўтмиш келаётган ўз тарихий ва маданий қадриятларини ҳамма ўзига хос анъналарини сақлаб қолишга муваффақ бўлди. Мустақиллик шарофати билан Наврўз байрами туғилди ҳам бор фикр-ўйларни айтиш имконияти туғилди. Наврўз халқимиз тарихининг илк нуқталари туғилди. Фикр юритишга имкон яратиб бермоқда. Бу улуг айём ҳақида ўйлаганимизда ватанимиз тарихий қатламлари узра саёҳат қилиб, унинг узоқ ўтмишини тасаввур қилармиз.

Ахир миллий ўзлигимизни жаҳонга кўз-кўз қилишга қодир бўлган бу гўзал айёмни 13 асрдан буён таъкидларига қарамасдан, ҳамон халқларимиз меҳр-муҳаббатини забт этаётганининг боиси нимада экан, деб ҳайратланасан киши.

Балки, бу узоқ ўтмиш аждодларимизнинг ўзлари яшаётган Она замин, ижтимоий муҳитни илоҳий тафкур ёрдамида яратилган гўзал бадиий образлар орқали ифода этганлигидадир. Ўзлари яратган ва илоҳийлаштирган мазкур образларга руҳан қаттиқ боғланиб қолганлиги ҳам миллий ўзликни таъминлаб турувчи миллий онгни, миллий мафкурани келтириб чиқарувчи манба бўлиб хизмат қилаётганлигидадир. Балки, улар Она-Заминимизни илоҳий образлар тимсолида тасаввур қилиб бу образларга сажда қилиш орқали Она-заминга бўйинсўйиб меҳр-муҳаббатларини изҳор қилгандирлар. Нима бўлганда ҳам, И. А. Каримов таъкидлаганидек, «Ёр, қамсув ва олов (Қуёш) Марказий Осиёда қадимдан ёлғизлиб келинган».

Шу ўринда Наврўз байрами билан боғлиқ гўзал айём ва ривоятлар халқимиз орасида жуда кенг тарқалган.

... вақтинчалик раҳбарини ўқитиб, мамий асосда таҳлил қилиш мил-
латларимизни риндастган айни шу дамларда катта
... вақтинчалик раҳбарини ўқитиб, мамий асосда таҳлил қилиш мил-
латларимизни риндастган айни шу дамларда катта

Хароми оқишда Навруз байрами уч ярим — тўрт ой давлати бўлиши билан эътиборга олинган. Бу айём ҳаётнинг (табиъиятнинг) ҳам олдинги даврга қараганда антропоген дунёқарашлар билан чамбарчас ўзгаради. Лекин, Зардушт таълимотида бу айёмга ҳар қандай эътибор берилиб, гузал ривоятлар билан асосланган. Маънавий тасаввурларида оламни тенг иккига бўлиб, ёқани кундуза, ерни-осмонга қарама-қарши қилиб. Бу қарама-қарши томонлар бири иккинчисининг рақибидилар. Улар Қуёшнинг, барча мавжудотнинг, шу оламдан ҳаётнинг ҳам манбаи деб тушунади. Ер ва кун нурини қабул қилиб, ҳосил берувчи табиъиятда тасаввур этганлар. Зардушт таълимотида ҳаётдорлар оқида равшанлашиб Ер, Сув, ҳосилдор табиъиятнинг Атихта тимсолида тасаввур этила борган. Маънавий «Авесто» китобида Ормузд Зардуштга қара-

«Ой, Ёрда, Ёрдуниг, сен мени улуғламоқчи бўлсанг, Ёрдуниг Арашотани мадҳ қилишини лозим. Чунки у Ёрдуниг, Ёрдуниг на шифобахшдир. Ёвуз девларга Ёрдуниг, Ёрдуниг қотиққолига содиқдир. Бутун жумлаи Ёрдуниг мадҳ алақ. Чунки у эркак зотини вужудга келтириш рўйи барча дёлларни туғриққа тайёрлайди. Ёрдуниг сўзи ният гулакка ҳаёт бағишлайди — деб ҳитоб қилишди».

Жаҳоннинг бахши Анахита дарёси ОНА тинчсолида акс
 этди. Унинг бузуқ кучларга шафқатсиз дейилишидан кўз
 кўриб ўтди. Қирам юртининг жасур, довжарак аёллари —
 Анахитани Анахитаски Тумарислар гавдаланади.

Тўрткўл археолог олим С. П. Толстов раҳбарлигида 1931-32 йиллар 80-йиллар бошларигача давом этган Хонлар археологик этнография илмий экспедицияси томонидан 1931 йил баҳорида Тўрткўл шаҳридан 22 км. ушбу йиллар томонда жойлашган кум барҳанлари остидан «Куй қирилган қалъа» ҳаробаларини кашф қилишлари бошланиб юборилди. Шаҳарсозлик тажрибасига эришган Тўрткўлдан ҳолиса, қатъий белгиланган айлана бўлиб қолган шаҳар қолдиқлари илмий жамоатчи томонидан фотосуратга қилиниш уйғотган эди. Шу муносабат билан ушбу қалъада юрган афсона ва ривоятларга эътибор қилинган. Айтишларича, «Куй қирилган қалъа»нинг фойдаланиш маъносида Амударё ва ҳосилдорлик маъбудаси

Анахитага 6,5 метр баландликда ҳайкал ўрнатилган. У диаметри 12 см келадиган биллур ушлаган қўлини марказий оташкаданинг туйнуги устида тутиб турган экан. У қўлини шундай ҳолатда тутган эканки, биллурга тушган Қуёш нури фақат 21 март кунигина туйнук ичкарасида қаланиб турган қуруқ ўтинни олов олдирган. Бу олов муқаддас ҳисобланиб, йил давомида учирилмаган. Шунинг кунини кишилар эзгулик ва поклик олиб келувчи янги кун сифатида нишонлашган ва орзиқиб кутишган. Агар тасодифан олов ўчиб қолса, энг катта бахтсизлик, фожия деб ҳисобланган. Бир йил давомида ишлатилган оловдан охириги марта сумалак тайёрлашда фойдаланилган. Ҳозирда ҳам сумалак тайёрланадиган қозон тагига оловни бирон бир хонадон ўчоғида ёниб турган оловдан тутатғич олиб келиб ёндириш одатлари Хоразм воҳасининг кўпчилики жойларида сақланиб қолган.

Ердаги ҳаётнинг бош манбаи бўлган Қуёш нурида Анахита қўлидаги биллур орқали ерга олов олиб борилишида ҳам жуда чуқур рамзий маъно бор. Чунки ҳар қандай олов ҳам муқаддас ҳисобланавермаган. Агар шаҳар ёки қишлоққа, ўрмонга йилдирим (чақмоқ чақиш) орқали ўт кетса, бу фалокат Қуёшдан эмас, балки Оромуздга қарши турган зулмат кучларига раҳномолиги қилувчи маъбуд Аҳримоннинг қора нияти амалга ошганлигидан дарак берувчи белги сифатида қаралган.

Дастлабки даврларда мурдани суякдан тозалашда ҳайвонлар, ўлаксахўр қушлардан фойдаланилган бўлса, шундай имконият йўқ ерда оловдан фойдаланиб суяклар тозаланган. Бундай удум баъзи даврларда оммавий тузилган.¹ Агар мурда тириклигида кишиларга озор берувчи шахс бўлган бўлса, у оддий оловда куйдирилган. Агар яхши одам бўлган бўлса, унинг мурдаси муқаддас оловда куйдирилган (яъни муқаддас оловдан тутатғич олиб мурдани куйдирганлар). Кишилар оловда вафот этишини, ўлган мурдаси янги оловда куйдирилишини ўзларига шарафлиқлигим деб ҳисоблаганлар.

Умуман Ер, Амударё ва ҳосилдорлик маъбудаси образи Она-табиат, Она-ватан тимсолида мадҳ этилиши исломгача бўлган Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатлари халқлари орасида, кейинчалик Европа халқлари орасида кенг тарқалган. Масалан, Волгограддаги «Родина мати» ҳайкали Тошкент шаҳрининг Ҳадра майдонида ўрнатилган.

¹ «Труды Хорезмской археолого-этнографической экспедиции», V том, М. «Наука», 1967, 238-242-бетлар.

таи Она-ватан образини Аёл тимсолида ифода этувчи сайилнинг эслани ўринлидир. Уларда чуқур миллийлик, тарихий илдишлар борлиги, шунингдек Анахита маъбудаси ва унинг образи билан боғлиқ эканлиги диққатга тинирилади.

Инсоннинг миллий қадриятларимиз ва миллий ўзлигини Нолом ва унинг таълимотлари билангина чекланиб қолмайди. Шунинг учун ҳам миллий анъанага содиқ қилган улуғ ўғмининг аجدодларимиз томонидан амалга оширилган удусларга ҳурмат бажо келтириб, Наврўз тантаналарини ўтказиладиган бош сайилгоҳга Она-Ватан тимсоли сифатида, пойида Мангу Олов ёниб турган рамзий ҳайкал ўрнатилиши ва Наврўз байрамини шу ерда бошлаш мақсади мубофиқ бўлар эди.

Умуман, Наврўз асрлар давомида биз учун эзгулик, ҳурлик, озодлик тимсоли, инсон юрагида олижаноб ва ёрқин орзу-умидлар куртак очадиган фасл бўлиб келган ва шундай бўлиб қолажак. Чунки у, биз кимларнинг авлоди эканлигининг, қандай улуғ ва бой мерос ворислари эканлигининг жумлан жаҳонга яққол намоён қиладиган маънавий бир кўзгудир.

Экология ва жамият хавфсизлиги

Наргиз САЛОМОВА — Бухоро озиқ-овқат ва енгил саноат технологияси институти талабаси

Илмий раҳбар — Г. НАВРЎЗОВА, фалсафа фанлари номзоди, доцент

Шу кунларда оламшумул муаммолардан бири — экологик муаммосидир. Хўш, нега экологик муаммолар — жаҳоншумул, яъни глобал (умумбашарий) муаммолар санолади? Инсон табиат борлигидан алоҳида яшай олмайди. Табиат борлигидан инсон ўзининг табиий ва маънавий эҳтиёжларини қондиради. Кийим, озиқ-овқат, тоза ҳаво ва тоза сув, қўйингчи барча-барча зарурий эҳтиёжини табиат компонентлари бўлган: ҳаво, ер, сув, ўсимлик ва ҳайвонот олаmidан олади. Жамият меҳнатсиз яшай олмайди. Меҳнат эса табиий компонентларга у ёки бу даражада таъсир этишдир. Меҳнатнинг натижаси, баъзан инсоният кутмаган натижаларга олиб келади: табиат компонентларининг ишлаш фаолиятига путур етади: улар

орасидаги табиий боғланишлар узилади; экосистемаларнинг биомахсулдорлиги пасаяди; ўрмонзорлар камаяди; бунинг оқибатида ердаги кислороднинг умумий миқдори — ўзининг табиий меъёридан пасаяди; фреонлар ошишидан осмонда озон туйнуғи пайдо бўлиб, қуёшдан келаётган ультрабинафша нурлар бутун жонли — биотага зарар етказди ва ҳ.к. Бундай манфий ўзгаришлар биосферанинг ҳамма минтақасига тегишли бўлади, натижада бундай экологик муаммолар глобал — оламшумул характерга эга бўлади. «Маълумки табиатнинг ҳолати бирданига ва дарҳол ёмонлашиб қолмайди. Бу жараён узоқ вақт давом этади. Бошқача айтганда, экологик вазият аста-секин ёмонлаша боради».

Миқдор ўзгаришларнинг сифат ўзгаришларига ўтиш қонуни табиатда ҳам амал қилади. Кўз илғамас, баъзида арзимасдек туюлган миқдор ўзгаришлари охир-оқибатда нарсаси, ҳодисаси, жараённинг сифат ўзгаришига олиб келади.

Инсон табиат ва унинг компонентларига, аниқроғи экологик компонентлар — сув, ҳаво, минераллар, ҳайвонот ва ўсимлик олами, тупроқ ва ҳ.к.ларга таъсир этар экан, табиатнинг ҳолати яна ўз аслига кела олади, деган фикрда таъсир этаверади. Аслида эса, инсоннинг табиатга таъсир этишининг ҳам ўз меъёри, ўлчови, қўламини бор. Мана олдийгина бир мисол, «умумий экология»да шундай бир қоида бор. Агар муайян бир тур ов қилинаётган экан, ов қилиш миқдори мазкур турнинг 70%ини ташкил этмаслиги керак. Яъни ов қилинаётган тур 100 дона бўлса, ов қилиш шунинг 70% ини ташкил этмаслиги шарт. Шу сабабли бу қоида умумий экологияда «70%» қоидаси деб киритилади. Аммо шунинг эътиборига олиниш керакки, бу «70%» қоидаси баъзи турлар учун 40, баъзилари учун 25 ва ҳатто ундан ҳам кам фоизда бўлиши мумкин. Қачонлардир «анзур пиёзи» Ўзбекистонимизда сероб бўлиб, айнан шу юқоридаги табиат-экологик меъёрига риоя қилмаслик туфайли йўқолиб кетди.

Фреонлар энг «кўп умр» кўрадиган кимёвий бирикмалар бўлиб, хлорфторметанлар атмосферада юз йил, азот оксидлари эса икки юз «йил» умр кўрар эканлар. Агар бир атом хлорнинг 100 000 молекула азотни емиришини назарга олсак, атмосферада секин-аста рўй берадиган миқдор ўзгаришларининг сифат ўзгаришларига, айнан манфий сифат ўзгаришларига олиб келишининг гувоҳи бўламиз. Бу манфий ўзгариш асло табиат компонентлари томонидан эмас, балки инсоният томонидан бўлаётган.

ташқини ҳам биламиз. Ҳақиқатдан ҳам биосферадаги азот оксидлари бир йилда 30 млн. тоннани ташкил этади, шунинг бу азот оксидининг табиий меъёридир. Аммо инсоннинг фаолияти натижасида бу кўрсаткич 35—40 млн. тоннани ташкил этади. Биосфера бу «табиий ҳаддан ортиқ» бўлган азот оксидларини «қайта ишлаш» имкониятига эгами ёки йўқми? Тажрибалар шунини тасдиқладики, биосферанинг имконият чегаралари чексиз эмас. Биосфера узоғи билан яна 10 ёки 20 млн. азот оксидларини ўзининг табиий айланиш жараёнига кирита олиши мумкин. Аммо ортиқча азот оксидлари бу кимёвий жараёнга киритилмайди. Натижада «Инсон ва табиат» тизими орадаги уйғунликка путур етади.

Углерод оксидларининг табиий-экологик фони бир йилда 9 млрд. тоннани ташкил этади. Инсоният фаолияти орқали бу рақам 20 млрд. тоннага етади. Демак, карбонат ангидриднинг биосферада ўз меъёридан ошиши «бугунги қобик»ни вужудга келтиради.

Хлорнинг табиий миқдори бир йилда 10 дан токи 100 000 т. га етади, антропоген фаолият туфайли 850 000 т. хлор атмосферага юборилади. Эртами-кечми бу каби бир қарашда кўз илғамасдай бўлиб туюлган кичик-кичик миқдор ўзгаришлари йиғилиб, сифат ўзгаришларига сабаб бўлади. Биосферанинг сифат кўрсаткичлари, ҳаёт параметрлари издан чиқади. Бугунги кунда азоннинг 300 Добсон бирлигига тенг экологик меъёри бузилиб, камайиб 100 Добсон бирлигига тенг бўлгани туфайли ҳам «азон тўғунуги» барчани ташвишга солиб қўйди. Атрофимизда бундай экологик компонентларнинг табиий меъёридан чиқиб кетилишига инсониятнинг табиий қонуниятларни чуқур билмагани сабаб бўлмоқда.

«Ернинг чекланганлиги ва унинг сифат таркиби пастлиги билан боғлиқ хавф тўхтовсиз ортиб бормоқда... ерларнинг ниҳоят даражада шўрланганлиги Ўзбекистон учун улкан экологик муаммодир...» (И. А. Каримов).

«Табиат захираларимиз битмас-туганмас» деб жар солинган даврлар ортида қолди. Ҳақиқатда эса ҳар бир экологик компонент, ҳоҳ катта ёки кичик миқдорда, ҳоҳ жонли ёки жонсиз бўлишидан қатъи назар экокомпонентларига эга. Улар эса чекланган миқдорда бўлади. Ўзбекистонда 4 млн. 200 минг гектар суғориладиган ерлар бор. Унинг ҳосилдорлигини асраб қолса бўладими ёки йўқми? Ер ўз табиий сифатини неча йилларга сақлаб қолди?

Республикамызда ҳайдаладиган ерларнинг 60% га

яқини шўрланган бўлиб, бу ерлар ўзининг экологик қийматини муайян даражада йўқотгандир.

Шўрланган ердан олинган ҳосил унумдор ерлардан олинган ҳосилга қараганда учдан икки ҳисса кам бўлади. Ернинг унумдорлиги эрозия туфайли атиги 2,5 см га бузилса, уни тиклаш учун деҳқончилик тўғри юритилганда 300 йил вақт керак, ердаги эрозия табиат томонидан содир бўлса, у тез вақтда тикланади. 18 см. ли ҳосилдор ер (гумус қобиқ) пайдо бўлиши учун табиат экомпонентлари 2000 йилдан 7000 йилгача «меҳнат» қилиб вақт сарфлайди. Демак, мутлақ кўрсаткичларда ифодааланмайдиган, ўлчаб бўлмайдиган, аммо бебаҳо ҳисобланган ЭКОЛОГИК ҚИЙМАТ минг-минглаб йиллар самараси сифатида юзага келади. Инсоният нозик тугунни, яъни экомпонентнинг ҳосил бўлиш муддати билан ўз эҳтиёжи ўртасидаги уйғунликнинг мезонини кўрсаткичини билиб, ўшани амалиётда қўллай олсагина, экомпонентларнинг сифати, структураси (тузилиши) кўрсаткичларига зарар етказмаган бўлади.¹

Данияда «кўк дафтарча»га эга кишиларгагина ер берилади. «Кўк дафтарча» эгалари эса ерга оид барча қонун-қондаларни билишади. Ер ҳосилдорлигини сақлаш учун эса Либихнинг «минимум қонуни», Вильямснинг «қайтариш» қонуниларига амал қилиш лозим.

Бир кишининг ҳаётий эҳтиёжларини тўла қондириш учун ер юзидан ҳар бир кишига 17 500 квадрат метрлик ернинг сифатли, унумдор қисми зарур. Шундагина кишининг кислотадга, озиқ-овқатга, кийим-кечакка, яшаш жойига бўлган эҳтиёжи қондирилади. Демак, бир квадрат километрда 57 киши яшаши мумкинлиги назарга олинса, Ерда жами бўлиб 5,7 млрд. киши яшаши мумкин.

Шу сабабли ҳам Рим клубининг Д. Медоуз бошлиқ олимлари «Ўсиш чегаралари» деб аталадиган лойиҳаларида ўсишни меъёрлаштириш зарурлиги ҳақида фикрларни ўртага ташладилар.

Айнан ер, сув, ҳаво ва бошқа экомпонентлар ўз сифатини сақлай олганидагина жамиятнинг эҳтиёжини қондира олади. Ернинг табиий-экологик меъёрлари бузилганда, ер ўзининг иқтисодий қийматини ҳам йўқотади, биомасулдорлиги бузилади.

Президентимиз И. А. Каримов бундай ёзадилар:

¹ Х. Саломова. Экологик қиймат устуми ёки иқтисодий қиймат? // «Иқтисод ва ҳисобот», 1996, № 5 40—41-бетлар.

² Елисеев А. Земля не держит // «Наука и жизнь», 1991, № 9, с. 53—58.

Қиёмимизга матлумки, бизнинг ерларимизнинг биомах-
сулдорлиги бошқа давлатлардагига қараганда бир неча
баравар паст. Масалан, Кореяда суғориладиган ерлар 2
миллион гектарни ташкил этади, яъни бизлардаги
суғориладиган ерлардан икки барабар кам, аммо бу ерлар
я фойда узининг 42 миллион аҳолисини боқаяпти, бал-
ки қишлоқ хўжалик маҳсулотларини экспорт қилаяпти.
Қишлоқ хўжалиги соҳасида меҳнатга лаёқатли аҳолининг
таъини 5—7 проценти машғул».³

Хўш, нега биздаги тупроқларнинг ҳосилдорлиги па-
стмиб кетган, тупроқнинг асл, табиий сифатини сақлаш
тун қандай талбирларга риоя қилиш керак?

Тупроқ — жонли экомпонент. 1 г. тупроқда 3—3,5
триллион организмлар мавжуд бўлиб, бир вегетация
мўҳитида улар 18 мартадан 27 мартагача янгилашиб туради.
Тупроқ чувалчангларининг миқдори 1 гектар тупроқда
10 миллионгача бўлади, бу жониворлар барча органик
моддаларни қайта ишлашади, ҳаводаги эркин
азотни ўзлаштиришади, тупроқни кимёвий
таъкиддан бой озиқ манбага айлантирадилар.

Бу борада академик Гиляровнинг Бухоро вилояти-
нинг Қорақўл туманида ўтказган тажрибаларини — яъни
тупроққа чувалчангларни келтириб, унинг гумус
кўпайиши яхшилаш, академик Муҳамеджанов ўғитларига
мал қилиш яхши натижалар беради. Биз ўз еримизни
яхши бўздик, демак, унинг беморлигини ҳам ўзимиз
ўлатишимиз лозим. Республикамизда ер кадастрини
тўқатишдан, аниқ реал ҳолатини куриб чиқиш мавриди
бағавонлигини Президентимиз қайта-қайта таъкидлаб
тирмоқда.

Бухородаги ҳосилдор ерлар шўрланган ерларга нисба-
тан уч барабар кўп ҳосил беради. Демак, тупроқнинг
биологик қиймати сақланса, у иқтисодий кўпроқ фойда
беради. Шу сабабли ҳам ўртача бир гектар Канада ерла-
ридан 3000 долл., Англия — 5,5; Франция — 6,5; Япо-
нида ерлардан 19,5 минг долларли даромад олинади.
Бухоро вилоятининг умумий ҳудуди 39,4 минг кв. км.
Бир йилда 37 кун чангли тўзон кунлари, кўпгина
туруқлик экосистемалари ўта чекланган меъёрли, яъни
таъкидланган тур озиқ занжирдан йўқолиб кетса, экосисте-
манинг биологик функциясига манфий таъсир этади.
Ҳосилдор тупроқ ҳудуди билан чул-дашт экосистемалари

³ Қаримов И. А. Родина шешены для каждого. Доклады. Речи. Интервью. Т.,
1991, с. 93—99.

орасида, ҳамда қўллар билан миқдорий мутаносибла сақлансагина «иккиламчи» экосистемалар катта иқтисодий фойда бера олади. Айнан мана шу экологик қоидалар Бухоро вилоятида бузилгани сабабли ер ҳосилдорлигига путур етмоқда.

Ер сифатининг бузилишига қуйидагилар сабаб бўлган:

1. Пахта монокультураси. Пахтанинг илмий тавсияларга қарамай экилиши шунга олиб келдики, ер тарқибидagi гумус охириги ўн йилликда (яъни 1985—1995 йиллар) 30—40% камайиб кетди. 2. Ернинг кимёвий бирикмалар билан тўйинганлиги. 3. Оғир қишлоқ ҳўжалик технологиясидан фойдаланиш. Қишлоқ ҳўжалик машиналари ниҳоятда оғир бўлиб (уларнинг оғирлиги 8—12 тоннагача бўлади), ернинг оптимал зичлигига (1,40 г/см³ кузарар етказилади). Масалан, бир пахта мавсумида бу оғир тракторлар 100 мартагача «юрителиди», Ҳар ўтгани тупроқни тобора зичлаштира боради. 4. Ҳосилдор ерлар чиқинди моддалар, аҳдатларни ташлаш Навоий электротехника кимё заводи ўзининг чиқиндисини Бухоро вилоятининг Қизилтепа туманидаги ўта унумдор, ҳосилдор бўлган 2815 гектарли ерларига келтириб тўкади. Бу ҳавза ҳозир қаторан, диносеб каби ўта хавфли кимёвий бирикмалар билан тўйиниб қолган. Энг экологик хавфли томон шундаки, ҳар бир суткада 100 т. заҳарли оқава ер қаърига шимилиб бормоқда. Кимёвий бирикмалар ҳам Қизилтепа ерларига тўғридан-тўғри кўмиб юборилган.

Яна бир мисол, Бухородаги «Учқир» СГҚИ (Санаторий газини қайта ишлаб чиқариш) № 2 цехи 1979 йилдан бери ишламоқда. Мана 20 йилдирки, бу цех олтингургуртларни заҳарли чиқиндисини атмосферага юбормоқда. Ҳақмага маълумки, олтингургурт бирикмалари атмосферанинг заҳарли моддаси эмас, тупроқ биомасулдорлигига ҳам манфий таъсир кўрсатади.

Ҳар йили республикада 100 млн. тоннадан ортиқ турли чиқиндилар ҳосил бўлади, уларнинг ҳажми бугунги кунда 2 млрд. тоннага яқин бўлиб, улар эгаллашмайдон тахминан 20 минг гектарга тенг.⁴

Республикада чиқиндилардан фойдаланиш даражаси жуда паст. Улар фақат ер қағлами, ер ости ва ер усти сувларини ифлослантириш манбаи бўлибгина қолмай, моддий манбаларнинг тўғридан-тўғри йўқолиши ҳамда

⁴ М. Шарифхўжаев. Экологик мутаносибликни таъминлаш «Иқтисод ва ҳисоб» 1996, № 5. 16—18 бет.

Бухоро шаҳри ичидаги ТБЗ (темир-бетон заводи) ва № 6 атрофидаги чанг — цемент-бетон бирикмаларининг чангидан қурилиш техникуми ва лицейи, атрофидаги аҳоли шу кунгача заҳарланиб келмоқда. У ердаги чанг миқдори рухсат этиладиган миқдордан 10 баробар ошиқ. Аун, завод қурилган пайт адсорбентлар ўрнатилган экан, аммо маъмурияти завод атрофларига мевали дарахтлар, чанг бўлмаган тақдирда меvasиз дарахтлар ўстириб ҳам чанг миқдорларини камайтиришса бўлар эдику, наҳотки шу соҳада ҳам улар ҳокимиятагилар томонидан берилган буйруқларни қутишса, ёки табиат муҳофазаси қўмитасининг солигини тулаш билан қутилиб қолишни қўйиб қўришса?!

Бухоро гишт заводи атрофида ҳам, Когон ХРСУ — цемент-бетон цехида, пахта тозалаш заводлари атрофида ҳам шундай ҳолларни кузатишимиз мумкин. Шаҳар ичилигини жойлашган 20 завод ва фабрикалар экологик инсонланмаган технология билан ишламоқда. Шаҳар ҳавоси таркибида олтингугурт бирикмалар рухсат этиладиган миқдордан 1—0,4 барабаргача паст, фенол эса РЭМ дан 1,5 барабаргача кўп. Шаҳар автотранспорти, автобуслар ҳаракати туфайли ҳаводаги бензапирен миқдори РЭМ дан 2,5 барабар кўп. Бу борада шуни айтиш мумкинки, 1992 йил 5 июнь кунигача вилоят бўйича 12 000 дан зиёд интотранспортидаги аҳвол янада қаттиқроқ назоратни тақдир этади. Автобус паркларининг тозалик комиссиялари уйқудан уйғонишлари», автобус ва троллейбусларнинг санитарик ҳолатларини текширишлари лозим. 1989 йилда табиатни муҳофаза қилиш тadbирларининг бажарилиши тўғрисида қаттиқ назорат ўрнатилди. Натижада 19 корхона ва ташкилотнинг заҳарли химикатлар сақланадиган омборхоналарининг бешдан бир қисмининг фаолияти ўқатилди. Сув, тупроқ, ҳаводаги заҳарли моддалар миқдори доимо текширилиб турилди. 1992 йилда вилоятда чиқадиган заҳарли газларнинг 24,4 минг тоннаси, унинг ҳисобида 18,8% игина зарарсизлантирилиб, чанг ўттичлар, адсорбентлар ёрдамида ушланиб қолинди, қолгани эса атмосферага юборилди. 1992 йилда атмосферага юборилган зарарли моддалар миқдори қуйидагича бўлган:

Қаттиқ чиқин- дилар	газ ва сууюқлик	Шулардан					
		олтин гугурт ангид- рид	азот оксид- лари	углерод оксид- лари	учувчан органик бирик- малар	СН	Жам
3,4	4,4	0,1	0,3	1,6	0,6	1,7	7,8

(рақамлар минг тонна ҳисобида берилган)⁴

Юқоридагилардан шундай хулосага келиш мумкин: Ўзбекистонда экологик жиҳатдан аҳволи танг вилоят ва шаҳарларга Навоий, Олмалиқ, Ангрен, Фарғона, Қарши киритилса ҳам, Бухоронинг аҳволи, айниқса «ажал ҳавзаси» тошиш чегарасида турган Қизилтепа ноҳиясининг аҳволи огирдир. Чунки вилоят тўрт томонлама экологик танглик гирдобига тортилмоқда, биринчидан, ер оқсувлар ифлосланмоқда, иккинчидан, ишлаб чиқариш ва қишлоқ хўжалигидаги технологияларнинг экологик асоссизлигидан, учинчидан, қўшни вилоятларнинг салбий экологик ҳолатининг таъсири (Навоийдаги ва Орхон экосистемаларининг, Зарафшон дарёсининг сифат кўрсаткичларининг манфий томонга ўзгаришидан) тўртинчидан, вилоятдаги аҳолининг экологик билим орқада қолиб, экологик харита йўқлигидан.

Булар бари бир маҳраж остига йиғилса — антропоген тазйиқ этиш меъёрининг амалиётда қўлланилмаслигидеган фикрга келади. Антропоген тазйиқ меъёри қўлланила бошланган пайт биосфера Вернадский ибораси билан айтилганда ноосферага ўтади.

«Ҳозир, ХХI аср бўсағасида, фан ва техника тараққиёти жадал суръатлар билан ривожланиб бормоқда. Бундай шароитда инсон томонидан биосферага кўрсатилаётган таъсирни тартибга солиш, ижтимоий тараққиёт билан қулай табиий муҳитни сақлаб қолишнинг ўзаро таъсирини уйғунлаштириш, инсон ва табиатнинг ўзаро муносабатларида мувозанатга эришиш муаммолари борган сари долзарб бўлиб қолмоқда»...

⁴ Народное хозяйство Республики Узбекистан в 1992 г. I-том Статистический ежегодник, Т., 1993.

Мустақилликнинг етти Наврўзи

Барно ШОДИЕВА — Гулистон Давлат университети талабаси

Тонг отмоқда. Мармардай сержило, сут дарёсидай шиллаган оппоқ уфқ чиқаётган қуёш нурида тобора яшилланиб, одамни ажиб, антиқа уйларга чулғайди. Ушбу бобокалонимиз Алишер Навоий ана шундай гузал бир тонгни қаршилаб

Саҳар ҳовар шаҳри чарҳ узраким
хайли ҳашам чекти,
Шийи хат била кухсар уза олтун
алам чекти, —

бошланувчи ўлмас ғазал битганлар. Мазкур ғазал бошдан охир отаётган тонгнинг дилбар ва бетакрор, нафис ва жозибали лавҳаларини адабийлаштиришга боғлиқланган.

Бугун Ўзбекистон Республикаси — жонажон Ватанимиз мустақиллигининг 7 йиллиги баҳор тонглари кувончу фахр билан қаршилар эканмиз, кўнглимиз тоғдай юксалади. Ўтган 7 йил ичида юзага келган буюк ижтимоий ва маънавий ўзгаришларни ўйлаб, уларнинг қиммати, кўламини тасаввурга сигдириб бўлмайди. Албатта, истиқлолимиз тарихи китобини varaқлаб, жамий-ки юз берган воқеаларни, рўбга чиққан ҳақиқатларни, амалга ошган орзу-армонларни, маънавий юксалишларимизнинг ҳаммасини бирма-бир санаб чиқишнинг ўзи ҳам амри маҳол. Дунёга кўксини очган Ўзбекистоннинг яхлит, ягона давлат тилига айланган ўзбек тилимиз, она тилимиз ости-устидagi барча бойликларнинг ўзимизга бўйсиргани, ўтмиш моддий ва маънавий қадриятларимиз қундалик ҳаётимизни беаётгани, барқарор дину миллиқодимиз — булар ана шу катта ғалабанинг айрим қирралари. Етти йилнинг ҳар бири — асрларга тенг. Йўқ, бу шунчалик баландпарвоз гап эмас. Ҳақиқатнинг айнаи ўш. Асрлар давомида яратилган барча эзгу амаллар, қадриятлар, хазиналар бугунги кунимиз хизматида — мустақиллигимизни мустаҳкамлашдек улуг ишда қанотини кувват бўлмоқда.

Мана, бир неча йилдирки, бутун элимиз Наврўз айёмини катта шодиёналар билан байрам қилмоқда.

Кишлоқлар ва шаҳарларимизда карнай-сурнайлар билан бошланган Наврӯз замзамаларига сайиллар, томошалар санъаткорларимиз иштирокидаги концертлар, спорт уйинлари уланиб кетади, маъракаларда адиблар ва шоирларимизнинг сўзлари янграйди. Наврӯз кунларида ният қилиб янги боғлар ва ҳисбонларнинг ниҳоллари қадаллади. Далаларда янги йилимизнинг барака уруғларини сеппиш бошланади.

Наврӯз — Шарқ халқларининг энг қадимий, ўлмас ҳамиша нурли, ҳамиша фараҳли байрамларидан биридир. Шу қадар қадимийки, ҳатто минг йиллардан бизга мерос қолган манбаларда ҳам унинг илк бор қачон, қаерда ва нисбабдан байрам қилинганлиги ҳақида аниқ маълумот йўқ. Шу билан бирга, ўша тарихий манбаларда ҳам Наврӯз қадимдан байрам қилиб келинаётгани айтилади. Шу табаррук айём билан боғлиқ янада қадимий афсоналар, ривоятлар қаламга олинади. Минг йиллар нарғидаги муаррихлар, донишмандлар бизга Наврӯзга оид афсоналарининг қолдирган эканлар, шунинг ўзиде унинг афсонавий даражада қадимийлигидан далолатдир.

Наврӯз ҳақидаги ривоятлар бир муҳим ҳақиқатдан яъни унинг Шарқ кишиларининг энг эзгу истак ва хоҳишларидан, ўйлари ва ҳаёт тажрибаларидан гуғилганлигидан далолат беради. Масалан, қадимги давр эпосларидан бири — Фирдавсийнинг «Шохнома»сиде афсонавий баҳодир, тенгсиз соҳибжамол, жасур ва ниятпояк инсон Сиёвушнинг ўлими ва унинг хотирасига халқ эҳтироми Наврӯзга сабаб бўлганлиги айтилди:

Қайгаким тукилмиш Сиёвуш хуни,
Кўкка бўй чўзди бир дарахт шу кун.
Баргларда гўё унинг чеҳраси,
Мушки атир гўё унинг чеҳраси.
Дарахт кўм-кўк турар ҳатто қишда ҳам,
Тагида подшога тутишар мотам...

Демак, Наврӯз халқ суйган қаҳрамонлар хотирасини эъзозлаш билан ҳам боғлиқ айёмдир. Биз ҳозир ҳар йили Наврӯз кунларида қалбларимизда азиз марҳумларнинг руҳини ёд этарканмиз, бевосита ривоятлар маъзига васиятдек сингдириб қолдирилган ўша қадимий инсоний анъаналарни давом эттирган бўламиз.

Афсонанинг яна бир нуқтасига эътибор берайлик: дostonда Сиёвуш — ҳазонларга бўй бермасдан қайта уйғонган табиат ҳаёт рамзидир. Шу сабабли ҳам унинг

ҳамиша хотираси байрам қилинади. Бу байрамга эса Наврӯз деб ном берилган.

Абу Райҳон Берунийнинг қатор асарларида Умар Ҳайёмнинг «Наврӯзнама» рисоласида Наврӯзнинг байрам қилиниши қадимий Эрон шоҳларидан бири Жамшид таърифида доир ривоятлар билан боғланади. Шу билан бирга, Беруний Наврӯз Жамшиддан олдин ҳам мавжуд бўлганини, лекин Жамшид уни расман байрам куниде деб эълон қилганлигини таъкидлайди. Манбаларда бунинг қисмати ҳам келтирилади. Жумладан, Умар Ҳайём ўз рисо-ласида: «Жамшид шу кунни (фарвардин ойининг боши) Наврӯз аталсин деб, фармон берди ва одамларга ҳар йили фарвардиннинг киришини байрам қилишни, уни янги куннинг бошланиши деб ҳисоблашни буюрди» — деб ёзган.

Юқорида келтирилган ривоятлар қандайдир даражада тарихий ҳақиқат — Наврӯз куниде Шарқ халқларининг ҳаётий тажрибалари, астрономик ҳисоб-китоблари билан боғлиқ ҳолда дунёга келганлигига ишоратдир.

Наврӯз — табиатнинг уйғониш, яшариш фасли. Табиат уйғонар экан, инсон руҳи ҳам янгиланади. Шу билан бирга, инсон билагига куч, юрагига янги интилиш, ҳаётга янги умид ва орзулар кириши табиийдир.

Наврӯз яна бир хислати билан бизнинг миллий табиатимизга яқин. Наврӯз кунларида эски гина-қудуратларни, ҳар хил ёмонликларни эсдан чиқариш, меҳр-оқибатли, мурувватли бўлиш, бева-бечораларнинг ҳолидан хабардор бўлиш, етим-есирларнинг кўнглини олиш ва тинчлари, Оллоҳнинг ўзи эл-юртимизга ато этган, ота-боболаримиздан мерос бўлиб келаётган фазилатлар ҳам Наврӯзнинг моҳиятидир. Бундай табаррук, олийжаноб инитлар билан узвий боғлиқ байрам одамзод томонидан шукр эъзозланиши, асло унутилмаслиги ва доимо яшаб келиниши табиийдир. Ҳолбуки, яқин ўтмишда сохта маъмуриятчилик, енгилтаклик, сиёсатбозлик ва маънавий салтабинлик дастидан Наврӯз байрами бекор қилиниши-га сал қолган эди.

Шукурким, мустақиллик шарофати билан бу кун нуфузли қадриятга, диёримизда истиқомат қиладиган бирча миллат вакилларининг бетақрор умумхалқ байра-мига айланди. У инсонлар ўртасидаги дўстлик, кайрихоҳлик ва меҳр-мурувват рамзи бўлиб қолди. Биз индиликда дунёга бағри кенг очиқ, олам юртларига та-нишган, мустақилликнинг катта йўлида дадил бораётган, келажаги буюк Ватаннинг фарзандларимиз. Бу Ватан —

бизнинг қадимий ва навақирон тақдиримиз. Асрлар кунидан келадиган, мунаввар тонгларга кўкрак очган диёримиз. Биз уни севамиз, ардоқлаймиз. Унинг қулдириши, инсон-шуҳрати, эрку-фаровонлиги йўлида хитамсиз этиш билан бахтлимиз.

Шулар ҳақида уйлар эканман, пойтахтимиз Тошкентнинг Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий боғида ўтказилган ҳар йилги Наврўз байрами тантаналарини — халқ сайли, нурафшон оқшомлар файзи, мушаррафлар юлдузистони, рақсу оҳанглар дунёсини кўз олдимга келтираман. Нақадар мислсиз афсонавий манзара! Бу ҳақиқатанам эрк намоёниши, эркин фикр ва озод халқ байрами.

Биз бу кунларни узоқ кутдик. Орзу қилдик. Ўшар ҳақда, ҳатто ошкора ўйлаш, нимтатир сўзлашнинг ўзи мумкин эмас эди. Ҳақиқат қарор топди. Оллоҳ иродаси халқимиз қалбида йўғрилиб ётган асрий армон, Президентимизнинг жасоратли фаолияти бу ишларни амалга оширди. Энди бу мустақилликни кунба-кун, ойма-ой, йилма-йил тобора мустаҳкамлаб бориш — ҳаммамизнинг жон, виждон ишимиз.

Байрам боис кўнгилда шундай гурур уйғонади: Халқимиз давлатимиз раҳбари лутф этганидек, ҳақиқатан ҳам ўзбек дунёда ҳеч кимдан кам эмас. Қолаверса, инсоф ва адолатли, оғир-вазмин, эътиқодли, меҳнатни олий ибодат деб биладиган, ҳеч кимга ёмонлиги йўқ халқгина шундай байрамларни ўтказишга қодир, нурли, саодатли онларни мушаррафдир.

Муқаддас Ватанимиз ҳамиша омон бўлсин!
Умримизнинг ҳар дақиқаси Наврўзга айлансин!

Наврўз дастурхони

Ф. БОЛГАЕВА — Самарқанд Давлат университети талабаси
Илмий раҳбар — Б. У. БОЗОРОВ, доцент

Наврўз — баҳорнинг боши, у этагида баҳор элчиси — қалдирғочлар билан бирга гулу чечакларни ҳам олиб келади. Кишиларнинг қишдан толиқиб чиққан асабларини боди-сабонинг майин уфорларидан юмшаб ором олади. Оламдаги барча жониворлар — парранда-ю, даррандалар

...табиат, ширт кумурсқаларгача жонланиб, ўз забонида
...табиатнинг ширинликлари айтди. Табиат уйғонади. Ана шу
...табиатнинг баҳорининг биринчи кунига тўғри

Шароити таълимида барча ёшу қари қатнашади,
қари қатнашадини ҳам, иштирокчиси ҳам халқнинг узи

Наврӯз кунлари ота-онани, кексаларни улуғлаш ва ёшларни имоматида бўлиш, беморларни бориб кўриш ва кўришларини кўтариш, марҳумларни ёд этиб, қабрларини зиёрат қилиш ҳар бир инсоннинг бурчига айланади. Ўшангизда қариндош-уруғлар, дўст-биродарлар бир-бирларини нўқтайдилар. Оила-оила бўлиб ёки дўст-дўстларининг тўпланиб, Наврӯз кунлари кўм-кўк қир-қирга, тоғларга сайилга чиқади ва табиатнинг бахшидан баҳраманд бўлиб қайтадилар.

Норму кунлари куча ва хиёбонларни обод этиш, кўчалар ва гулзар ўтқазиниш мақсадида маҳаллаларда, туман кўчалари ва гулзарлари халқ хашарлари уюштирилади.

Кувватли киши қандай иш билан шугулланмасин, унинг толиққанлигини ҳис қилади. Ота-боболаримиз «Кувватли иллик узилади, илдишлар кувват олади» деб айтмаганлар. Мевалар таркибидаги А, В, С, РР витаминлар организмни бақувват этувчи табиий дорилардир. Шунинг учун ҳам олимлар витаминларни «ҳаёт дорилари» деб аташган.

Лекин баҳорги дармонсизликнинг бошқа сабаблари ҳам бор. Маълумки, киши 10—15 марта чуқур нафас олиб, боши айланиб кетади. Натижада нафас динамикаси ҳаман бузилади. Бу ҳол баданда ўзига яраша интоксикация тугдиради. Баҳор ҳавосида турли-туман уфур моддалар бўлгани учун баъзи кишилар организми бу моддаларга чидамли бўлмайди ва турли хасталикларга учрайди.

Одам қишга ҳам, кўкламга ҳам аста-секин кўникиб боради. Совуқ об-ҳаво организмнинг танобини тортувчи, ырақатга тортувчи омил бўлса, иссиқ об-ҳаво юрак фаолиятини сусайтирувчи омиллардан бири ҳисобланади. Ифрак-қон томирлар бушашдими, одам ўзини лоҳас сезади. Баҳорда киши ўзини бардам сезиши учун қишдаёқ кўклар истеъмол қилишга аҳамият берилади. Оғзи кўкка теккан сигир ва эчкининг сути сервитамин бўлиб, кишини баҳор шароитига тез мослайди.

Доно халқимиз азалданоқ баҳорда бушашмаслик тадбирини кўриб қўйган. Баҳорда сумалак айти шу мақсад

учун мўлжалланиб тайёрланади. Халим эса ўзининг мулойимлиги ва каллорияга бой эканлиги учун ҳам оғирликка яхши сингади, куч-қувват ато этади. Қон босими пасайиб кетган дармонсиз кишига эса халимдан яхши даво бўлмаса керак.

Отқулоқ, довучча, ялпиз қўшилган шўрва, сомса, хоним ва бошқа таомлар истеъмол қилинса, лоҳаслик унчи билинмайди. Ялпиз таркибидаги эфир мойи ва ментол моддаси овқатни хуштаъм қилади, иштаҳани очади.

Сумалак Наврўзнинг шоҳона таоми бўлиб, уни тайёрлаш эса катта санъатни талаб қилади. «Сумалак сайили»нинг халқ байрами сифатида қандай шаклланиши ҳақида ривоятлар кўп.

Сумалак сайили икки нарсадан таркиб топади: 1) сумалакни тайёрлаш; 2) сумалакхўрлик қилиш.

Сумалак, асосан аёллар томонидан тайёрланиб, уни пишириш жараёнида қозон атрофида суҳбатлар қуришган, ҳикоялар ва лапарлар айтишган, ўйин-кулги қилишган. Сумалак тайёр бўлгач, кеча қатнашчилари ва маҳалла аҳли сумалакхўрлик учун сумалак сайилига таклиф этилганлар. Сумалак сайилида доира чалиб, рақсга тушишган, қўшиқлар айтиб хурсандчилик қилишган. Сумалак сайили ҳозир ҳам ўзининг кўпгина анъаналарини сақлаб қолмоқда.

Сумалак сайили анъанавий маросим бўлиб, асрлар оша нишонланиб, мазмунан бойиб келаётган халқ байрамларидан биридир. У ҳозирги кунда ҳам кишиларни ўзаро ҳамкорлик, дўстлик ва биродарликка чорлайди. Сумалак сайили Наврўзнинг энг муҳим маросимларидан бўлиб, Ўзбекистоннинг мустақиллик йилларида у халқимизнинг бошқа қадриятлари сингари ардоқланиб нишонланмоқда.

Мустақиллик — маърифий-маънавий қадриятлар кўзгусида

**Фароғат ХУДОЙҚУЛОВА — Тошкент Давлат университети
талабаси**

Бир асрдан-да ортиқроқ қарамлик ва ғафлат уйқусидан кейин кўнгилларимизни озодлик деган эзгулик нурлари шундай ёритдики, биз бу ёғдуда юз, минг йил-

Бир ортидан бизга боқиб турган буюк аждодларимизнинг муносиб қалблари билан учрашдик. Мустақиллигининг 7 йилли мобайнида эса тозарган, покланган тафаккуримиз меваларидан баҳраманд бўлдик, маънавиятимизнинг неча йиллардан бери очилмай қолган дарақларига нур туширдик. Қалбимизда ҳали Ватан, Овонлик, Истиқдол, Миллат туйғулари сунмай турган экан. Мустақил меҳнатга бел боғладик, қўлимизга қалам олиб ўзининг борлигимизни дунёга билдирмоқ учун фарёганига чоғландик.

Аттиз аяломаларимиздан бири — Сулаймон Боқирғонийнинг «Маним хор бўлмишим — ўз гафлатимдан» деган сатрларига бир эътибор берайлик-а, бу сатрларида Боқирғоний, инсон ўз миллати, маърифати, маданияти, қадриятлари олдида гафлатда экан, ул қалб қиммиа хорликка муҳкумдир, деган бир умуминсоний тоғини илгари сурмаяптимикин?

Фасллар утмоқда. Озодлик, Эркинлик, Истиқбол баҳрлари кўнглимизга ўз нашъу-намоларини улашиб ўтмоқда. Ўтган 6 йил ичида маданиятимиз, маънавий қадриятларимиз, азалий удулларимиз ўзига хос муқаддаслиги ва улугворлигини касб этмоқда. Ўлкамиз узра шон қинок ёзиб кириб келаётган мустақиллигимизнинг эътибори баҳори ҳам, яна дарахтларга оппоқ гуллардан шибк кийдирмоқда, бутун оламни, қалбларимизни ҳам ширатирмоқда, қувончларга тўлдирмоқда, утмишимиз билан фахрланиш, порлоқ келажакимизга ишонч туйғуларини тобора жуштирмоқда.

Гарбда маданият, маърифат кучли деган фикрларни эшитамиз, баъзида. Балки. Аммо шарқ маданият ва маърифатининг ўзига хос жозибаси, умуминсоний мазмуни ва сўхрли мантиғи бор-ки, уни биз ҳар доим буюк аждодларимиз Ал-Хоразмий, Ал-Фарғоний, Абу Райҳон Бируний, Ибн Сино, Имом Бухорий ва Ат-Термизий, Баҳоуддин Нақшбанд, Маҳмуд Кошғарий, Юсуф Хос Ходиб, Аҳмад Яссавий, Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Мирзо Бобур ва бошқалар ҳаёти, ижоди орқили ҳис этиб турамиз, улардан маънавий озиқ оламиз ва шунинг учун ҳам уни бошқа ҳеч қандай маданиятга, маънавийятга алмашмаймиз. Гарбда фан, маданият кучайган бўлса, ўз вақтида улар Шарқдаги мутараққий олам-фан, маданият орқасидан кучайганлиги бугун ҳаммага аён бўлмоқда.

Мамлакатимиз мустақилликка эришгандан буён ҳамма соҳаларда — маориф, санъат ва маданият, қишлоқ

хўжалиги соҳаларида бир мунча ишлар қилиндики, ўзгаришлар бизнинг шу йиллардаги энг катта ютуқларимиз десак адашмаган бўламиз. Холбуки, Ўзбекистон барча ривожланган мамлакатлар қаторида ўзининг табиий бойликлари, ҳосилдор ерлари, меҳнат ресурслари, илмий-техникавий, иқтисодий ва маънавий ҳақиқатлари билан оламга донг таратмоқда.

1996 йил Амир Темур йили деб эълон қилиниши Тошкентнинг қоқ марказида Амир Темур ҳайкалининг ўрнатилиши, Амир Темур музейининг очилиши ва Амир Темур хийбони деб номланиши, соҳибқирон таваллудининг 660 йиллиги кенг миқёсида нишонланиши бизнинг ривожланиш йўлида бошлаган энг эътибор сазовор ишларимиздан бири бўлди.

1997 йил «Инсон манфаатлари йили» деб эълон қилинган эди. Бу йилда ҳам аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш учун соғлиқни сақлаш, газлаштириш, сув таъминоти ва ижтимоий соҳанинг бошқаруви тармоқларида анча ишлар амалга оширилди. Бу йилда шунингдек, санъат соҳасига бўлган эътибор 1997 йили августдан 2 сентябргача бўлиб ўтган Халқаро кинофестивалнинг ўтказилиши билан аҳамиятлидир.

1 октябрь — Мураббийлар ва ўқитувчилар куни эълон қилинган. Биринчи маротаба умумхалқ байрами сифатида нишонланиб, келажак авлодни тарбиялаш йўлида тинмай излаш ишлари олиб бораётган мураббийлар, ўқитувчилар хизмати тига берилган юқори баҳо, катта эътибор бўлди.

Бундан ташқари биз бозор иқтисодиётга ўтиш даврининг энг қийин шартларини бошдан кечирмоқдамиз. Бу йилда бозор муносабатларига ўтишнинг 5 тамойилини асосландик ва бир қанча ижобий натижаларни эришмоқдамиз.

Биз фақат ўз ютуқларимиздан фахрланибгина қолмасдан, мана шу йиллар ичида қилган ишларимизнинг камчиликларини тугатиш, халқ билан ҳамнафас, унинг дардидан, аҳволидан ташқари чиқмай, ҳар бир ишимизнинг ҳисоб-китобини қилиб бормогимиз керак. Амалга оширилаётган режаларимиз амалда бошқа қоғозда бошқалигича қолиб кетмаслиги ва биз бундай касалликнинг олдини олмас эканмиз, миллат сифатида ўзимизни жаҳон миқёсида таъминлашимиз тушлигича қолиб кетмаслиги мумкин.

Абу Лайс Самарқандий ўз ҳикматларидан бирида «Энг ўғил, ёшлигингда отанг илм олмоқ учун яратган шарондан кўз юмма! Илм бир чироқдурким сени роҳат қилди»

Фаридат сатганатига ҳеч бир заҳматсиз етказад» деган шайлар.

Аллома айтганларидек, бугун ёш авлоднинг илм олиши учун юртбошимиз барча шарт-шароитларни яратиб турмоқдалар. Юртбошимизнинг Олий Мажлис IX сессиясининг бўлиган «Баркамол авлод — Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори» деб номланган нутқида: 1996—1997 йиллардан бошлаб мактабларда янги имлода дарс беришни бошлаш, янги ўқув дастурларини яратиш, ўқув қўлланмалари билан илм масканларини тўла таъминлаш, янги ўқув юртлиридаги талабаларни чет тилларини ўргатишга жалб қилиш, олий ўқув юртлирини ислохот-тиштириш, бакалавр, магистратура ва аспирантура йўналишлари бўйича таълим бериш, мустақил жамияти-мизни эркин, ҳур фикрлайдиган кадрлар билан таъмин-лаш, уларни мамлакатимиз равнақи учун ҳисса қўшади-ган даражада қилиб тайёрлаш кераклиги ҳақидаги маса-лаларга кенг ўрин берилган эди.

Бундан ташқари янги авлодга таълим бериш соҳасида ҳеч қандай маблағларни аямасдан, меҳнат қилишни талаб қилиб, кадрлар тайёрлашнинг асосий тамойиллари ҳақида ҳам батафсил гапириб ўтилди.

«Таълим тўғрисида», «Кадрлар тайёрлаш миллий дас-тури» каби Республика қонунлари қабул қилинди. Булар таълим тизимизни ислоҳ қилишда муҳим аҳамият касб этишига ишонамиз.

«Инсон яралибдики, ҳамиша яхши кунларга ташна бўлиб яшайди. Халқимиз эса, ўзининг азалий удумлари-ни ҳол қилар севиб, уни дунёга кўз-кўз қилишни яхши кўради. Бизга шу Ватаннинг ҳар қарич ери қандай муқаддас бўлса, шу юртнинг урф-одатлари, байраму шон-шоналари, миллий қадриятлари шундай азиз ва табар-руқдир. Осмонимизни мусаффо айлаб, кўнгилларимизни ҳушнуд этиб ўлкамизга кириб келаётган «Истиқло-лимизнинг еттинчи Наврўзи» мустақиллик шарофати би-дан халқ қалбига қайтарилиб, ўлкамиз ҳуснига ҳусн қўшмоқда, покдомон элимизни тараддулантирмоқда. Ин-соннинг табиатга ва жамиятга бўлган муҳаббатини мустаҳкамловчи бундай удумларимизнинг тарихи тиллар-га дoston бўлиб келган:

Навбаҳор, очилди гуллар, сабза бўлди боғлар,
Сухбат айлайлик, келинлар, жўралар, ўртоқлар.

«Биздан эди мумтоз шоиримиз Муқимий ўз вақтида.

Мустақиллик йилларидан бери янада мукаммал

шаклланиб, ўз қадр-қимматини топиб, Ўрта Осиё халқларининг миллий байрами тусига қайта кирга! Наврўз ўзининг икки минг йилдан ортиқ тарихига эга дир.

Бугунги кунда қувончлари ичига сиғмасдан, ўчоқ бошларида ўтириб, сумалак, ҳалим пишираётган онахонларимиз, момоларимиз шундай озод кунларга етиб ҳаётимизнинг фаровонлигини кўриб шу Ватанга бўлган қалб меҳрларини қўшиқ қилиб малҳ этадилар ва уларнинг кўнгиллари осмон қадар юксалади.

Ўзаллик, мурувват, дўстлик, биродарлик, ҳамжиҳатлик, покланиш ва меҳр-муҳаббат шодиёнаси бўлган кўҳна, улуг ва муқаддас Наврўзи Олам билан барчангизни қўтлайман.

Мана шундай такрорланмас дамларда мен серилтифот халқимга шеърый табригимни шундай йўллайман:

Замин осмонинг бор, ҳурлар туташгай,
Офтобу уфқинга қирлар туташгай,
О, бугун йўлимга йўллар туташгай,
Дилимнинг дардини билгин, Наврўзим,
Бахтимни етаклаб келган, Наврўзим!
Отам даласидан ризқ-дон тилангай,
Кетмонин қўярга имкон тилангай,
Осмонга етгучи хирмон тилангай,
Отамнинг дардини билгин, Наврўзим,
Ҳосилини олиб келгин, Наврўзим!
Онам рўмолини шамол силкитган,
Кўрган кунларини бўрон беркитган,
Минг йиллик азоби, ҳурликка етган,
Онамнинг дардини билгин, Наврўзим,
Насибасин олиб келгин, Наврўзим!
Майсалар тошларда илҳақ яшагай,
Дилда ҳамон имон, ҳам ҳақ яшагай,
Ўзига бек бўлган бир халқ яшагай,
Шу халқнинг дардини билгин, Наврўзим,
Ризқини етаклаб келгин, Наврўзим!
Сен энди қонимда жонимдадурсан,
Озодлик қўшиғим, янграр наҳорим.
Онамсан! Дард чексам, ёнимдадирсан,
Ўзбекистон — менинг мангу баҳорим!

Наврӯз ва ёшлик

Насора ТОЖИБОЕВА — Наманган Давлат университети
талабаси. Илмий раҳбар, доцент —
М. МИРЗААБДУЛЛАЕВА

Республикамиз мустақилликка эришгандан буён иқтисодий-иҷтимоий ривожланиш, маънавий уйғониш нуқидан оғинмай бормоқда. Халқ ўзлигини англаётган бир пайтда унинг урф-одатлари, удумлари, анъаналари қимматимизнинг янада жадал суръатларда ривожланиши-нинг бош омили бўлмоқда. Хусусан, маънавий баркамол авлодни тарбиялаш бугунги куннинг долзарб вазифаларининг биридир. Инсонни маънавий гузал этиб тарбиялашда миллий урф-одатларимиз, анъаналаримиз, қадимий байрамларимиз асосий сабоқ вазифасини ўтайди. Шундай байрамларимиздан бири — Наврӯз ҳақида гапирмоқчиман. Ўз вақтида у тўғрида бобокалонларимиздан Насриддин Рабғузий шундай ёзган эканлар:

Кун ҳамалга кирди эрса, келди олам Наврӯзи,
Келди бахмал замҳари киш, қолмади қори, бузи.

Бугун гузал, жозибали баҳор оғушидамиз. Ўзининг яшил поёндозини ёйган Баҳорой юрт кезаяпти, она заминни гузалликка буркаяпти. Илиқ қуёшнинг майин нурлари тоғлардан эриб тушаётган зилол сувларнинг тоқилариши, уйғонаётган дарахт куртакларининг муаттар ҳиллиги, адирдаги қўйчивон найининг садоси билан қалбларга қувонч улашаётган баҳор фасли ўзгача тароват касб этапти. Юртимизга у келинчаклик либосига бурканган инем бўлиб келади. Биз уни Наврӯзи олам дея атаймиз. Наврӯз уйғониш яшариш, покланиш, янгиланиш рамзидир. Наврӯз асрлар давомида кишиларда Она — Ерға муҳаббат, табиатни асраб-авайлаш туйғусини уйғотишга ҳизмат қилиб келган.

У халқимизнинг миллий, энг қадимги, ва сеvimли байрамидир. Уни ҳар бир инсон, ҳар бир оила орзиқиб кутади, — деди мамлакатимиз Президенти И. Каримов. Бизлар Маҳкамасининг Наврӯз байрамига тайёргарлик куриш ва уни ўтказиш Тошкент кўмитасининг мажлиси (1998 йил 11 март)да. Наврӯз — меҳр-мурувват айёми. Инсон ҳамиша табиатга ошиқади. Чунки одамзот табиат қўйнида покланади. Наврӯзнинг бошқа байрамларга ўхшамайдиган ўзига хос яна бир жиҳати мафкурадан,

сиёсатдан холи умумхалқ байрами эканлигидир. Байрамга тайёргарлик ҳам шунга яраша бўлиши лозим. Президентимиз, шунингдек, Наврӯз арафасида ҳовли-жойларни, кўчаларни, маҳаллаларни тозалаш, ободонлаштириш, қишлоғу шаҳарларимизга ўзгача файз бағишлашини, борада маҳалла, қишлоқ оқсоқоллари, туман ва шаҳар ҳокимлари бош-қош бўлиши, ҳашарга чиққанларга ҳам томонлама ёрдам бериш кераклигини айтиб ўтдилар. Шу ўринда бу муборак айёмни аждодларимиз қандай ва қачонлардан бошлаб тантанали нишонлаб келганликлари ҳақида ҳам икки оғиз сўз айтиш зарур деб ўйлайман. Ёзма манбаларда Наврӯзнинг қадимийлигига ишоратувчи бир талай ривоятлар мавжуд. Айрим маълумотларга кўра Наврӯз қадимги Эронликларда милoddан аввалданги 558—330 йиллардан бошлаб одат тусига кирган. Наврӯз ҳақида энг тула маълумотлар ва аниқ илмий хулосалар буюк олим Абу Райҳон Берунийнинг «Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар», «Қонуни Маъсудий» ва «Ат-Тафхим» ва бошқа асарларида, Умар Ҳайёмнинг «Наврӯзнама» рисоласида, Алишер Навоийнинг «Садди Искандарий» достонида ёзиб қолдирилган.

Абу Райҳон Беруний таъкидлаб ўтганидек, Наврӯз — баҳор ёмғирининг биринчи томчиси тушишидан гуллар очилгунча, дарахтлар гуллашидан, мевалар етилгунча, ўсимлик униб чиқа бошлашидан давом этадиган байрам. Унинг «Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар» асарида Наврӯз ҳақида шундай дейилади: «Эрон олимларининг баъзиси у кунни Наврӯз деб аташининг сабаби шуки, Жамшид (қадимги Эрон подшоҳларидан бири) ўз салтанати даврида анчагина тadbирлар жорий этганмиш. Жумладан давлат тузган, одамларни табақаларга ажратган, кийим кийишга ўргатган дейилади. У подшоҳ бўлгач, мажусийлар динини (оташпарастлик) янгилади ва бу иш қилинган кун «Наврӯз» — «Янги кун» деб аталди» Умар Ҳайём ҳам «Наврӯзнама» асарида Наврӯзни нишонлаш ҳақидаги ривоятларни подшоҳ Жамшид даврига тақайди ва Қаюмарс Ҳамал ойининг биринчи куни йил боши ҳисоблансин, — деб фармон берганини ҳам эслатиб ўтади. Жумладан, шоҳ Жамшид ҳақида Умар Ҳайём шундай дейди: «Жамшид шу кунни (фарвардин ойининг боши) Наврӯз аталсин дея фармон беради ва одамларга ҳар йили фарвардиннинг киришини байрам қилишни, уни янги йил деб ҳисоблашни буюрди».

Бобоқалон шоиримиз Алишер Навоий ижодида ҳам Наврӯз ўз ифодасини топган. «Садди Искандарий» дос-

Наврўзнинг байрам қилиниши қуйидагича акс
ташвилади.

Ки бу сир эрур олам афруз ҳам,
Хусусан эрур фасли Наврўз ҳам.

Наврўз кунларида ўзаро урушларга чек қўйилган, қирғинчиликлар ёруғ дунёдан кўз юмганлар қабрларини, қирғинчи кексаларни, ногиронларни, зиёрат қилганлар, қирғинчилар Наврўзда ярашганлар, гина-қудратлар билан бўлган, кишилар ўзаро сан-манга бормай, тинч-тўхтов билан яшашга келишганлар.

Меҳр-оқибат, саҳоват, ҳайр-эҳсон қилиш, жўмардончилик, тинчлик, осойишталик, меҳнат ва роҳат халқ турмушининг энг муҳим ва асосий белгилари сифатида тантана қилинади.

Тарихдан биламизки, халқ байрами бўлган Наврўзнинг исломнинг Марказий Осиёдаги биринчи қирғинчиликлар ҳам тақиқлай олмаганлар ва уни халқнинг ўчириб ташлай олмасликларига кўзлари етгач, бу байрамга диний тус бера бошлаганлар. Уни исломлаштириш чораларини кўра бошлаганлар. Шўролар даврида коммунистик мафкура Наврўзга диний тадбир, эски-янги сўрқити деб қараган, уни халқ турмушидан, хотирадан ўчириб ташлашга, бошқа тадбирлар билан алмаштиришга уринган эди.

Лекин Наврўз байрамининг моддий-маънавий мазмунини сўрқитларга эмас, балки Шарқ халқларининг, жумладан бизнинг халқимизнинг ҳам бунёдкорона меҳнати билан боғланиб келган ёрқин ва кўп қиррали интилишларига, орзу-умидларига, уларнинг турмуш тарзи, миллий руҳига асосланганлигини мустақиллик йилларида янада янгилаётган Наврўз тантаналари яққол кўрсатмоқда. Халқ санъати-маданиятининг энг ажойиб шакллари ва ўрнатилган ранг-баранг мусобақалар, тадбирлар билан омичини ўзига жалб этувчи бу байрам халқнинг маънавий-ахлоқий турмушини бойитишга, унинг гўзал анъаналарини, урф-одатларини сақлашга, бойитишга, турмушини яна ҳам мазмунлироқ қилишга қаратилгандир. Бинобарин, Наврўз кунлари Ўзбекистоннинг бой халқ ижодиёти бутун борлиги билан кўзга ташланади. Наврўз байрамини тантанали ўсиб келаётган ёш авлодни тарбиялашда, халқимиз анъаналарининг энг яхши намуналари мисолида унинг дунёқарашини шакллантиришда катта аҳамият касб этади.

Республикамызда 1998 йил — «Оила йили» деб эълон қилинди. Шу муносабат билан бу йилги Наврӯзни тайёргарлик ҳам ўзгача. Уни кўтаринки руҳда ўтказиш биз ёшларнинг ўрнимиз ҳам салмоқли бўлиши керак деб ўйлайман. 14 март Хайрия Ҳашари деб эълон қилинди. Шунингдек, жуда кўплаб Наврӯз олди тадбирлари белгиланди. Бу тадбирларни уюштиришда, ободончилик ишларини амалга оширишда, биз ёшлар алоҳида уюшқоқлик ташаббус, ғайрат кўрсатишимиз зарур бўлади. Бунда ҳашарлар туфайли маҳаллаларимиз, ўқув юртимиз қишлоқ ва шаҳарларимиз, умуман юртимиз кўрким кўрк, жозибасига жозоба қўшилади. Маълум вақт ўтиб, биз обод қилган боғлар, гулзорлар, ариқлар, биз ўтқазган кўчатлар, қурган иморатлар, иншоотлар бошқаларнинг ҳам кўзларини қувонтиради, шундай самарали ва олижаноб ишларимизга ҳурмат уйғотади.

«Қўлингдан келса, боғ ярат» — дейди, доно халқимиз. Зеро боғ яратиш қўлидан келган кишининг умри боқийдир. Бугунги кунда жамиятда ўз ўрнини топиш интилаётган ёшларимизга содир бўлаётган яшариш натижаларида, ободонлаштириш каби ишлар билан биргаликда ҳайрия ишларида ҳам фаол иштирок этишларини ўринли деб ҳисоблайман. Шунга кўра, жуда кўп ўқув муассасалари, корхона ва ташкилотлар ўзларининг бугунги кунлик маошларини ҳайрия ишларига савобли иш тартиқида ўтказадилар. Бу — Наврӯзнинг руҳига, маънави ва мақсадига мос келадиган муддаодир.

Бу ҳақиқий деҳқон байрами, халқ байрами, эл-юрт байрами, биз ёшларга қувонч ва бахт келтирадиган байрамдир. Зеро, Наврӯз ва ёшлик ўзаро уйғун, маънодон мазмундош тушунчалардир.

Асрларни мунаввар қилган байрам

**Нодирахон ҚОДИРОВА — Тошкент шарқшунослик
институтини талабаси**

Шарқ халқларининг муштарак ижоди — Наврӯз қадим замонлардан бизгача етиб келган муҳташам қадриятларимиздан бири, байналмилал байрамдир. Унинг маънави мунига қадим аجدодларимизнинг мифологик тасаввурларидан тортиб, бугунги замондошларимизнинг илғор

қарашларигача бўлган маънавият олами сингиб кетган ва
тўққоннинг маданий тараққиётининг узоқ асрлар мобай-
лидаги ҳар бир ютугидан донмо куч ва қувват олиб
турган.

Наврўзга нисбатан энг қўпол аралашув шўролар дав-
лати содир бўлди. У асоссиз равишда таъқиқлаб қўйилди.
Ҳақиқатнинг бошларида уни қайта тиклаш йўлидаги
қийинчиликлар натижа бермади. Маъмурий-буйруқбозлик
шўролари ва айрим шахслар томонидан унга турли хил
қийинчиликлар епиштирилиш ва шу баҳона ман этиб қўйиш
шўролари турли шахсларда давом эта берди. Шунга қара-
май, ҳақиқатни уни баъзан яширин, кўпчилик ҳолларда
ақолида парронтида нишонлашдан тўхтамади. Яхшиямки,
қайта қурилиш, демократия, ошкоралик шабадалари биз-
нинг ҳукумратимизда ҳам тўла куч билан эса бошлады.
Наврўзга муносабат ҳам тубдан ўзгарди. Республикамиз-
нинг миллий мустақиллиги туфайли халқимизнинг буюк
қўлини, улуг байрами бўлган Наврўз тўла тикланди.

Қадимги Эрон афсоналаридан бирида ҳикоя қилини-
шича, Наврўз Жамшид подшо бўлиб тахта утирган кун-
дир. Ҳикоя қилинишича, у ўзига шоҳона тахт ясаптириб
яна хил подир тошлар билан жило берилган, неча турли
дир тавоҳирлар қадалган қимматбаҳо тожини кийиб,
тахт маҳали тахтга ўтиради. Шу пайт қуёш чиқиб, оф-
тобнинг заррин нурлари Жамшиднинг тожу тахтини ёри-
лади. Бутун теварак-атроф мунаввар бўлиб кетади. Бу
тароқиб мўъжизани кўрган улус ажабланиб Жамшид
тахтга ўтирган кунни «Наврўз», яъни «Янги кун» деб
айтиб қилинган экан (Абу Райҳон Беруний маълумот-
чи). Шу донишга асосланган С. П. Толстов Наврўз қачон-
дирлиқ қуёш нурининг ҳаётбахшлигини эъозлаш,
ақолинилик, мўл ҳосил ва кўкламни улуглаш таитанаси-
нича бўлмасдан, балки янги йилда янги тахт ворисини
қўлини маросими вазифасини ҳам ўтаган бўлса керак,
деб ҳулоса қилади. Баҳор байрами — Наврўзнинг омма-
вий нишонланиши ҳаёт манбаи бўлмиш Қуёш маъбудига
етилиш, офтоб ва оловнинг ҳаётбахш қудратига имон
қўйиш билан боғлиқ қадимийлардан келиб чиқса
додоб эмас. Қадимий афсоналардан яна бирига кўра
Наврўзнинг урф бўлишини оловнинг кашф этилиши
билан боғлаш ҳам ўзига хос мантиққа эгадир. Айтишлар-
ича, Жамшид кунлардан бирида Мозандарон ўрмонида
тоғуниқон овлаб юрган экан, иттифоқа бир сеҳрли илон-
ни куриб қолиб, ўша заҳотиёқ унга қарата комонидан ўқ
отибди. Илон бир қоятошнинг остидаги ковакка кириб,

кўздан ғойиб бўлибди. Жамшиднинг камонидан узилган ўқ эса тошга тегибди-да, тошдан учкун чиқибди. Учкунлардан бири тош ёнидан қуриқ хас-чўпларининг устига тушиб ёна бошлабди. Одамлар шу дамгача олов нималигини билишмас экан, шу боис ўтни кўрган ҳамон бу мўъжизадан лол бўлиб дарҳол унга сажда қилибдилар. Шу-шу одамлар оловни муқаддас билиб, уни ўчирмасликка ҳаракат қилишибди. Жамшид оловни кашф этган кунни эса, «янги кун» яъни «Наврўз» сифатида байрам қиладиган бўлибдилар.¹

Наврўз ҳақидаги қадимги турк афсоналарида эса бумумхалқ байрамининг пайдо бўлиши аجدодларимизнинг баҳор фасли ва кўкламги дала ишларининг бошланишига алоқадор удумларига боғланади. Турк олими Абдулҳолиқ Жой томонидан оммалаштирилган бир афсонада айтилишича, бутун рўйи заминни сув босиб тўфон бўлганида Нух пайғамбар ҳар турли жонзотдан бир жуфтдан олиб, кемасида сузиб юрган экан. Бир кун итрофда қуруқлик бор-йўқлигини билиб келиш учун қалдирғочни учириб юборибди. Бир маҳал ҳалиги қалдирғоч тумшугида бир гиёҳни кўтариб учиб келибди. Шу яқин орада ер борлигини, гиёҳ эса кўклам келганлигини билдиради. Нух қалдирғоч кўрсатган томонга қараб сузиб борибди-да, сув ўртасидаги заминни кўрибди. Кемасидаги барча жонзот ерга тушиб, тўфон азобидан қутулибдилар. Сувдан қуруқликка чиққан одамлар ўша кун «янги кун» деб байрам қилишга одатланибдилар. Озаролими Озод Набиевнинг «Наврўз» номли китобида келтирилган бир афсонада халқ севган бу шодиёнанинг келиб чиқиши тош асрида истиқомат қилган аجدодларимизнинг турмуш тарзи, деҳқончиликнинг пайдо бўлиши, уй ҳайвонларининг хонакилаштирилиши, қолаверса, одамларнинг эрта баҳордаги турмуши меҳнати билан боғлиқлиги тасвирланади.

Улкан мис қозонлар Ўрта Осиёнинг қадимий аҳолиси — саклар учун ҳам муқаддас саналганлигини, бундай қозонларда тангрилар шарафига қурбонликлар улаштирилганлиги, таомлар пиширилганлигини Е. Е. Кузмина, К. А. Акишев, Р. А. Кушаев, А. С. Толстова каби олимлар ҳам қайд қилишган. Бизнингча, қадимда йилбоши — наврўзда эл-юрт йиғилиб, бир жойда байрам қилишган. Ҳар бир жамоанинг тўй-ҳашамларда, оммавий сайил-томошаларда фойдаланадиган умумхалқ катта

¹ *Абдулҳолиқ Жой. Турк эргенскон байрами наврўз. Анқара 1985, 6-бст.*

таомлари бўлган. Одамлар ҳар йил кўкламда ана шундай таомлардан сумалак, ҳалим ва наврўзнинг бошқа таомларини пиширишган. Катта қозонлар ҳамма вақт эмас, қозонда тантанали маросимларда, умумхалқ байрамларида тантанали учун ҳам азиз саналган. Халқ мўътабар қозонларда муқаддас таомлар пишадиган, яъни «қозонлар қозонини» тантаналарни зўр қувонч билан кутиб олган. Чунки қозонлар тўлиши — бу мўл ҳосил тимсоли, тўкин-сонлилик, мўл-кўлчилик, қут-барака белгиси эди уларнинг таърифида. Қозон тўлса, демак, эл-юрт тинч-омон, дехқон даласидан, чўпон қўрасидан барака аримайди. Наврўз ҳам ана шунадй «қозон тўладиган», яъни қут-барака тантана қиладиган халқ байрамидир. Наврўзда қозон қозон сумалаклар қайнаши, тўкин сочинлик, дала-лар турҳосилиниги, мевага тўла боғлар саҳоватидан далолат берган. Улус куни, яъни наврўзга бағишланган қозоқ қозон қўшиқларидан бирида:

Улус куни қозон тўлса,
Йил буйи сут мўл булар
Улуғлардан олқиш олсанг,
У йил улжанг мўл булар!

дейилишида ҳам ўзига хос ҳикмат бор.²

Хуалас, яхши ният билан ерга дон сочган дехқон сирмоғи барака берсин деб, яйловга қўй ёйган чўпон отарим кўнайсин деб, олис сафарга отланган тижоратчи пулим ойдин, сафарим беҳатар бўлсин деб, умид билан наврўз оқшомида катта-катта дошқозонларнинг тагига ўт қўйганлар. Асрлар буйи бу удум-наврўз эзгулик, офтоб, баҳор шодлиёнаси сифатида нишонланган бўлса, йилбо-винининг махсус таоми пишадиган муқаддас қозонлар ба-рарини манбаи деб эъзозланган. Мустақиллик туфайли тўла тантана қилган қадимий байрамимиз — наврўз завақимининг эзгу армонлари ушалишига, олижаноб фа-риятларининг намоён бўлишига ўз ҳиссасини абадий қўшаверди, деб эндиликда ишонч билан айтиш мумкин.

² «Қозоқ адабиёти тарихи», Олмота, 1948, 41-бет.

Ҳамкорлик ва ўзаро ёрдам қадриятларининг миллий анъаналарда акс этиши

Феруз ЛАТИПОВ — Тошкент Давлат иқтисодиёт универси-
тети талабаси

Илмий раҳбар — А. ҲУКУМОВ фалсафа фанлари номзоди,
доцент

Ҳар бир тараққий этган, юксак маданиятли халқнинг ўз тили, урф-одатлари, осориатиқалари, моддий ва маънавий маданияти, ўзига хос адабиёти ва санъати бўлади. Ўзбек халқи ҳам дунёдаги энг қадимий маданиятга эга бўлган халқлардан бири бўлганлиги билан фахрланса арзийди.

Энг аввало, шуни таъкидлашни истардимки, урф-одатлар, маросимлар, байрамлар бошқа халқлардан айниқса бир ҳудудда асрлар буйи бирга ҳаёт кечириб келаётган қўшни элат ва миллатлардан айри, бекигикча ҳолда вужудга келмаган ва тараққий қилмаган. Шу боис кўнгина байрам ва маросимларда яқин халқлар учун умумий бўлган жиҳатларни қўшаб учратамиз. Чунки бизнинг аجدодларимиз ўзларининг барча байрам ва анъанавий урф-одатларини жондош-қондош бошқа халқлар билан биргаликда нишонлашиб келишган.

Шу билан бирга, шуни ҳам таъкидлаш керакки, ҳар бир халқ ўзининг ўтмишига чуқур томир отиб кетган ўн илдиэлари билан жаҳон маданияти саҳифаларидан ўзига хос, қайтарилмас ўрин эгаллайди.

Энди Наврўз ва бошқа бир қанча қадимий байрам ва маросимларнинг мазмуни, уларнинг кишилар орасидаги ўзаро ҳамкорлик, меҳр-шафқат, ўзаро ёрдам каби қадриятларни нечоғлик акс эттиришини уларнинг тарихи миқсолида кўриб чиқишга ҳаракат қилсак мақсадга мувофиқ бўларди.

Наврўзни байрам қилиш Марказий Осиё, Ўрта Шарқда анча қадим замонларда юзага келган. Ёзма манбаларда Наврўзнинг қадимий анъана эканлигидан ларак берувчи бир қатор ривоятлар мавжуд. Абу Райҳон Берунийнинг «Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар», «Қонуни Маъсудий» асарларида ва Умар Ҳайёмнинг «Наврўзнома» рисоласида унинг қадимий эронликларда аҳамонийлар давридан (э. о. 558—330 йиллар) бошлаб одат тусига кирганлиги таъкидланади. Бироқ эронликларда Наврўзнинг Жамшид подшолигидан анча илгари

м нишонлангани ҳақида маълумотлар мавжуд. Бери-
нинг фикрича бу кун гарчи Жамшиддан олдин ҳам
қилинган бўлса-да, Жамшид давридагина ҳайитга
тантаналар қилинган, дейилади.

Умар Ҳайём ҳам «Наврӯзнама» асарида Наврӯз ни-
шонланиши ҳақидаги ривоятларни подшоҳ Жамшид дав-
рига тақайди ҳамда ҳамал ойининг биринчи куни йил
нинг ҳисобланишига фармон берилганини ёзади: «Жам-
шид шу куни (фарвардин ойининг боши) Наврӯз аталсин
ва фармон берди ва одамларга ҳар йили фарвардиннинг
биринчи байрам қилишни, уни янги йил деб ҳисоб-
ланиши буюрди».

Умуман олганда, ривоятлардан икки хил хулоса
қилиниши мумкин: 1) Наврӯз билан боғлиқ ривоятларнинг кўпи
подшоҳ Жамшидга мансуб воқеалардан иборат; 2) бу
ривоятларда Наврӯзни нишонлашда астрономик прин-
циплар амал қилинган. Унинг ёши масаласига келганда эса,
филсоф олимларнинг фикрича, у милоддан икки минг
йил олтари пайдо бўлганлиги ҳақиқатга яқиндир.

Наврӯзнинг неча кун давом этиши масаласига келган-
да шунини айтиш керакки, у қадимдан бир неча кун
байрамиди нишонланган ва ушбу кунларнинг ҳар бири-
нинг ўз номи бўлган. Умуман олганда бу байрам қайси
номда қандай номда аталмасин, туб моҳияти билан
бу кун — баҳорнинг биринчи лаҳзаси бўлган ва шун-
дан бўлиб қолаверади.

Ина шунини эслатиб ўтиш жоизки, халқимизнинг яқин
этимологияси ана шу байрамга бўлган муносабат бошқача
дир. Мустабид «қизил империя» уни ҳар қандай йўллар
билан бўлсада халқнинг ёдидан чиқаришга ҳаракат
қилинган, у диний байрам деб эълон қилиниб, таъқиб остига
олиниб, уни нишонлаш у ёқда турсин, ҳатто эсга олиш
ям мумкин бўлмай қолди. Таассуфлар бўлсинки, бундай
сўқоқнинг вужудга келишида ўша вақтлардаги айрим
кисми ва кичик мансабдорларнинг «ҳиссаси» ҳам бўлди.

Республикамызда илк ҳур фикрлаш шабадалари эса
шунининг дастлабки қутлуг натижаларидан бири 1989
йилининг 28 феввалида Наврӯз байрамини тиклаш бўлди.

Ана шундан буён ўтган 10 йил мобайнида халқимиз
у байрамни ҳар йили катта тантаналар билан нишонлаб
ётмоқда ва бу байрам ўтказилиши билан боғлиқ
ушунини тантаналар ҳам қал ростламоқда.

Энг аввало, Наврӯзни нишонлаш купчилик билан
ўтказилган иш. Шу боис бунда кишиларнинг ўзаро ҳамкор-
чилик анида катта аҳамият касб этади. Буни ушбу ойда

пишириладиган сумалакларда кўриш мумкин. Қадимдан уни тайёрлаш учун яқин кишилар, маҳаллалар, ҳамкасблар ёки бошқа белгилар бўйича бирлашган кишилар уриптириш, уни ўстириб парваришлаш, янчиш ва тайёрлаш ишларини биргалашиб амалга оширганлар.

Сумалак тайёрлаш билан бирга, айниқса Наврўз кунлари ҳалим каби сермашаққат ва лаззатли таом тайёрлаш ҳаётига айлانган. Бунда ҳам кишиларнинг ўзаро ҳамкорлигисиз, ўзаро ёрдамсиз иш битмайди. Шу боис ушбу байрамни тайёрлаш, ўтказиш тантаналарининг умумий маҳалла, қўни-қўшничилик, қариндошлик ришталарининг янада мустаҳкамлашда, кишиларни уларнинг ижтимоий мавқеига, касб-корига, элатига қарамасдан бир мақсадда янги йилнинг кириб келишини биргалашиб кутиб олишлари учун бирлаштиради. Бунинг учун маҳалла, маҳаллардаги кўчалар тартибга солинади, ниҳоллар ўтказилади, дарахтларга ишлов берилади, ариқ-зовурлар тозаланади, деворлар оқланади ва шу каби ишлар амалга оширилади. Бунда ҳам ўзаро ҳамжиҳатлик, ҳамкорлик, ўзаро ёрдамсиз мақсадга эришиб бўлмайди.

Айни Наврўз кунлари, айниқса яқин кишиларнинг беморларни, муҳтож бўлган кишиларни муборакбод этиши азалий одат сифатида янгича мазмун билан бойиқ чуқурлашиб бормоқда. Бундай тантаналарнинг Республика камизининг барча жойларида ўзига хос удумлар, одатлар, ташкилий жиҳатдан ёрқин ўтказилишида, Президентимиз ташаббуси билан ташкил этилган «Наврўз» ва «Маҳалла» ҳайрия жамғармаларининг ўрни ва аҳамияти беқиёсдир.

Одамларда, кўпинча қиш охирига бориб ҳолсизлик, дармонсизлик ёки ҳозирги замон ифодаси билан айтганда, витаминларга кучли эҳтиёж пайдо бўлиб, кўкатлар ва ҳўл меваларга зарурат сезади. Халқда бу ҳолатни «илик узилди» ҳам дейишади. Дармонсизликка даво сифатида эрга баҳорда янги униб чиққан баъзи ўтлардан (қоқи ўт, шовул, ялпиз, жағ-жағ ва бошқалар) истеъмо қилиш, шу билан бирга арпа ёки буғдой ундириб, сумалак тайёрлаш ҳам қадимдан одат ҳисобланган.

Садриддин Айни Наврўз сайлида турли овқатлар, майиз, ёнғоқ, шўрданақ, қовурилган нўхот каби ҳар хил ноз-неъматлар мўл-кўл бўлганини, шунингдек, ўрик қоқи (туршак) ивитиб, сувини ичиш одат эканлигини қайд этади. Буни қарангки, халқ қадимдан туршакнинг кам қувватликдан халос бўлишга ёрдам беришини жузъанча яхши билган.

Наврӯзи кенг тарқалган анъаналардан бири кураш тушинишдир. Бундан ташқари мамлакатимизнинг Ургут, Каттаб, Бойсун каби туманларида чавандозларнинг кураши — кўпқари ўтказиш қадимий анъана ҳисобланади.

Мамлакатимизнинг деярли барча жойида ушбу байрамия куниш айтиш, рақс тушиниш каби қадимий одатлар йилдан-йил бормоқда. Қорақалпоғистонда, мамлакатимизнинг қароши қирғиз ва қозоқ миллатлари яшайдиган туманларида эса анъанавий айтишувлар тантаналарга айланиб бора беради.

Наврӯз катта халқ сайили, уни ўтказиш учун тарихда ҳақ қандай маблағ йиғилмаган. Халқ бу шодиёгани ўз қўли билан эркин байрам қилган. Шу маънода ушбу халқ сайилида амалга ошириладиган ҳар бир тадбир (хоҳ маданий, хоҳ спортга оид) албатта тартиб-аъло билан асосида ташкил этилиши керак. Айниқса, тадбир бошланиши билан умумхалқ ҳашарларининг ташкил қилиниши ушбу қадимий анъананинг янги даври билан мувофиқ қирралар билан бойиб бораётганидан далолат беради.

Таъдир иқтисодиётига ўтиш мамлакатимиз ҳаётининг барча соҳаларини янгилаш, уларни ҳозирги замон талаблари даражасига кўтаришни тақозо қилади. Ана шу кенг қамровли ишлар эса кўп жиҳатдан бўлажак мутахассисларнинг қандай тайёргарлик кўришига боғлиқ. Бу вазифани Мамлакатимиз Президенти И. А. Каримовнинг талабаларни ижтимоий ҳимоя қилишга қаратилган қатор фармонлари катта аҳамиятга эга бўлди. Жумладан, ҳар бир таълим олдидан, айниқса Наврӯз байрами шарофати билан талабаларни ижтимоий ҳимоя қилиш мақсадида уларга бепул озиқ-овқат маҳсулотлари тарқатиш, оқшомларда истиқомат қилаётган талаба ва аспирантларга ҳамда ўқитувчиларга моддий ёрдам кўрсатиш жуда яқин ташкил қилинган.

Ана шуларнинг ўзи ҳам халқимизнинг асрлар оша янги қилаётган ўзаро ёрдам, ҳамдардлик, ҳамкорлик, меҳр-шарфат каби қадриятларнинг бевосита амалга оширилушидан далолат беради. Бизнинг эндиги вазифамиз — ана шу ва бошқа халқ анъаналарини янада бойитиш, уларни ҳаётга татбиқ қилиш ҳамда уларни кейинги асрларга етказиб беришдан иборатдир.

Наврӯз анъаналари — тарбия мактаби

Зеби МАТТИЕВА — Самарқанд Давлат чет тиллар институти аспиранти

«Наврӯз» деганимизда кўз олдимизда унинг лаззати таоми сумалак жонланади. Сумалак — Наврӯзнинг шоҳона таомидир. Сумалакнинг қандай пайдо бўлиши лиги ҳақида халқ орасида кўп ривоятлар тарқалган. Улардан биттаси: деҳқон баҳор келиши билан уруғликка олиб қуйилган охирги донини сувга ивитиб қўяди. Лекин бирдан ҳаво бузилади. Бугдой ивитилган идишда нонуриб ўса бошлайди, об-ҳаво эса тезда яхшиланавермайди. Деҳқон оила аъзолари оч қолган пайтда бугдойни нон қилмаслик чораларини излай бошлайди. У таваккал қилиб, ниш урган ва анча бўй кутарган бугдой майсаларини қиймалайди ва уй бекасига бундан таом пиширишни илтимос қилади. У майса қиймасини қозонга солиб узок вақт қайнатади. Таом шундай ширин бўладики, унинг ҳиди ёқимли, ўзи тўйимли, мазаси эса тановул қилган кишининг узок вақт эсида қолади. Уни тановул қилган кишида соғлом кайфият пайдо бўлади. Кейинчалик бу таом халқ ўртасида кенг тарқалиб, сумалак сайиларининг пайдо бўлишига олиб келади.

Маҳмуд Кошғарийнинг «Девону луғотит турк» асаридан ёзилишича, «Сумалак» калимаси «шарбат учун ундан қилинган арпа» ёки бугдой маъносини англатувчи қадимги туркий сўз «сума»дан келиб чиққан. Аждодларимиз асосан кўк ва оғир таомлар бўйи Наврӯз арафаси оқшоми дошқозонларда сумалак қайнатишни келатган янги йилнинг баракали, файдали ва серҳосил бўлиши рамзи, деб билганлар. Халқимизда нонни эъзозлаш азалий удум. Сумалак ҳам худди нондек юксак қадрланади. Уни тайёрлашда алоҳида тартиб-қоидаларга, маънавий мезонларга амал қилинади. Сумалак азим ва табаррук тансиқ таом ҳисобланади. Ҳатто сумалак пиширилган қозон ювиндиси ҳам дуч келган жойга эмамеваlesi дарахт тагига тўкилади. Бундай иримларнинг тарбиявий аҳамияти катта. Сумалакдан кейин ҳали тайёрлашни ўрганганлар. Бу таом, асосан эркаклар томонидан тайёрланади. Бундан ташқари, яна баҳор неъматларига кўк чучвара, кўк сомса, қўзиқорин қабоб, гулқаришўрва ва шу кабилар киради.

Қадимда ота-боболаримиз Наврӯзни нишонлаш билан бирга унга бевосита боглиқ табиат ҳодисаларини ҳам

қилганлар ва бу ҳақда ёзиб қолдирганлар. Жумладан, Тоҳир Али Термизийнинг «Наврӯзнама» рисоласи (араб-туркий тилга таржимаси 1915 йилда Тошкентда чоп этилган ва «Мажмуат ур-расойили туркий» — «Туркий тилдаги рисодалар мажмуаси» номли китобга киритилган)да Наврӯзи олам ҳафтанинг қайси куни кир-тиб табиатда ва одамларнинг ҳаётида қандай ўзгаришлар юз бергани, дала ва боғлардаги ҳосиллар қандай бўлиши кўрсатилган.

«Агар Наврӯзи олам жума куни доҳил бўлса, Зухрага таъриф бўлғай. Ул йил фараҳ (шод)лик ва фаровонлик бўлғай. Ёмғир кўп ёғғай, совуқ қаттиқ, қиш узун, йил охирида андак қиммат (чилик) бўлғай. Ғалла сақламоқ қўйиб, бозургонлик-савдогарчилик кўп яхши бўлғай ва савдо (тироат)га офат етқай. Ул йилда нархлар арзон бўлғай, тироатлар хуб бўлғай. Кунжут миёна (ўргача) бўлғай, Синоҳ (лашкар)ларнинг ҳоли забун (огир) бўлғай. Валлоҳу аълам бис-савоб».

Қадамда деҳқонлар баҳорги юмушларни бошлашда шундай таъбирларга асосланган ҳолда иш кўрганлар.

Солномада янги йилнинг кириб келиши жониворлар номи билан белгиланади. Ҳар йилни бир жонивор билан қислаб, ун икки йил ун икки жонивор номи билан юритилади. Ҳар ўн икки йил бир мучал ҳисобла-нади.

Ушб бораётган йилимиз солнома бўйича сигир йили-дир. Сигир келади. Қуйида буни ҳам айнан келтириб қўймоқчи бўлишим топдик.

«Ва агар сигир йили кирса. Баъзи жойларда бош-баш, беморлик кўп бўлғай. Қиш қаттиқ бўлиб, кўтоҳ бўлғай, меваларга андак офат етқай. Ва атроф-атрофда фитналар кўзғалиб, подшоҳларга ташвиш кўп бўлғай, йил охирида арзон (чилик) бўлғай, халқларга ташвиш бўлғай. Ва ҳар фарзандки йилнинг аввалинда туғулса зиёрак ва диндор, андишали бўлғай, лекин йил охирида (нинг) ишларига машғулоти кўп бўлур. Йил охирида (ўргасида) туғулса хўбруй (ёқимли) ва шодмон бўлғай, йилнинг охирида туғулса ғамнок (ғамгин) ва парронхўл бўлғай».

Халқимизда азалдан тарқалган бир гап бор: «Ҳар неки бўлса, яхшиликка йўйинглар!» Куръон оятида ҳам шундай таъкидлаб утилади, яъни «Яхшиликнинг мукофоти фарқат яхшиликдур».

Ҳазрат Алишер Навоий Наврӯзни қуйидагича мадҳ қилган:

Мувофиқ кийдилар бўлмиш магар
навруз ила байрам,
Чаман сарви ёшин хилъат
менинг сарви равоним ҳам

Бедилнинг ушбу мисралари ҳайратомуз содда
гузалдир:

Пастда кўп экинзор, устида осмон,
Ҳар кўкат баҳори ўзгадир аён.
— Нега кўзинг юмуқ — десам бугдойга,
— Жим, кўзим унгида, — деди, тегирмон.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур баҳор айёмини йиги
ликнинг энг кучга тўлган даврига қиёс қилади:

Баҳор айёмидир, доғи йигитликнинг равонидур,
Кетур, соқий, шароби нобким, ишрат замонидур.

Наврўзда қалблар ҳам ғам-аламлардан тозаланади
Шоир Фурқат дўстларни чорлаб шундай дейди:

Навбаҳор айёми бўлди, келинг, эй аҳбоблар,
Боғ аро нўш айлайлик, биз ҳам шароби ноблар.

Бундай олиб қараганда баҳорни ким қуйламайди дей
сиз. Ҳар бир тоза қалб эгаси борки, наврўзга ошно
баҳорнинг шайдосидир:

Мустақил юртимнинг боғ, чаманига
Ботиру мардларнинг гул масканига
Ўзбекнинг шарафли бул Ватанига
Хуш келдинг, Наврўзим, дилларга ҳамдам
Бизнинг қувончлардан қувонсин Олам.

Наврўз ҳақидаги («Ал-аҳодис ан-найрўзия» деб аталу
чи 10 та) ҳадислар бизнинг давримизгача қадимий
қўлёзмалардан етиб келган. Бу ҳадислар наврўз муносаба
ти билан тузилган бўлиб, баҳорги тенгқунлик даврид
одамлар буш вақтларини беҳуда ўтказмай, ушбу ҳадислар
ни ўқиб ёд олсин ва уларга амал қилсин, деган мақсадни
назарда тутди. Наврўз ҳадисларининг 70 та хосият
самарқандлик машҳур олим Абул Лайс Самарқандийнинг
«Бўстони фикҳ» китобида баён қилинган. Қадимда от
боболаримиз одоб-ахлоққа оид бу каби ҳадисларни ўқи
ўрганиб, ўз маънавий оламларини бойитганлар.

Ҳаққимиз орасида «Наврўз ҳикматлари» ҳам кенг тарқалган.

Бу улуғ айём билан боғлиқ турли воқеа-ҳодисалар, бунинг талқинлари жуда кўп бўлиб, барчаси инсонларнинг ўзаро дўстона, тинч-тотув ва осойишта яшашларига, меҳнатчиллик, мўл-кўлчилик йўлида меҳнат қилишлари-табиат ва жамиятдаги янгиланишлардан ҳайратланиб кўрилиб, шодон турмуш кечиришларига, бир-бирларига ҳақиқат, фақат яхшилик истаб ва тилаб яшашлари-таърифи.

Бунинглар, мустақиллик қайта инъом этган гўзал оғушимиз неъматларидан барчамиз доимо баҳраманд бўлиб, уни энди асраб-авайлайлик, қадрлайлик!

Мустақил Ўзбекистоннинг янги сиёсий тизими

профессор ОХУНЖОНОВА — Самарқанд Давлат меъморчи-
лик-қурилиш институти талабаси. Илмий раҳбар —
М. УРОҚОВ тарих фанлари номзоди, доцент

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгач, бунинг олдида муҳим стратегик аҳамиятга эга бўлган вазифа — ўзининг янги давлатчилиги ва уни амалга оширишнинг бош ва асосий тамойилларини аниқлаб бунинг масаласи кўндаланг бўлиб турди. «Ўзбекистон, — дейди Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримов, — янги давлатчилигини қуриш ва ривожлантиришга киришди».¹

Мақсад собиқ СССР даврида давлат ва ижтимоий ҳаёт тизимини белгилаб берган авторитар идора усули ва маъмурий-буйруқбозлик тузумидан тамомила воз кечиб, бунинг демократик, ҳуқуқий давлат, фуқаролик жамия-ти барпо қилишдир.

«Суверенитет» сўзи «мустақиллик» маъносини англа-тайди. Бунинг маъноси шу-ки, мамлакат, унинг халқи ҳаққидан, ҳеч кимга муте бўлмаган ҳолда ўзининг мил-латчиликчилиги ва маъмурий-ҳудудий қурилиш, дав-лат ҳокимияти ва бошқарув органлари тизими, ривожла-нишнинг ижтимоий-иқтисодий моделини, ўзининг ички ва ташқи сиёсатини ўзи белгилайди.

¹ И. А. Каримов. Ўзбекистон ХХI аср бўсағасида: ҳақиқиятликка таҳлил, ҳақиқатлик шарҳлари ва тараққиёт қафолатлари. — Т., 1997, 152-бет.

мундак ва чекланган монархия, парламент ёки президент республикаси ва ҳоказолар.

Айбига, ҳар бир мамлакат ва халқ ўзига хос ва мустақил давлат қуради. Шунга қарамай, халқаро тан олинган бир қатор муҳим тамойиллар борки, уларга амал қилиш лозим.

1. Давлат — бу зарурий объектив реаллик бўлиб, жамият мавжудлиги ва фаолиятининг, ҳаётни адолатли ҳуқуқий асосида ташкил этишнинг асосий шартидир.

2. Давлат — бу шунчаки зарурий бўлмай, жамиятнинг тартиб ва ҳуқуқини, унинг барча аъзолари учун муайян қадрият таъминлайди.

3. Демократик давлат айрим бир қатлам, гуруҳ ёки индивидларга эмас, балки бутун жамият манфаатларига хизмат қилиши керак.

4. Демократик давлат мунтазам равишда ҳуқуқий фаолият устуворлиги ва механизмларини такомиллаштириб, халқаролик жамиятига яқинлашиш йўлидан боради.

5. Демократик давлатнинг вазифаси инсон ва фуқаролар эркинликлари ва ҳуқуқларини кафолатлаштириш ва ҳимоя қилишдир.

Жаҳон тажрибасининг гувоҳлик беришича инсоният тарихининг ҳозирги босқичида давлат қурилиши-нинг олий маданий шакли демократиядир. У қуйидаги асосий тамойилларга таянади:

- халқнинг эркин хоҳиш-иродаси;
- фуқароларнинг тенг ҳуқуқлилиги;
- инсон ҳуқуқларининг устуворлиги;
- ҳокимият органларининг сайланиб қўйилиши;
- уларнинг сайловчиларга бўйсунлиги;
- ҳокимият тармоқларининг тақсимланиши;
- таъинлаш йўли билан шаклланадиган давлат органларининг сайлаб қўйиладиган органлар олдида ҳисоб бе-шганига бўйсунлиги.

Бу тамойиллар Ўзбекистон Республикаси Конституциясида аниқ ифодаланган ва қонуний мустаҳкамланган. Шунга мувофиқ, ҳеч бир қонун ёки бирор ҳуқуқий ҳужжат конституцияга зид бўлиши, ҳеч бир қонун ёки қарор асоси ёки мансабдор шахс Асосий қонунга зид қарорлар қабул қилиши мумкин эмас.

Демак, демократик меъёр ва тамойилларни амалга оширишнинг асосий шarti ҳуқуқ ва қонунлар устуворлигидир. Ўзбекистон Республикасида Конституция ва қонуннинг устуворлиги сўзсиз тан олинади. (15-модда).

Ҳўш, энди ҳуқуқ нима эканлигини кўриб чиқайлик.

Ҳуқуқ тушунчаси ҳам кўп томонлама мураккаб ҳуссиятларга эга.

Фанда ҳуқуқнинг қуйидаги турлари фарқланади:

— умумий ҳуқуқ — умумлашган ҳуқуқий тасаввурлар тизими бўлиб, умуминсоний феъл-атворнинг қарор топишини билдиради ва ижтимоий муносабатларни тартибга солишда маданий мезон бўлиб хизмат қилади;

— табиий ҳуқуқ — инсон табиатининг ўзидан келиб чиқадиган меъёрлар ва тамойиллар мажмуи (яши ҳуқуқи, ном олиш ҳуқуқи);

— диний (ақидавий) ҳуқуқ — диний қоидалар мажмуини ва ижтимоий муносабатларнинг баъзи бошқа турларини, жумладан айрим мамлакатларда оила — ният муносабатларини белгилайди;

— халқаро ҳуқуқ — давлатлараро муносабатлар қабул қилинган қоида ва меъёрлар мажмуи;

— инсон ҳуқуқлари — инсон ва фуқаро ҳуқуқлари эркинликлари ҳақидаги қонунлар мажмуидир.

Дарҳақиқат, ҳуқуқий давлат тушунчаси демократик давлат тушунчаси билан чамбарчас боғлиқ. У юқори санаб ўтилган меъёрлар ва тамойилларнинг жуда кўпини ўз ичига олади.

1. Демократик, ҳуқуқий давлат куч билан, инқилоб билан эмас, балки тарихий эволюцион йўл билан ҳуқуқ қадрининг жамият томонидан англаниши, фуқаролар ҳақ даниятининг ўсиши орқали шаклланади.

2. Ҳуқуқий давлат у ёки бу қонунларнинг мавжудлигини англамайди. Қонунлар, ҳуқуқ сифатида ҳар қандай давлатда мавжуд ва ҳар қандай давлат ҳокимияти улардан фойдаланади. Гап улардан қандай фойдаланишда, уларнинг қандайлиги ва қандай бажарилишида.

Ҳозирги замондаги юксак маданий тафаккур нуқтаи назаридан қараганда, ҳуқуқий давлат деб қонун чиқариш ва қонунни бажаришда умуминсоний ҳуқуқ, меъёрларга таянадиган ва бунда албатта, халқнинг умумий-тарихий, маънавий ва маданий хусусиятларини, асосан аналарини сўзсиз, тўла ҳисобга оладиган давлатни айтиш мумкин.

Ҳуқуқий давлатда қонунчилик ҳеч қандай мафкурат таъсирига берилмаган ва унга буйсундирилмаган бўлади. Ҳеч қайси синфга ёки жамиятнинг бирон-бир қатламига хизмат қилмайди.

3. Ҳуқуқий давлат барча фуқаролар, мансабдор шахслар, ҳокимият барча институтлари, унинг бажарилиши муқаррарлигини таъминлайди.

4. Ҳуқуқий давлатда қонунларнинг бир тизимига соҳибдорлиги, шиддийтсизлиги, амалда бажариш учун шартли бўлиши, кафолатли ва ҳар-бир киши учун тушунарли бўлиши таъминланади.

5. Ҳуқуқий давлат қонунларни қабул қилиш ва амалда ижро этилишининг муайян, одатда зўравонликка, мажбуриятка асосланмаган механизмларига эга бўлади. Халқ давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаидир (2-модда). 1991 йил 24 мартда 21 млн. кишидан иборат халқ вақти-вақти билан овоз берга тўпланиб, масалаларни муҳокама қилиб ҳал этаётган эди. Бунинг учун жамият давлат ҳаётидаги энг муҳим масалалар халқ муҳокамасига қўйилади ва умумхалқ овози (референдум)га тақдим этилади. Республикада референдум ҳақида махсус қонун қабул қилинган. У референдум қандай ўтказилишини белгилаб беради. Ўзбекистонда ҳозирча икки марта (1991 йил, 29 декабрь ва 1993 йил, 26 март) референдум ўтказилди. Шунингдек 1991 йил 29 декабрда Ўзбекистон тарихида биринчи марта шўролик асосида Ўзбекистон Республикаси Президентлигига умумхалқ сайлови ҳам ўтказилди. «...Республика Президентлиги лавозими — дейди И. А. Каримов, — бу Ўзбекистон давлат ҳокимияти органлари тизимида ҳақиқий ўринни эгаллади. У сиёсий тизимнинг ўзаги бўлиб қолди».²

«Президент» лотинча сўз бўлиб, олдинда ўтирувчи ҳокимиятини беради ва у умумий, тенг, тўғридан-тўғри овоз бериш йўли билан умумхалқ сайлови асосида 5 йилдан 2 муддатгача сайланиши мумкинлиги қонунлаштирилган. Президент — халқ, давлат вакили. Шу лавозимга муқаддас кўпчилик овоз олиб Ислом Абдуғаниевич Каримов сайланди. Ўзбекистонда сайловлар ижтимоий ҳаётнинг сиёсий эътиқоди, миллатига, динига кўра ҳеч қандай чекловларсиз, яширин овоз бериш йўли билан умумий асосда, тенг ва тўғридан-тўғри кўп партиявий асосида ўтказилади. Сайлов муддатигача 6 ой олдин танловдан ўтган сиёсий партиялар ҳам ўз номзодларини қўйишлари мумкин. Сайлов натижаларига кўра ҳокимият уч турга бўлинади: Қонун чиқарувчи — Олий Мажлис, ижро этувчи — Президент, Вазирлар Маҳкамаси; суд ҳокимияти — Олий суд, Хўжалик суди...

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси олий давлат вакиллари органи ҳисобланади. 1994 йил декабрда

² И. А. Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, қўриқовчи ишлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., 1997, 157-бет.

мамлакатимиз тарихида биринчи марта кўп партиялик, муқобиллик асосида Олий Мажлис депутатлиги сайлов бўлиб ўтди.

Бу шундан далолат берадики, сайлов арафасида шаклланган партиялар ҳокимият вакиллари маҳаллий органларга ўз номзодларини қўйдилар, сайлов олди дастурлари ва режаларини эълон қилдилар. Фуқаролар уларни қиёсладилар, таққосладилар ва онгли равишда сайладилар. Демократиянинг муҳим тамойиллари бири ҳам ана шунда.

Ҳокимиятни тақсимлаш тамойили ҳам муҳимдир. Конституциянинг 11-моддасида шундай дейилади: «Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимияти тузулиши ҳокимиятнинг қонунчилик, ижроия ва суддан иборат қисмларга ажралиш тамойилига асосланади». Демак, бир орган тўлиқ ҳукмронликка даъвогарлик қила олмайди. Конституцияда қатъий белгиланганидек, қонун иррасида ва қонунларга қатъий риоя этган ҳолда фаол иш курсатади.

Ҳокимиятнинг тармоқларга тақсимланиш тамойили қонунларда ва давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари тизимида мужассамланган.

Ижроия ҳокимияти, Президентлик Девони ва Вазирлар Маҳкамаси ишлаб турибди. Суд ҳокимияти — Конституциявий суд, Олий Ҳўжалик суди ва бошқалар барқарор этилди. Вилоят, шаҳар, туманларда ўтмишда синалган анъанавий бошқарув идоралари — ҳокимликлар қайта тикланди. Бошқарувнинг турли хил вазифаларини бевосита халққа топшириш мақсадида ўз-ўзини бошқариш органлари — маҳаллаларда фуқаролар йиғинлари, маҳалла оқсоқоллари кенгаши ташкил этилди.

Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги, Қуролли Кучлар, Миллий Ҳавфсизлик хизмати ташкил этилди. Ички ишлар вазирлиги тузилди. Ишлаб чиқаришга дахлдор бўлган вазирликлар ва давлат қўмиталари бозор шароитларига мослаштирилиб концернларга, бўлашмаларга, уюшмаларга, корпорацияларга, ҳиссадор ташкилотларига айлантирилди.

Бугунги кундаги муҳим вазифаларидан бир «Чинам демократиянинг зарур ва қонуний таркиби сифатида дейди И. А. Каримов — кўппартиявийликни амалга ошириш».³ Бунинг учун Республикамизда тур

³ И. А. Каримов. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йули. Т., 1992 бст.

сиёсий партия рўйхатга олинган ва фаолият кўрсатмоқда. Улар Ўзбекистон Халқ демократик партияси, Ватанпарвар демократик партияси, Адолат социал-демократик партияси, «Миллий тикланиш» демократик партияси, Халқ бирлиги ҳаракати. Улар барчаси Олий Мажлисида ва вакиллар мажлисларида маҳаллий идораларида ўз вакилига эга.

Айтиб ўтилган партиялардан ташқари яна касба-ҳунарсозларнинг, ёшларнинг, аёлларнинг ташкилотлари, унлаб фуқаролик жамоатчиликлари ҳам бўлиб, улар ҳам ижтимоий ҳаётга тааллуқли барча масалаларни ҳал этиш-да қатнашади.

Бундай тузилма, яъни ижтимоий ҳаёт масаласи давлат сиёсатининг ва бошқарув органлари билан бир қаторда фуқаролар жамоаси бирлашмалари томонидан ҳал этилаётган тузилма, фуқаролик жамияти деб аталади. Бу демократия сиёсий тизимининг олий ривожланиш босқичидир. Н. А. Каримов таъкидлаганидек «Давлат бошқарушнинг янги замонавий ва самарали тизими шаклланимоқда».⁴

Диний қадриятлар миллий тараққиёт хизматида

М. Х. КАРОМАТОВ — Тошкент Давлат шарқшунослик институтини талабаси. Илмий раҳбар У. Ю. ИДИРОВ сиёсий фанлар номзоди

Илоҳий маданият ва Фарб маданияти орасидаги фарқ муносабатлар турли даврларда турлича бўлиб, бир Шарқда, бир Фарбга устуворлик берган. Маданий ривож асосидан Шарқдан Фарбга билъақс силжиган ва бир инсониятнинг ютуқларини иккинчисига сингдирган. Ҳали инсоният маънавияти ва маданияти барча халқлар учун бир хил — инсоний асосга эга. Ибн Сино ўзбек ёки араб деганидан кўра уни инсон, башар фарзанди сифатида кўриш айни муддао бўлади. Қадимги Юнон ва Рим даврида юксак маърифатли ва маданий Шарқдан кўп нарсани ўзлаштирганлиги маълум. Шу билан бирга бу янги маданият учоқларида «пишган» мутафаккирларнинг асарларини ўрта асрларда мусулмонлар ўзлаштириб, таржима

⁴ Ушбу китоб, 3-бет.

қилган, кейин улардан яна Ғарб ўзлаштирган. Кейин цивилизация мевалари Шарққа қайтмоқда. Колониал даврда ислом жамиятлари ғарб ютуқларини юқори билан ўзлаштирган бўлсада, аммо маънавий-маданий соҳаларда ўз меросини устувор деб билган ва фахрланган.

Мустақиллик даврида асил (маданий ўзига хослик) инфитоҳ (очиқ эшиклар) тарафдорлари орасида баҳс ола борилади. Бу йўналишда икки ҳаддан зиёд кўриниш эҳтиёт бўлиш керак. Бири — мутаассибликка келтирувчи исломий қадриятларга берилиш. Иккинчиси — Ғарб моделларини кўр-кўрона қабул қилиш. Ҳар бир миллат давлатнинг ўз анъаналари ва тараққиёт йўли борлигини унутмаслик керак. И. Каримов айтганларидек, «Биз ислом фундаментализмига ҳам оғмаймиз, коммунизмга ҳам қайтмаймиз».

Ҳозирги замон тажрибаси кўрсатишича, ислом давлатларида мустақилликка эришилгач, айрим назариячилар фикрича, ўз миллий маданий-маънавий хослигини сақлаб қолган равишда, Ғарб маданиятини қабул қилмоқ фақат технологик ютуқларини ўзлаштириш орқали ривожланиш мумкин. Булар қаторига дин арбоблари ҳам кирилади. Улар ҳозирги замонни ўтмиш маънавиятига қайтариб, идеал давлат барпо этишни ҳаёл қилади. Зиёлилар ва раҳбарларнинг ўзга қисми фикрича, мустақилликка эришган давлатлар фақат Ғарб моделларини ўзлаштириш ривожланиши мумкин. Тараққийпарвар зиёлилар ҳам икки йўналишни синтез қилиш тарафдоридир. Уларнинг фикрича, барча маданий ва илмий ютуқларни ўзлаштириб, ўз ҳаётимизга татбиқ этиш тўғри йўлдир. Дарҳақиқат, жаҳон цивилизацияси ва маданияти барча миллат ва элатлар маданиятларининг йиғиндиси бўлиб, бири-бирига таъсир этиши табиий ҳол.

Миллий маданият ва маърифат асосида миллий ўзгичани англаш омили кўрилади. Ғарб моделларини эҳтиёткорона ёндашув, ўз миллий қобиғида қолиб кетишга олиб келмаслиги лозим. Маданият ва маърифат бутунлиги — ўзга соҳаларда ҳам яқдиликни таъминловчи омили. Маънавияти бут одам, икир-чикирларда майдаланмайди. Маънавият — ҳаёт магзини, асосий мақсади ва вазифаларини кўра билиш ва уларни ҳаётда татбиқ қилишдир. Маънавият инсон қалбида шаклланиши керак. Баҳоуддин Нақшбанд айтган экан, «Мен улса менинг қабримни инсонлар қалбидан қидиринг».

Анъаначилар миллий қадриятларни маданий мерос билан уйғунлаштириб, модернистлар ўз миллий маъна

ни йўқ қилиб, Ғарб маданиятини қабул қилишга
этишлари мумкин. Бу икки йўналишни синтез
орқали асл тараққиётга эришиш мумкин. Мана биз,
шундан пайтда, ўтмиш-ўтмиш деб ғурурланамиз. Аммо,
биз билан бирга ўлкамиз нега инқирозга учрагани, не
маънавий-маданийт бобида Бобурлардан сўнг
ўрнатилганини ўрганмаймиз. Улуғворлик омиллари
бирга турғунлик сабабларини аниқлаш келажак
омиллашимизга ёрдам бера олади. Ўтмишнинг ҳам
салбий томонларидан сабоқ олишимиз ло-
зим. Бу — ҳаёт ҳақиқати, бу — тараққиёт омили.

Қўнидагича қараш ҳам мавжуд. Цивилизация мевала-
дан барча миллатлар фойдаланиши мумкин, у байнал-
миллат характерга эга. Маданият эса миллий ҳодиса бўлиб,
бу бир мамлакатнинг ўз маданияти борлиги бунга далил.
Бу орқали жаҳон фан-техника ютуқларидан фойдала-
ниш, ўз маданияти қобиғида қолиб кетиш мумкин. Ни-
ҳоятини ривожланган бўлса, ўша нарсани ўзлаштириш ва
қилиб, ҳаётга татбиқ этиш керак каби.

Ғабрук Ички Осиёда мусулмонларни кашф этиб, ҳай-
ни булган эди: «Бу ерга шайтон ислонни келтирганига
шайтонман». Аммо ўзга ғарб тадқиқотчиси шу ерлик
мусулмонларни ўрганиб, ўзга фикрга келади: ерлик аҳоли
қўнида булар «шайтон» эмас авлиёлардир. Дарҳақиқат,
ерлик аҳоли наздида ислон қадриятлари уларнинг мил-
лий меросига айланган. Аввалига ислонни зар ва зўр
қўни билан маҳаллий халққа сингдиришга уринаётган
ғарб босқинчилари «шайтон» бўлиб кўрингани аниқ,
шундан кейинчалик уларнинг авлиё мақомига кўтарилиши
наққошга сазовор ва ўрганишни талаб этади.

«На икроҳа фид-дин» — Динда зўрлаш йўқ. Қуръон
маъноси...

Синсатни фақат моддий ёки технологик асосларда
қўриб бўлмайди. У инсоний қиёфага эга бўлиши керак.
Аммо ҳолда инсон ўзини тараққиёт ва ҳаёт оқимидан четда
қўлини, деб ҳис эта бошлайди ва жамиятдан узоқлашади.
Инсониятларда дин — маънавий юксалиш ва покланиш
омили бўлса, иқтисодий таранглик жамиятларида дин —
қийинчиликларни ҳал этиш омили сифатида тақдим эти-
лишига мойилдир.

Иқтисодий аҳвол ёмонлашган жойда динга талаб ор-
тади. Турли мақомдаги дин арбоблари ҳукмронликка
интилошида айнан иқтисодий қийинчиликларни ўзига
шайтон қилиб олади ва халқни шу асосда ўз ортидан
қийинштиришга интилади. Шу асосда сектантлик ва мис-

сионерлик ҳаракатлари гулдайди. Фарбда ҳозирги па
иқтисодий аҳвол яхши бўлгани учун халқ динда ўзи
руҳий — маданий озуқа, камолот воситасини қидира
Иқтисодий жиҳатдан қолоқ давлатларда эса мавжуд
зумни ўзгартиришга чақириқлар янграши мумкин. Д
нинг вазифамиз — бу ҳаракатни маънавий камолот
маданий ривож сари йўналтира олишдан иборат.

Диний эътиқод эркинлиги билан бир қаторда м
лакатимиз Президенти ўзининг «Ўзбекистон XXI
бўсағасида...» асарида алоҳида таъкидлаб кўрсатган
ридек, «диндан бузғунчилик мақсадларида фойда
нишга йўл қўйиб бўлмаслигини эътироф этиш» (44-
зарур. Бу тамойил Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқ
тўғрисидаги Халқаро пактнинг 18 моддасига мубо
келади. Бу моддада ҳар бир инсоннинг ҳур фикри
виждон ва дин эркинлигига бўлган ҳуқуқини
мустаҳкамлаб қўйишдан ташқари, яна шундай дейи
ган: «Дин ёки эътиқодга сиғиниш эркига фақат қо
билан белгиланган ва жамоат хавфсизлигини, тарти
ни, саломатлиги ва ахлоқни сақлаш учун, шунингд
бошқа шахсларнинг асосий ҳуқуқлари ва эрки
муҳофаза этиш учун зарур бўлган чеклашлар билан
дахл қилиш мумкин» (44-б).

Сиёсат бобида Фарб давлатлари бизни ортда қол
дейишади. Бироқ дунё бир хил моделлар асосида рив
лана олмайди. Унга хилма-хиллик хос. Фарб парламе
технологиялари, демократик қурилмаларини кўр-кўр
ислом муҳитига кўчириш мавжуд. Қолаверса ислом
демократия тамойиллари 1500 йилдан бери қўлланмоқ
Ахир исломда барча бир-бирига тенг ака-укадир. Умум
олганда, ҳозир дунё янги оқим-жамоатчилик ҳаракатли
бўсағасига кирган. Жамоатчилик фикрини эшитиш уч
эса жамоатчилик ҳаракатлари ва марказлари — жи
ғармалари тузиш адолатдан. Партия — бюрократик д
лат қурилмаси, жамоатчилик ҳаракатлари эса — х
қурилмаси.

Фарб давлатлари ўз тарихий тажрибаси асосида эми
сипация ва секуляризацияга келган. Ислон давлатли
ҳозир ислоҳот қилишга ҳаракат қилаётган модернист
фаолияти орқали бу тажрибага дахлдор бўлиш
интилмоқда. Ўзбекистон эса совет ҳукмронлиги туфай
бу курашни зўрма-зўраки равишда бир неча ўн йил
мобайнида бошидан кечирди. Биз ислом давлатлари
Фарб давлатларининг ўртасида десак бўлади, бу маъно
Ва биз икки қутбни бир-бирига таққослаб, уларни ўрт

Ушардан энг яхши томонларини олсак, ўзлаштирсак бўлади. Шу билан бирга биз, ўзбеклар ментали-
ни шуурлари, анъаналари, шаклланган урф-одатлари-
ни инobatга олишимиз лозим. Бизда ўзига хос
матнавий шаклланди. Диндорлар дунёвий давлат та-
монларини инкор этмайди, динсизлар эса динни ин-
кор этмайди. Бунинг илдизлари Ҳанафий мазҳаби бизда
матнавийдан ҳам аён.

Гуманизмнинг дин билан ўхшашлиги бор. У инсон-
нинг тикрорланмас маънавий-руҳий дунёси, ўзини англа-
шни антиқа мақом сифатида тан олиб, севгини илоҳий
инсон айлантиради. Барча динлар каби ислом ҳам худо-
ни севги рамзида тасвирлайди. Инсонга севги, борлиққа
севги, инсонлар орасида севгига даъват этади. Тасаввуфда
севги атама даражасига кўтарилгани ҳам бежиз эмас.
Севги даврида биз маҳбуб ва ҳуб сўзларини айнан талқин
қилиб, таъмаънони тушуна олмадик. Аслида бу инсонларга
инсонлик зарур ва оила қадриятлари ҳам айнан шунга
қаратилган.

Ҳозирги даврда шахснинг динга нисбатан ўрни ўзгар-
ди. Анъаналари ва анъанавий жамиятларда дин шахсдан
қайри туриб, унга ташқаридан берилса, эндиликда эса
инсон эhtiқод инсоннинг ўзидан кўтарилмоқда. Мажбур
инсониятдан кейин, ихтиёрий бўлиши табиий. Бу бо-
лида инсон тарбияси ва орттирган тажрибаси муҳим
амалнинг касб этади. Инсон эркини ўз қўлига берган
ҳозирги дунёвий жамият инсон маънавиятининг камол
олиши ва гўла рўёбга оширилишига ёрдам беради.

Удумларни яшартган Айём

**Алибек МУСАЕВ — Фарғона политехника институти
талабаси**

Мана 7 йилдирки, ўлкамизда ўзгача баҳор, ўзгача
қуруқ ҳукм сурмоқда. Бу ўзгача руҳ, аввало, она туп-
роқда, Ватан салоҳиятида кўринади.

Юртимизда эсаётган тонг насими гўё истиқлолни
сўзлаётгандай, булбуллар хониши эса ана шу куйга мо-
ҳиял ҳўр бўлаётгандай сезилади. Ердан кўтарилаётган
широқ гардларидан тортиб, осмонда парвоз этаётган
ушларнинг қанот қоқишигача истиқлол руҳига

ҳамоҳанглик бўлаётгандай. Мустақилликнинг он наврўзи — истиқлолизмнинг оидин йўлини белги бераётгандай «Етти» рақамининг қадимдан ажойиб «сири» бор. Ўрта Осиё халқлари қишни еттига бўлиш катта чилла, кичик чилла, қақрайла, сариқсумалак, ҳўют, аҳмон-дахмон, айёми азиз (аямажуз). Қадим замонлардан одамлар еттини ҳайрли рақам деб билиш. Наврўз байрамида деҳқонлар ерга етти дона бугдой экиш уларнинг униб чиқишига қараб, кузда олинадиган ҳўл чўгини чамалашган: агар донлар бир текис, беҳато униб чиқса, бу баракали куздан нишона, яккам-дукам кўкарган майса эса камҳўсил куз белгиси деб ҳисобланган. Халқимизда наврўз кунлари ёмғирдан сўнг пайдо бўладиган камалакка қараб сув сепиш одати айрим жойларда ҳанузгача сақланиб қолган. Шундай қилинса, етти хил рангли камалак омад келтирармиш. Манбалар кўрсатилишича, Шарқий Туркистон ой тақвими бўйи 7 ойнинг биринчи — еттинчи кунларида махсус рўйиш ижро этилган, одамлар бир-бирларига ва йўлларга сув сепишган. Бу билан одамлар сув, қулай об-ҳаво тиланиб бўлса керак.

Халқимиз удумига биноан етти пуштини билиш савоб.

Етти бобони билган эр,
Етти юртнинг гамини ер,

дейди донолар. Ҳагто авлод ҳам еттита: фарзанд, неварча, эвара, кавара, овора, бегона.

Қадимги римликларнинг етти донишманди бўлган каби, мумтоз адабиётимизда анъанавия етти гузал тимили мавжуд. XVII асрда ўтган Хива хони Абўлғўзи Бадӣ хоннинг «Шажараи тарокима» асарида ҳам ўғиз эли сураган етти малика ҳақида маълумотлар бор.

Аслини олганда, бу йилги Наврўзимизнинг доври ҳам етти иқлимга ёйилди. Байрам дастури Наврўз анъаналари қадимги йил ҳисоби — мучал ҳақидаги ҳисоб билан очилади. Шу ҳисобга кўра, 1998 йил — йўлбарс йили. Доно кексаларимиз ун икки йилда бир келади: бу йилни куч-қудратга тўлиш, вазминлик, осойишталик, фаровонлик йили бўлади, дейдилар.

Ҳар бир миллат, элат ва халқнинг ўз тараққиёт тарихи жараёнида шаклланган кўпгина байрамлари мавжуд. Ўрта Осиё халқлари, жумладан, ўзбек халқининг ҳақ асрлар давомида авлоддан-авлодга ўтиб келаётган байрам

рамадони мавжуд. Булар табиат фасллари ва ҳодисалари билан боғлиқ бўлган байрамлар (Наврӯз, Меҳржон, Гул ва Кун байрамлари), меҳнат байрамлари (Ҳосил байрами, Ер тун байрами, Қовун сайли, Узум сайли, Лола сайли ва б.), маданият байрамлари (Санъат байрамлари, маърифат байрамлари), оилавий байрамлар (Суннат туйи, Навоҳ туйи, Бешик туйи ва б.), диний байрамлар (Руза сайити, Қурбон ҳайити) ва бошқалар.

Миллий байрамлар ҳар бир халқнинг гурури ва ифтихори. Улар кишиларни эзгуликка чорлайди. Ҳар бир байрамнинг халқимиз ҳаётида ўз ўрни бор. Наврӯз ана шундай миллий байрамларимизнинг биридир. Бу байрам эр қадимий байрамдир. Умар Ҳайёмнинг «Наврӯзнома»лари Наврӯз байрамининг келиб чиқишидан, шунга боғлиқ аждодларимизнинг урф-одатларидан ҳикоя қилади.

Наврӯз (янги кун) — баҳорги кеча ва кундуз тенглигига тўғри келадиган миллий янги йил байрами. Баҳорги тенглик аста-секин сурилиб туради: ҳозирги пайтда 20–22 мартга тўғри келади. Умар Ҳайём замонасида 14–15 мартга тўғри келган.

Аҳам подшоҳлари Офғобни улуғлаш учун, шунингдек, ҳар ким бу кунни топа олмасликларини ҳисобга олиб, уни белгилаб қўйдилар, байрам жорий қилдилар. Кимки Наврӯз кунин байрам қилиб қувонса, кейинги Наврӯзгача хуррам бўлади ва фароғатда яшайди.

Айни шу кунларда қадимий байрамимиз — Наврӯзни нишонлаш арафасида турибмиз. Бу галдаги келаётган Наврӯз юртимизга баҳорий гўзалликни, халқимизга эсонлик, осуда ва ширин турмушнинг инъом этаётгандай.

Ҳа, дарвоқе, Наврӯз ваъда этаётган бундай маъсуд одамларни Республикамиз Олий Мажлиси қабул қилган қатор қонунлар ҳам тасдиқлаётгандай. «Таълим тўғрисида»ги қонун, Оила кодексининг қабул қилиниши, яққол ҳўжаликларини ривожлантириш ҳақидаги қонунлар фикримизнинг яққол исботидир.

Мана, ҳадемай, кун кетидан кунлар ўтиб, Наврузнинг ошпоқ тоғи отиб, унинг саҳоватли қуёши ўзининг заррин нурларини она замин узра сочади. Борлиқ нурга, гулга нурланади. Олам гулларнинг уфорли ҳидига тўлади. Булбуллар ҳончи, қушларнинг нағмаси борлиқни қоплайди. Ўз табиат куйлаётгандек яшарали. Қорли тоғлар бошидаги ошпоқ қорлар эриб, сулув келинчаклар мисол ҳаёт наққошига қуйилади. Табиат ўз қонуниятларига асосан бу кунларни дарёлар, сойлар, ариқлар ўзанига узатади.

Мана, шоир Каримжон Турсуновнинг баҳор мадҳи
бағишлаган сатрлари:

Тушларимга кирар ўрик гуллари,
Гул ҳидин таратган тонгнинг еллари.
Бунча узун бўлди қушнинг йўллари,
Қаерларда қолдинг, севгилим баҳор!

Ҳа, «қишнинг узун йўллари» халқимиз учун 130 йил
дан мўлроқ кечди. Биз кутган баҳор истиқлол туфайли
элимизга қайта кириб келди. Бу баҳор — Наврўз — етти
йилдирки, биз билан ҳамнафас. Наврўз ўзини соғинган
халққа рўшно кунларни, зиёдалик давлатни ваъда
этаётгандай туюлади.

Азиз ҳамюртлар, келаётган Наврўзингиз муборак
бўлсин!

Фикрларимни қуйидаги шеърий сатрлар билан тугал
ламоқчиман:

Деҳқон бобо, баҳорингиз муборак,
Юртим, кезган наҳорингиз муборак
Алёр айтган шўхчан, азиз қизларжон,
Бу кун келган айёмингиз муборак.

Бозор муносабатларига ўтишнинг Ўзбекистон моделли

Фаррух СУЛАЙМОНОВ — Тошкент молия институти
талабаси. Илмий раҳбар — Д.А. ОБИДОВА доцент

Бозор иқтисодиётининг афзаллиги, энг аввало шун
даки, унга шахсни иқтисодий рағбатлантириш, инсон
нинг ўз меҳнати сифатли ва унумли бўлишидан манфаат
дорлигини рағбатлантиришдир. «Одамлар, — деб ёзган
эди диалектика назариясининг асосчиси Фридрих Гегель
«Ҳуқуқ фалсафаси»да, — ўзларини қизиқтирган ёки
ўзлариники сифатида қизиққан нарсалар йўлида ҳаракат
қилишни хоҳлайдилар». Айни бозор иқтисодиётининг ин
соний табиати, Гегель тилга олган қизиқишлар ва эҳ
тиёжларни қўзлаши бу тизимни маъмурий-бўйруқбозлик
тизимидан мутлақо фарқлаб туради.

Тарихий тажриба шуни кўрсатадики, айрим мамла
катларда иқтисодий ривожланиш ва аҳолининг турмуш

тарихларидаги тафовутларга қарамай, жаҳон ҳамжамия-
ти ривожланишининг ҳозирги босқичига бозор
иқтисодиёти жуда мос келади ва самарали ҳаракат қила-
ди.

Фақат уюшган бозоргина бугунги кунда халқнинг
иқтисодий ва меҳнат имкониятларини очиб беради,
иқтисодиётда хотима беради, ташаббускорлик ва иш-
билармонликни ривожлантира олади, рағбатлантиришни
ва йўқотишган хўжайинлик туйғусини қайта тиклайди.

Фақат бозоргина ишлаб чиқарувчининг ҳукмини син-
тириш, ишлаб чиқаришни истеъмолчиларнинг манфаат-
ларига бўйсундириш, маҳсулотга бўлган талабни аниқ
ҳисобга олиш, конъюнктура ўзгаришларига қараб тез-
ликда иш тутиш имконини беради.

Фақат бозоргина тежамли хўжалик юритишнинг куч-
ли, оқилона жиҳатларини яратади, харажатларни камай-
тиради, талон-тарож ва лапашангликка қарши курашади.

Фақат бозоргина янгиликларга сезгир бўлади, фан ва
техниканинг энг сўнгги ютуқларини дадил ва ғайрат
билан жорий этади, ўз ишининг устасига, касб
маҳоратига муносиб баҳо беради.

Бозор иқтисодиётига ўтиш муаммоларига тик кўз
билан, реал қараш керак.

Мустақил Ўзбекистон иқтисодий янгиланишга
мувожаз, бунинг учун эса бозор муносабатларини яратиш
зарур бўлади. «Жаҳон цивилизацияси ижтимоий
тирикчиликнинг сифат жиҳатидан янги йўллариини ишлаб
чиқариш, тартибга солинган бозор иқтисодиёти мана шу
йўлга асос қилиб олинган» (И. А. Каримов). Аммо бу
йўлнинг ҳамма ерда ўзига хос хусусиятлари бор. Ўзбе-
кистон концепцияси мана шундан келиб чиқади ва бозор
иқтисодиётига ўтишда ўз йўли борлигига асосланади. Бу
йўл бозор иқтисодиётининг Ўзбекистоннинг ўзига хос
шароитларини ҳисобга олган ҳолда изчиллик билан
ишлатилиб боришни, унга секин-аста, босқичма-
босқич, халқни ҳимоя қила бориб, ижтимоий
бародорликни таъминлаш орқали ўтишни билдиради.

Бозор иқтисодиётига эволюция йўли билан ўтиш
ҳақидаги гоя жуда муҳим аҳамиятга эга. Унинг моҳияти
шундан иборатки, бозор муносабатларини турмушга тат-
биқ этишнинг «жадаллаштирилган» усулини тақозо этув-
чи «жазавали даволаш» гояси бизнинг республика учун
номмақбулдир.

Бозор иқтисодиётига «бир онда», қисқа муддатда
(100—500 кунда) кириш фикри нореалгина эмас, балки

ўз моҳиятига кўра ғайриижтимоий ва асоссиздир. Бозорга ўтиш фақат биргина ҳўжалик соҳасини ўзгартириш билан чекланмайди. У ижтимоий ҳаётнинг бир-бири билан чамбарчас боғлиқ барча соҳаларини, шу жумладан сиёсий, маънавий-ахлоқий, маиший ва бошқа соҳаларини ҳам тубдан ўзгартиришни англатади.

Ўзбекистон ислоҳотлар модели белгиланган вақтда бозор муносабатларини эволюция йўли билан ривожлантириш назариясига асосланди, жамиятнинг бозор босқичма-босқич кириб бориши афзал кўрилди.

Масалага бундай ёндашишнинг инсонпарварлик хусусияти ўтиш даврининг қийинчиликларини юмшатишга унинг табиатига хос салбий жиҳатларни мумкин қадар кўпроқ камайтиришга интилишда намоён бўлади. «Зарур шарт-шароитни яратмай туриб, одамларни жиддий ўзгаришларга руҳан тайёрламай туриб, — деб ёзади Ислоҳот Абдуғаниевич Каримов «Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, макура» деган китобида, — бозор муносабатларининг белгиларини ўта жадаллик билан, сунъий равишда амалга ошириш кутилган натижаларни бермаслиги у ёқда турсин, ҳатто бозор иқтисодиётини қуришга юзасига путур етказади».

Яна шу нарса ҳам ғоят муҳимдирки, бозор тараққиётининг босқичли жараёни давлатнинг туб ижтимоий-иқтисодий ўзгаришларини аҳиллик вазиятида, жамиятнинг қўллаб-қувватлашига таяниб амалга ошириш имконини беради. Жамиятнинг иқтисодий ўзгаришларига манфаатдорлик билан интилиш — ислоҳотни самарали амалга ошириш гаровидир.

«Бизнинг қатъий нуқтаи назаримиз — деб ёзади И. А. Каримов, — жаҳон тажрибаси ва ўз амалиётимизда олинган жамики фойдали тажрибаларни рад этмаган ҳолда, ўзимизнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиёт йўлимизни танлаб олишдан иборатдир». Ўзбекистон модели, И. А. Каримов бозор ислоҳоти юзасидан олган сурган беш қоидага ёки беш тамойилга асосланади:

1. Иқтисод сиёсатга нисбатан устувор бўлиши зарурлиги.
2. Давлат бош ислоҳотчи бўлмоғи керак.
3. Қонунлар ва уларга риоя қилиш устуворлиги.
4. Кучли ижтимоий сиёсат юритиш.
5. Бозор иқтисодиётига секин-аста, босқичма-босқич ўтиб борилиши шарт.

Иқтисодиётнинг устуворлиги. Бу қоида иқтисодий фаолият ижтимоий ҳаётнинг бирламчи асоси эканлиги

ани келиб чиқади. Иқтисодиёт қандай бўлса, ижтимоий ҳаётнинг бошқа томонлари ҳам шунга қараб бўлишини тартиб тасдиқлаган.

Мустақиллик, энг аввал, миллий иқтисодиётни барпо этишни, уни ривожлантиришни, иқтисодий нуфузга эга бўлишни билдиради. Сиёсий мустақиллик иқтисодий ҳаётдан таъминланмас экан, тўлақонли мустақиллик, ҳар қандай бўлиши мумкин эмас. Ҳақиқий мустақиллик муттасил ривожланиб боровчи ва моддий тўқинчиликни таъминлашга қодир бўлган иқтисодиётни талаб қилади. Аввал иқтисод, сўнгра сиёсат деган гап бежиз эмас, афсуски. Ўзбекистон келажаги буюк давлат деймиз. Буюк келажакнинг мустаҳкам пойдеворини яратиш учун олдин иқтисодиётни барқарорлаштириш, сўнгра уни муттасил янгилаб бериш, юқори даражага чиқариш керак бўлади.

Давлат бош ислохотчи. Бу бозор иқтисодиётига ўтиш кенг жамоатчилик иштирокида давлат ишлаб чиққан дастурлар асосида, унинг бевосита иштироки ва раҳбарлигида амалга оширилишини билдиради. Бозор ислохотлари умумиқтисодий, умуммиллий ўзгаришлар бўлганидан, уларни айрим жамоатлар, сиёсий партиялар ва жамоат ташкилотлари амалга ошира олмайди, чунки уларнинг тор корпоратив, партиявий ва гуруҳий манфаатлари умуммиллий манфаатлардан устун туради.

Қонунлар ва уларга риоя этишнинг устувор бўлиши. Бу принцип қонунлар олдида барчанинг барабарлиги, қонунларга риоя этиш ҳам фарз, ҳам қарз бўлишини билдиради. Бозор иқтисодиёти қонунчиликка таянган ҳаётгагина цивилизациялашган ва келажаги бор иқтисодиётга айланиши мумкин.

Кучли ижтимоий сиёсат юргизиш. Ўзбекистон конституциясида аҳолининг кенг қатламларини, энг аввал унинг почор гуруҳларининг ижтимоий ҳимоясини таъминлаш чора-тадбирларини кўриш, зарур деб қаралади. Ижтимоий сиёсат пассив эмас, фаол бўлиши керак, яъни иқтисодий ҳаётдан келиб чиқиши билан биргаликда иқтисодий ўсишни рағбатлантириш орқали унга кучли таъсир ўтказиши лозим. Бундай сиёсат ҳозирги реал ҳаётнинг ва келажакдаги ўзгаришларни ҳисобга олади. Ижтимоий сиёсат ҳар бир жамиятнинг ўзига хос ижтимоий ҳимоя механизми бўлишига асосланган ҳолда ҳозирги давр социал муносабатлар соҳасида ҳам ўтиш даври эканлигини ҳисобга олади.

Ҳимоялаш дастурлари аҳолининг руҳияти ва қўлиқчаларини эътиборга олиши зарур. Ўтиш даврида

миллий бойликнинг бир қисми давлат қўлида бўлиши, давлатнинг бутун халқ манфаатини ифодаловчи куч ҳисобланиши ундан ўз қўлидаги маблағлар ҳисобидан аҳолини ижтимоий ҳимоялашни талаб қилади.

Ўзбекистон концепциясига биноан ижтимоий сиёсат таъсирчан, шароитга тез мослашадиган, устувор чора-тадбирларни аниқ белгилаши лозим, у жамиятдаги турли ижтимоий гуруҳлар, миллат ва эллатлар ўртасидаги то-тувликни таъминлаши зарурки, бу ижтимоий ўсиш учун қулай шароит ҳозирлайди.

Бозор иқтисодиётига босқима-босқич ўтиш. Бозор иқтисодиётига ўтиш мавжуд тоталитар иқтисодиётни таъмирлаш, у ёки бу томонини давр талабига мослаштириш эмас, албатта. Бозор иқтисодиётига бирдан ўтиб бўлмаслик, бу ишнинг кўп босқичли бўлишини тақозо этади. Бу борада шартли равишда 2 турли босқич бўлишини айтиш мумкин.

Биринчи босқичнинг белгилари — бу иқтисоднинг барқарорлаштирилиши, қисман либераллаштирилиши, унда икки (бозор ва нобозор) секторнинг амал қилиши-дир.

Иккинчи босқич белгилари — иқтисодиёт кенг миқёсда либераллаштирилади (эркин қўйиб юборилади), ҳамма нархлар эркин қўйиб юборилади, улар устидан давлат назорати минимал даражага келади, оммавий хусусийлаштириш туфайли, иқтисодиётдаги режали давлат сектори жадал қисқаргани ҳолда эркин бозор сектори шиддат билан ўсиб боради. Бу босқичда кичик хусусийлаштиришдан катта хусусийлаштиришга ўтилади.

Ўз кучига таяниш имкони Ўзбекистоннинг салоҳиятидан келиб чиқади. Шунини айтиш kifояки, Ўзбекистон мусулмон давлатлари орасида ҳар томонлама бой, салоҳиятли дейиш мумкин. «Ўзбекистон келажаги буюк давлат деб таъкидламоқ учун барча асослар бор. Республикада ҳамма нарсалар: табиий бойликлар, унумдор ер қудратли иқтисодий ва илмий-техникавий, инсоний ва маънавий салоҳият мавжуд. Энг муҳими — бу диёрда меҳнатсевар ва истеъдодли халқ яшайди».¹

¹ И. А. Каримов «Ўзбекистон сиёсатининг устувор йўналишлари» Тошкент 1993. 34 бет.

Наврӯз тантаналарининг муштарак ва ўзига хос хусусиятлари

Г. КАРИМОВА — Тошкент политехникуми талабаси
Илмий раҳбар — О. ТОЖИБОЕВА

Байрамлар энг қадимий даврлардан бошлаб инсон ҳаётининг муҳим таркибий қисмига айланган тантаналардир.

Улар халқ турмушининг ўзига хос ва гўзал томонларини акс эттирувчи кўзгудир. Шундай сержило ва ранг-баранг байрамлардан бири Наврӯз, баҳор байрами — табиат уйғониши, янги мавсумнинг бошланишини, янги ҳуррамлик билан кутиб олиш, тантанали нишонларни маросимидир. У табиат ва инсон ўртасидаги муносабатларни уйғунлаштирувчи, табиат гўзалликлари ва бойликларини сақлаш, кўпайтириш, атроф-муҳитни ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштириш, инсонни ва унинг меҳнатини улуғлаш каби олижаноб ишларни амалга ошириш омилдир.

Наврӯз байрами Республикамизнинг турли минтақаларида маҳаллий шароит ва мавжуд имкониятларга қараб ранг-баранг ва турлича уюштирилади.

Фарғонада Наврӯзни нишонлаш учун байрам арафасида ҳамма бирданига ишга киришади, дейиш мумкин. Хўшхўрлар, уйлар, кўчалар тозаланади, безатилади. Ёшу-юшлар чиройли, озода кийинишади. Кўтаринки руҳ, яхши кайфият барчага ўзга чирой, маънавий гўзаллик бахш этади. Кечки пайт кишилар, бир-бирлариникига меҳмонга боришади; кексалар зиёрат қилинади, ота-оналар, ўғиллар ва табаррук кишилардан хабар олинади, ўзаро эрталанган гина-кудурат қилганлар ярашадилар. Бир-бирининг кўнглини кўтарадиган, кайфиятини ростлайдиган, хушчақчақ қиладиган, шодлантирадиган гап-сўзлар айтилади, ҳазил-мutoйибалар қилинади. Наврӯз кайинлари бошланиб, унга бағишланган махсус дастур — анъанавий томоша ёки театрлаштирилган концерт намойиш қилинади. Базм уюштирилади. Столлар баҳор таомлари — ялпиз, кўк пиёз, кўкатли сомсалар, патирлар, мана шарбатлари билан лик тўлдирилади. Наврӯз байрамининг лаззатли севимли анъанавий таоми бўлган сумалак дастурхонларга тортилади. Хушхўр таомлар ис-тимом қилиниб суҳбат тобора қизиби, шодиёна шундай завоми етади.

Самарқанд шаҳрида Наврӯз «Регистон» майдонида ўтказилиб, у асосан, тантанали байрам маросими ва театрлаштирилган катта томошадан ташкил топади. Шуниси диққатга сазоворки, томоша шарқ мумтоз шоирлари — Навоий ва Жомий образидаги санъаткорларнинг Самарқанд Наврӯзига ташриф буюриши, уларнинг Наврӯз байрами, баҳор, меҳнат ҳақидаги ва халқлар дўстлигига оид шеърлари, ҳикматли сўзлари билан бошланади. Байрам томошалари халқ сайлига айланиб кетади.

Шаҳрисабздаги Наврӯз байрамида Ўрта Осиёнинг буюк алломалари — Фирдавсий, Беруний, Умар Ҳайём, Навоий, Завқий, Муқимий образларидан фойдаланилади.

Уларнинг Наврӯз ҳақидаги диққатни жалб қилувчи фикрларидан, мисраларидан лирик дастурда ўринли фойдаланилади. Бунинг натижасида Наврӯз тантанаси ҳам ўтмиш анъаналари, ҳам бугунги даврнинг янги тадбирлари билан қўшилиб юксак ғоявий-бадиий мазмун касб этади.

Форишдаги Наврӯз ҳам табиат қўйнида ўтказилади. Туман маркази — «Янги қишлоқ» аҳолиси Наврӯз кунини эрталабдан тоғ ён бағрига — байрам ўтказиладиган жойга йўл олишади. Фориш тумани тоғ ён бағрларидаги қишлоқларда нишонланадиган Наврӯз азалдан халқ миллий таомлари тайёрлаш санъати борасида ўзига хос кўрикка ҳам айланиб кетади. Наврӯз дастурхонида «шўхона» таом — сумалақдан ташқари кўк ўглан қовуриб тайёрланган чучвара, кўк ўтли сомса, юпқа, қуймок қатлама, ширвозларни кўриб, уларнинг бетакрор мазаларидан татиб кўриш мумкин.

Табиат қўйнида ўтказиладиган Ургут Наврӯзи ўзида анъанавий ва замонавий тантаналар, маросимлар, томошалар, мусобақалар билан машҳурдир. Ургут шаҳрида байрам эрта тонгданоқ бошланади. Миллий чолғу-асбоблари карнай ва сурнайларнинг овози атроф-теваракни тўтиб кетади. «Наврӯз байрамингиз кутлуғ бўлсин!» шiori билан безатилган машина шаҳар кўчалари бўйлаб боради. Одамлар бир-бирларини байрам билан табриклайдилар. Ҳали қуёш кўкка бўй чўзиб улгурмасданоқ минглаб кишилар Аллаёрлар тоғи томон йўл оладилар. Ургутликлар бу ерни «тўпхона» дейдилар. Чунки халқ бу ерда тўпланади. Бу ерда, одатда, шаҳарликлар теварак атрофдаги қишлоқ аҳолиси, қўшни туман ва вилоятлардан 50 мингга яқин киши тўпланади. Мана, келин салом маросими бошланади. Байрамга хос кийинган келинчалар Наврӯз кунини келган меҳмонлар ҳурматини қилиб, 100

ва ифрат билан уларга таъзим қиладилар. Сўнгра ўзлари тушиб вояга етган заминга қуллуқ қиладилар. Кейинги йилнинг тоғлар ва оби ҳаёт ҳаёти этаётган дарёларга аталади. Ундан кейинги таъзим келинчакни қутлагани келган йури биродарлар шаънига аталади. Ургут Наврўзида маҳаллий амалий санъат усталари, кулчилик, каштачилик, зардўзлик, темирчилик, сандиқсозлик кабилар ўйинча хунарманд усталар ўз маҳоратларини кўрсатадилар. Ургут Наврўзи ҳар доимгидек қўшиқ ва рақслар, ўйин-кутиллар билан ўтади.

Хоразмда ҳам Наврўз байрами ўзига хос нишонланади. Наврўз арафасидаёқ уни тантанали, хушчақчақ нишонлаш учун тайёргарлик кўрилади. Ёш-яланг, йигит-қизлар оқ тол шохларига арқон ташлаб беланчак («ханг-бирчак») безайдилар. Толларнинг энди ниш ураётган нуқталаридан қизлар бошларига ранг-баранг гулчамбарлар киядилар, билакларига шундай «Билакузук»лар тақидилар. Наврўз кунини улар беланчакларда учиб қўшиқ кўнатиладилар, рақс тушадилар. Мўйсафидлар, кайвони онахонлар қариндош-уруғ бир жойга меҳмонга тўпланиб, нағара, чевара, эваралар билан хушчақчақ соз-суҳбат кўриладилар... Дастурхонлар тансиқ Наврўз таомлари — сумадак, кўк сомса, гумма, чалпак, қатлама, гўшти патири ва бошқа турли-туман пишириқлар, овқатлар билан тўлади. Майдонларда шўх ўйинлар, ашула-рақс, мусобақа вақтига чиқади. Барчани байрам кайфияти, янги мавсумнинг қамраб олади. Табиатдаги жонланиш жамиятга, кишиларга ўтаётгани яққол намоён бўлади.

Ўзбек миллий байрамларини қўли ширин ошпазларсиз тўловур қилиб бўлмайди. Улар тайёрлаган турли таомлар: палов, шўрва, кабоб, бўгирсоқлар иштаҳани қитиқлайди. Аммо ўша кунини барча байрам иштирокчилари йилда бир марта баҳор ойида — Наврўзда тайёрланадиган таом-суманинг татиб кўришади.

Наврўзни нишонлашнинг ўзига хос тамойиллари билан бирга ҳамма учун умумий ва муштарак бўлган тамойиллари ҳам бор: бу ҳамманинг ҳаммага — самимий муносабатда бўлишга интилиши, умумий хушчақчақлик, хурсандчилик, қувноқлик байрам кайфиятининг тантанаси. Яхшиликка интилиш, жонланиш, меҳнатга, фаолиятга рағбатнинг уйғониши, жўш уриши. Табиатдаги уйғонишнинг жамиятда, инсонларда ўз ифодасини топиши. Эзгулик олижаноблик, ҳамкорлик, ҳамдамлик туйғуларнинг оммавий уйғониши ва ҳаётворлиги.

Ўзбекистон: халқаро ҳамкорлик ва ҳамжиҳатлик йўлларида

Санжар ДАВЛАТОВ — Урганч Давлат университети талабаси
Илмий раҳбар О. АБДУЛЛАЕВ, доцент

Ўзбекистон мустақил тараққиёт йўлида тарихан қисқа давр ичида халқ хўжалигининг турли жабҳаларини ислохотларни чуқурлаштиришга киришиш билан биргана жаҳон ҳамжамиятида ҳам ўз ўрнини топишга эришиш бошлади.

Бугунги кунда Ўзбекистон тўла ҳуқуқли асосда жаҳондаги энг обрўли ва нуфузли ташкилотлар таркибига кирган бўлиб, барча қитъалардаги мамлакатлар билан муносабатларини ривожлантириб бормоқда. Ўзбекистон дунё учун очиқ. Қолаверса, дунё мамлакатларининг Ўзбекистонга қизиқиши ҳам катта. Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятига, аввало ҳамжиҳатлик қолаверса фаол ташаббускорлик билан киришди. Жумладан, жаҳоннинг энг нуфузли ташкилоти БМТга аъзо бўлиш билан жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашув жараёни сари илк қадам ташланди. Ўзбекистон Марказий Осиё минтақасида хавфсизлик, тинчлик-тотувликни таъминлаш масалаларини жаҳон жамоатчилиги эътиборини қаратиш имконияти деб қарамоқда.

Ўзбекистоннинг БМТ билан муносабати халқаро жамоатчиликдан ёрдам ва мадад олиш истагидан кўра, гарчи ҳозир бунинг ҳам аҳамияти катта бўлса-да, кўпроқ БМТ ҳаракатларининг муваффақиятли амалга оширилишининг фаолиятини янгича мазмун билан бойитиш, кўмаклашишга интилишга асослангандир. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон БМТда фаол ташаббускорлик билан иштирок этмоқда.

Жумладан, Президентимиз И. А. Каримовнинг 1993 йил сентябрда БМТнинг 48-сессиясида сўзлаган нутқи фикримиз далилидир: Маърузада Марказий Осиёда тинчликни сақлаш, бу ерни ядросиз зонага айлантириш, кимёвий ва бактериологик қуролларни батамом йўқотиш, халқаро жиноятчиликка қарши курашни кучайтириш, Орол фожиасининг олдини олиш каби минтақавий муаммоларга жаҳон жамоатчилиги эътиборини жалб қилди. Шунингдек, Президентимиз ушбу ташкилот фаолиятини яхшилаш борасида фикр-мулоҳазалар билдириб, таклифларни ўртага ташлади.

Ушбу масалалар бўйича Президентимиз 1995 йил 24 октябрда БМТ Бош Ассамблеясининг 50-юбилей сессиясида ҳам яна бир бор тўхталиб ўтди. Бу тадбирлар ўзининг амалий натижаларини бермоқда.

Жумладан, «Марказий Осиё — ядро қуролидан холи зона» мавзуидаги халқаро конференция 1997 йил 15—16 сентябрда Тошкентда ўтказилди. Унда 56 давлат, 16 халқаро ташкилот, шу жумладан БМТнинг Хавфсизлик Кенгаши доимий аъзолари вакиллари, Европа иттифоқи, ЕХХТ, «Ядро клуби», ИКТ, НАТО, МАГАТЭ, ОПАНАЛ ва бошқаларнинг энг нуфузли халқаро ташкилотлар иштирок этди. Бир қарашда мавзу «Марказий Осиё — ядро қуролидан холи зона» деб аталиши конференциянинг моҳиятини ошқор кўрсатиб тургандек туюлади. Аслида бу ҳамров ва йўналишлари кенг. Бир сўз билан айтганда, Тошкентдаги анжуман мисолида Жаҳон ҳамжамияти таҳдидро муносабатлар осмонида янги бир ёруғ юлдуз янгило бўлганини кўрсатади. Умуман олганда конференциянинг натижаси катта бўлди, чунки декабрда БМТ-52-сессиясида ушбу масала юзасидан резолюция қабул қилинди ва бу йил бўладиган БМТ 53-сессиясида «Умумий ва тўла қуролсизланиш» бандида мазкур резолюция ўқиб чиқиладиган бўлди.

Бундан ташқари Ўзбекистон ЕХХТ ва НАТО билан ҳамкорликда ҳам оламшумул эътироф топмоқда. Жумладан 1992 йил 9-10 июлда бўлиб ўтган ЕХХТ йўналишининг 1-кунида Президентимиз нутқ сўзлади, бу нутқ эса бу йиғилишга раислик қилди. Буни биз фахр билан ёш мустақил Ўзбекистонимизга Жаҳон ҳамжамияти билдирган ишонч деб айта оламиз.

ЕХХТнинг 1996 йил декабрдаги Лиссабон Саммитида ҳам Ўзбекистон Лиссабон декларацияси қабул қилинди.

1994 йил июлда минтақада хавфсизликни таъминлашда қарата ташаббускорлик қилаётган мамлакатимиз НАТОнинг «Тинчлик йўлида ҳамкорлик» дастурига қўшилди. Хаттинги вақтда юқоридаги иккала ташкилот билан ҳам бир ёктор анжуманлар уюштирилмоқда. Мазкур масалаларнинг барчаси тинчлик ва барқарорликка асослангандир. Биро улуғ бобокалонимиз Имом Бухорий: «Тинчлик ва ҳокимиятлик икки улуғ неъматдирки, бундан кўп одамлар бахрўмдир, деган ҳадиси шарифни келтирганлар. Неча йил олдин айтилган ушбу сўзлар ҳозир ҳам ўз моҳиятини йўқотмаган. Ўзбекистоннинг минтақада тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлаш борасидаги ҳамкорлигига баҳо бериб берган АҚШ Президенти Билл Клинтон шу

йил 26 февралда бўлиб ўтган Ўзбекистон — АҚШ икки томонлама комиссиянинг сессияси мактубида шундай дейди: «Ўзбекистон жаҳон интеграциясини рағбатлантириши мумкин ва шундай қилади ҳам. Бизнинг Ўзбекистон билан икки томонлама ҳарбий ҳамкорлигимиз ва НАТО ҳамда ЕХХТда Ўзбекистоннинг иштироки тўғрисида биз Марказий Осиёда тинчлик ва хавфсизликнинг зарур негизини яратмоқдамиз». Ушбу сўзлар Ўзбекистоннинг халқаро сиёсий майдонда ўзига хос ўринга эгаллини кўрсатади.

Тобора кафолатли шерик сифатида намоён бўлаётган давлатимиз жаҳоннинг нуфузли молиявий ташкилотлари билан ҳам ҳамкорликни ривожлантирмоқда. Бунда ХВФ, Жаҳон банки, Халқаро молия корпорацияси, Европа тикланиш ва тараққиёт банки ҳамда, энг асосийси ПРООН каби ташкилотлар билан ҳамкорликни айтиш керак. Мана шу ташкилотлар Ўзбекистон билан ҳамкорлик қилишар экан, бунда, аввало, Ўзбекистоннинг фискал ташқи сиёсати билан бир қаторда унинг ўзига хос ички сиёсати муҳим роль ўйнайди. Ўзбекистондаги ички ижтимоий, иқтисодий ва маданий ўзгаришлар, албатта, жаҳон жамоатчилиги диққатини ўзига жалб қилади.

Яна шуни таъкидлаш керакки, 1997 йил 1-ярмида МДХ доирасида сармоя ўзлаштириш суръати 7 фоизга камайгани ҳолда Ўзбекистонда, аксинча ўсиш даражаси 15 фоизга тенг бўлган. 1997 йилда ишга тушган Бухоро нефтни қайта ишлаш корхонасининг, МДХ доирасида 1997 йилнинг янги қад кўтарган ягона йирик иқтисодий иншоотлиги ҳам кўп нарсага ишорадир.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон халқаро ҳамкорлик ва ҳамжиҳатлик йўлларида катта ютуқларга эришмоқда. Бу ҳақда Президентимиз И. А. Каримов Вазирлар Маҳкамасининг шу йил 25 февраль куни бўлиб ўтган «1997 йилда иқтисодий ислохотларни амалга ошириш якунлари ҳамда Ўзбекистон иқтисодиётини 1998 йилда ривожлантиришнинг устувор йўналишлари» табағишланган мажлисида қилган маърузасида аниқ ифода қилди. Ўзбекистон тобора ҳам ички иқтисодий ва ижтимоий сиёсатида, ҳам халқаро муносабатларда катта натижаларга эришиб борар экан, халқимизнинг келажакка бўлган ишончи янада мустаҳкамланмоқда. Мамлакатимиздаги янгиланиш ва тараққиёт сари олға силжиш халқимизнинг тўқ, тинч ва фаровон яшаши учун мустаҳкам моддий ва маънавий замин ярата олишини ишончимиз комил.

Марҳабо истиқлол, марҳабо Наврӯз!

Муножат ҚАЮМОВА — Ҳамширалик иши бўлими
911-гуруҳ талабаси

Наврӯз — Яқин Шарқ, Ўрта Осиё халқларининг, умуман ўзбек халқининг қадимий ва узоқ тарихига эга байрами. Унинг пайдо бўлиш тарихи инсоният ҷамияти тарққистининг жуда қадимги босқичига бориб тақалади. Айтишларича, шу куни Худо қуйи оламини яратиб, Ҳаммасини унга подшоҳ қилган ва Наврӯз унинг «Жашни» яъни хайити бўлган. Ҳашвияликлардан бирининг айтишича, Сулаймон Ибн Довуд узугини йўқотгач, подшоҳнинг қулидан кетади, бироқ қирқ кундан сунг қули ўзига қайтарилиб, равнақи ҳам қайтиб келади. Подшоҳлар унинг ҳузурига келадилар, паррандалар қўнғилдилар, шунда эронликлар «Наврӯзи омад», яъни «Янги кун келди» дейдилар. Натижада шу кун «Наврӯз» деб аталди. Эрон олимларининг айтишларича «У кунни Наврӯз» деб аташнинг сабаби шуки, собитлар Тахмурас қориди юзага чиққанлар. Жамшид подшоҳ бўлгач, динини янгилади ва бу иш қилинган кун, яъни Наврӯз «Янги кун» деб аталди.

Наврӯз байрами Эронда Кайхусрав давридан, яъни қадимдан аввалги 529—528 йиллардан бошлаб катта тантаналар билан нишонланган. Бу байрам Шарқ халқлари томонидан ҳар йили шунчалик эҳтиром, қувонч билан кўриб олинганки, бу кунда узаро урушлар тўхтатилган, қаршии шартномалари битилган. Ҳатто байрам арафасида пайғоғ отган марҳумни дафн этиш маросими кечиктирилиб, бошқа кунга кўчирилган.

Жамшидга сочишар олтину гавҳар,
Шу куни янги йил байрам дейишар.
Йил боши Хурмузи эди Фарвардин,
Дилдан на ғам қолди, на адоват-кин.

Бироқ, бу муборак айём ва у билан бир қаторда бошқа кўлаб эзгу урф-одатларимиз, миллий маросимларимиз ман этиб қўйилди, унутишга маҳкум этилди, диний маросим, эскилик сарқити каби баҳоналар билан қадимиз томонидан нишонланишига йўл қўйилмади. Аябукки, Наврӯз — яратиш, яшнатиш, саховат, меҳр-қўлибат байрами. Мустақиллик шарофати туфайли сеvim-

ли байрамимиз Наврӯз ва бошқа миллий анъаналаримиз
тикланди, ҳақиқат қарор топди.

Ўзбекистоннинг турли жойларида Наврӯз ҳар хил ку
тиб олинган. У 3 кундан то 15 кунгача нишонланган.
Масалан, Хоразмда Наврӯзни нишонлашдан олдин му
суз йигинлар ўтказилган. Унда байрам раиси, корфармо
ни тайинланган. Тантаналар жадвалида томошалар, са
йиллар, мусобақалар ўтказиш тартиблари ҳақида сўз бор
ган. Қашқадарёлик удумига кўра, ёмғир ёғиб, ё бўлма
бошқа сабабдан Наврӯз кирган куни тантана қилолмас
лар, ўша куни «куни бекор» деб атаганлар ва бу куни
ўтказиб, эртасига байрам қилишганлар. Водилликлар бу
айёمنى «Наврӯз гули»сиз нишонлашмайди. Бу гулни те
риб келиш учун ёш-яланглар тоққа чиқадиладар. Кечга то
мон кучоқ-кучоқ гуллар териб қайтадиладар. Кўпчили
«Наврӯз келди, қут барака келди. Шу кунларга еткан
нига шукур, тинчлик омонлик бўлсин, шу яшнатиш фис
лида янаги йил, янаги баҳор ҳам эсон-омон тўрт кўз ту
гал бўлиб етайлик» — деб «Наврӯз гули» — бойчечакни
ҳидлайдиладар, юз-кўзларига суртадиладар. Сурхондарёлик
ларнинг удумига кўра, улар тўкин дастурхонларига атаб
Наврӯз таоми — халим пиширишади. Наврӯз байрамин
минглаб кишиларга мўлжалланган майдонларда масхара
боз ва қизиқчилар томонидан ижро этиладиган ўзбек мил
лий ўйинлар ва томошалар билан нишонланади. Бундан
томошалар Фарғонада «Катта масхарабозлик», Бухорода
«Чавқи», Хоразмда — «Қаторли ўйин» деб юритилади.

Кексаларнинг дуосида,
Хасталарнинг шифосида,
Кўнгилларнинг сафосида,
Сенсан — Наврӯз!

Наврӯз! Бу сўзни бепарво, ҳаяжонсиз айтиб бўлмайди.
Дошқозонларда сумалак пиширилган, йигитлар беллашу
ви, қозон атрофида тўнгача ўлан айтишлар, мактаб
ўқувчиларининг қувноқ давраси, от пойгаси, болалар
нинг варрак учиреишлари — ҳар бир инсонни ҳайратли
қолдирмай иложи йўқ. Етмиш икки томиримизда ухла
ётган ҳислатлар ўзгача файзу тароват олиб киради.

Шу уринда буюк бобомиз Алишер Навоийнинг қу
йидаги байтларини эслаш айни муддао бўлар эди:

Мувофиқ кийдиладар, бўлмиш магар Наврӯз ила байрам,
Чаман сарви ёшин хилъат менинг сарви равоним ҳам

Навоий, куйининг манзил, юзу қаддига бўл мойил
Ки боғ этмас сени хушдил, гулу сарв айламас хуррам.

Наврўзнинг анъанавий ва бош неъматини — сумалак. Унинг таъёрлашнинг ўзи кишиларни бирлаштирадиган, ҳамкорликка ундайдиган жараёндир. Шу билан бирга сумалак шифобахшлиги билан ҳам ажралиб туради. У кишилар соғлиги, тетиклиги ва бардамлигини тиклашнинг ҳаётбахш озиқ. Дарҳақиқат, сумалак тановул қилган кишида тетиклик, соғлом кайфият пайдо бўлиши барчага маълумдир. «Сумалак сайли» анъанавий маъросим бўлиб, «рўзлар ойна нишонланиб, мазмунан бойиб келаётган халқ байрамларидан биридир. У ҳозирги кунда ҳам кишиларнинг умро ҳамкорлик, дўстлик ва биродарликка чорлайди.

Кўкатлар яшнатиб кўзни димоқни чоғлагай ялпиз
Табиб янглиғ улашгайсан шифолар ҳам беморингга

Наврўз дастурхонига янги мавсум файзу-баракатини кўриб кирадиган таомлар — кўк сомса, кўк чучвара, кўк қўнғир, кўкатлар, ялпиз димлама, қатлама, ва ҳакозолар, қўнғир тугатиб бўладими, уларнинг шифобахшлигини. Унинг дастурхон атрофида дўстлар билан дилрабо куй ва қўшиқлар қанотида баҳорий кайфиятда ўтирар экансан, қўнғир-осойишталикда Наврўзимиз шундай мазмунли таомларига дилдилингдан қувонасан киши.

Бизнинг шаҳримиздаги Бобур номли ва Машраб номли болларда Наврўз байрами тантаналари, халқ сайиллари, гуллар байрами, ёшларнинг бахт тўйлари, қўшиқ байрамлари ва ҳар хил кўрик-танловлар ўтказилади. Тантаналарга вилоятимиз туман ва қишлоқларидан ҳам кўришчилик ташриф буюради.

Наврўз шодиёналари яна шуниси билан дилтортарки, ҳар йили унга атаб шеърлар ёзилади, бастакорлар куй йиғалайдилар янги-янги қўшиқлар яратилади. Истеъдодли ёшлар, тажрибали санъаткорлар ўз маҳоратларини кўрсатиб ўтказадилар. Наврўз халқ истеъдодларини шиф қилувчи ўзига хос кўрик ҳамдир.

Наврўз ободонлаштириш ва озодагарчилик ойидир. Шу сабабли Наврўз байрами олдида умумхалқ хашари ўтказиш анъана бўлиб қолган. Бу анъанага кўра 14 март кўриё хашари куни деб эълон қилинди. Вилоятимизда, қорхоналарда, олий ўқув юртларида, маҳаллаларда ободонлаштириш ва озодагарчилик ишлари олиб борилади. Бу хайрия ишлари мустақиллигимизнинг шарофати ту-

файли Наврӯз байрами арафасида амалга оширилмоқда. Демак, Наврӯз шунчаки шодлик куни бўлибгина қолмай, балки катта ижтимоий, тарбиявий аҳамиятга эга бўлган байрамдир.

Чечаклар барқ уриб, келди Наврузим,
Дон-дуним, ош-ноним ҳам ризқу рўзим
Жаҳонга тик боққан сен қора кузим
Хуш келдинг, Наврузим, дилларга ҳамдам
Бизнинг қувончлардан қувонсин олам.
Шодликдан яйрасин дилларнинг бари
Неки ғам-ташвиш бор чекинсин нари
Сендек умрбоқий бўлсин ёш-қари
Хуш келдинг. Наврузим дилларга ҳамдам
Бизнинг қувончлардан қувонсин олам.

Биз, ёшлар халқимизнинг ҳозирда қайта тикланиётган, баъзан эса унитилиб бораётган барча урф-одатлари, анъаналари ва маросимларининг фақатгина яхшиликка хизмат қилишини, уларнинг халқимиз, қолаверса ёшларимиз ўртасидаги ўзаро меҳр-оқибат, инсонийлик туйғуларини шакллантиришга хизмат қилишини унутмаслигимиз лозим. Чунки, бу анъаналар, шу жумладан Наврӯз ҳам не-не замонлардан бери қанча тарих синовларидан ўтиб, бизгача етиб келган. Миллий анъаналаримизни эъзозлаб, ривожлантириб, келгуси авлодга етказиш ҳар биримизнинг инсонийлик бурчимиздир.

Ўзлигини англаб ўзбегим

Гузалхон МУҲАММАДЖОНОВА — Фарғона
Давлат университети талабаси

Республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг қатор ислохотларни амалга ошириш жараёнида долзарб ижтимоий масалалар пайдо бўлдики, уларни ҳал қилмасдан тараққиётга, бозор муносабатларига ўтиш мумкин эмас. Шундай масалалардан бири — халқ онгини ўзгартириш, уни кейинги ўн йилликлар сиёсатидан, коммунистик мафкурадан, ўтмишга қора кўзойнак билан қараши руҳиятидан озод қилиш, умуман, миллий ўзликни англашдан иборатдир.

Давр замон, жамиятнинг янгиланиши дунёда ўзгари

баринин, мустақил фикр қилишни тақозо этмоқда. Демак, жамиятда ўз ўрни ва мавқеини топиш, миллий ҳаёткор туйғусини шакллантириш, шунинг билан биргаликда маънавиятни бойитиш лозим. Ўзлигини англаган инсон жамиятга, ундаги ўзгаришга тафаккур, танқид билан қарайди, ҳар бир ҳодисани таҳлил қилиб боради. Миллий ва умумбашарий қадриятларидан умуман фойдаланади. Шунинг учун ҳам буюк файласуф Сократ «Ўз-ўзингни англаб ет» шиорини ҳаётининг асоси қилган. Республикамызда катта эътибор берилаётган маънавиятнинг қуйидаги тўрт негизи ҳам миллий ўзликни ташкил қилишнинг юқори босқичи — ватанпарварликни қамраб олади:

1. Миллий ва умумбашарий қадриятлардан самарали фойдаланиш.

2. Миллий тарихни урганиш.

3. Шахсининг ўзини-ўзи тулиқ намоён этиши ва имкониятларини рўёбга чиқариш.

4. Ватанпарварлик.

Ҳар бир баркамол инсон мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларда фаол иштирок этиши учун мустақиллик, эркинлик, миллат, маънавият ва маданиятнинг туб моҳиятини чуқур англаб етмоғи шарт. Хуш, мустақиллик нима?

Мустақиллик — халқнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш, турмуш тарзи ва ижтимоий муносабатларини эркин танлаши ҳамда ривожлантиришидир. Унинг негизини миллий эркинлик ташкил қилади.

Эркинликка таъриф берилганда эса, унинг англаб олиниш зарурият (Гегель таъбири) ва шу зарурат бўйича ҳаракат қилиш эканлигини биламиз. Агар шу тарзда ҳар юритсак, мустақиллик — миллий даражада англаниш зарурият ва бу зарурият бўйича умуммиллий ҳаракат бўлиши мумкин. Демак миллий мустақиллик моҳиятида миллатнинг фаолияти билан бир пайтда унинг онги, шунинг қарашлари акс этади. Ва бу жараёнларнинг барчаси миллий маданиятни, миллий тикланишни камол топтиради.

Хуш, миллий ўзликни англаш, миллийлик, миллат нима?

«Миллат кишиларнинг жипс тарихий бирлиги, умумиқтисодий турмуш, тил, ҳудуд бирлиги, маданият, ҳаёт, руҳий уйғунлиги ва муштараклиги демакдир.¹ Мил-

¹ Ватан туйғуси, Т., 1996, 78-бет.

лат синфий тушунча эмас, у маънавият бирлигидир. ГФР ва ГДРнинг қўшилиши миллат синфий тушунча эмаслигига ёрқин мисолдир. Асрлар давомида Марказий Осиёда бир неча хил маданият турмуш тарзи ҳукм сурди. Энг асосийси улар тинч-тотувлик билан умр кечиришган. Бу ахлоқий маданиятнинг юксаклигидандир.

Мустақиллик эркинлари туфайли биз буюк боболаримиз — Имом Бухорий, Имом Термизий, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Аҳмад Яссавий, Ал-Хоразмий, Ал-Фарғоний, Беруний, Ибн Сино, Амир Темур, Мирзо Улугбек, Бобурларнинг миллий маданиятимизни қўшган ҳиссасини англадик ва халқимизнинг миллий ифтихори эканликларига иймон келтирдик. Эндиликда уларнинг ижодлари, ҳаёти, фаолияти кенг ўрганилмоқда, китоблари чоп қилинмоқда.

Буюк аجدолларимизнинг ишлари ва жасоратлари тарихий хотирамизни жонлантириб, янги фуқаролик оғирлигини шакллантирмоқда. Ахлоқий тарбия ва ибрат манбаи айланмоқда.²

Дарҳақиқат, тарихий тажриба, анъаналар мерос бўлиб, авлодларни тарбиялайдиган қадриятлардир.

Азал-азалдан бизнинг маданиятимиз кўплаб инсонларнинг эътиборини тортган ва шундай бўлиб қолди. Самарқанд, Бухоро, Хива фақат олимлар учун эмас, балки тарих ва тарихий қадриятлар билан қизиқувчилар учун ҳам муқаддас зиёратгоҳ. Ундаги қадимий обидалар нафақат руҳий гузаллик инъом этади, балки у ўнлаб асрлар, хонликлар ҳақида маълумот ва сабоқ беради. У яна аждолларимизнинг буюк тафаккури, ақли ва гузал, тенгсиз истеъдоди, беқийс ҳунари ҳақида ҳам гувоҳлик беради.

Эндиги вазифа — тарихимизни илмий жиҳатдан чуқур ўрганиб, уни холис баҳолаш. Зеро, тарихчи аллоҳ мазонимиз тили билан айтганда, «гафлатда қолган одамни уйғотиш учун аввало, унинг тарихий руҳиятини уйғотмоқ лозим».

Миллатни миллат қилувчи унинг бой маданий мероси саналади. Агар «Манас» бўлмаганда қирғиз миллатининг давлати бўлмаслиги мумкин эди. Демак, маданий мерос — халқнинг, миллатнинг ўгмиши акс этган ва келажакни ифодаловчи омил. Маданий мерос ҳам 2 хил бўлади:

1. Маънавий маданий мерос.

² И. А. Каримов. «Ўзбекистон ХХI аср бўсағасида: ҳақиқийликка таъдир барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари», 140-бет.

2. Моддий маданий мерос.

Халқимиз билим, ахлоқ, нафосат, фан, санъат, адабиёт, фольклор, асотирлар, дин каби юксак маънавий қийликка, меҳнат қуроллари, турар жой, кундалик турмуш буюмлари, кийим-кечаклар, тарихий обидалар каби моддий маданиятнинг ўзига хосликларига эга. Илмий-адабий ҳазинамизнинг «Девону луғотит-турк», «Хибатул-ақвоқ», «Хамса», «Қобуснома», «Тиб қонунлари» каби турона асарлари борки, уларни ўрганиш ва таҳлил қилиш гираққийёт ва виждон талаби.

Инсоннинг табиат билан муносабати масаласи, табиатни тўзлаш, асраш-авайлаш билан боғлиқ муаммолар буюк маданий қадриятимиз «Авесто» китобида ҳам ўз ғайласини топган: «Ҳар бир одам ўз улғайган мамлакатини энг яхши ва гўзал мамлакат деб тушунмоғи керак», «Инсон бугун умри давомида сув, гупроқ, олов, умуман, дундаги жамики яхши нарсаларни пок ва бус-бутун қилишга бурчлидир».³

Бундан қуринадики, биз китобда айтилгандек табиат-га оқилона яратувчанлик муносабатида бўлишимиз керак бўлади.

Динга эътиқод масаласи доимо инсонларнинг диққат-диғборида бўлиб келган. Бу ҳар бир фуқаронинг виждон ишидир. Буни биз ваҳҳобийчиликнинг салбий таъсирларидан ҳам сезишимиз мумкин.

Габриэль Маркеснинг «Танҳоликнинг юз йили» асарида «бу уруғнинг бошини дарахтга боғлаб қўядилар, қарини чумолилар еб битиради» деган сатрлар бор. Миллат тубанлашиб, ўзлигини йўқотса, фақат ўз шахсиятини уйласса, у ана шундай йўқликка маҳкум этилиши муқаррар. Қариндош уруғчиликнинг салбий таъсирлари йўқолсагина халқ миллат бўлиб шаклланади.

Миллатнинг бойлиги ва бирдамлигини ўзликни англаш таъмин этади. Мен ўз-ўзни англамоқни 5 босқичда топ билдим:

1. Виждон уйғоқлиги.

Ҳар бир инсон кундалик иши ҳақида ўз-ўзига виждонини олдида жавоб бермоғи лозим. Ҳадисларда «Кимки ўз қилган ёмон ишидан ўкинса, қилган яхши ишидан тўғонса, демакки, у ҳақиқий мўминдир» деган сўзлар бор.

2. Тарихни ўрганиш ва унга ҳурмат билан қараш.

Бунга моддий яратувчанлик тарихи, адабий меросни

³ Ушбк педагогикаси антологияси китоби, Т., 1995 й., 37-бет

ва шунинг билан биргаликда авлодлар шажарасини билмоқлик киради.

Ҳозирги кунда «тарих миллатнинг бош тарбиячиси» айланиб бормоқда»,⁴ бу тарбия танлаб эмас, ялпи олиб борилмоғи лозим. Зеро, Президентимиз таъкидлаганичаридек, «Биз тарихимиздан бирор саҳифа ҳам олиб танилмаймиз. Бу тарих бизникидир».

3. Дунёвий, диний ва замонавий илмлардан бохабарлик.

Баркамол инсон баъзи бир кимсалар айтганидек, фан ва диний илмларни эмас, дунёвий илмларни ҳам ўрганмоғи керак. Зеро, «Бир кунлик дарс уч кунлик тоат-ибодатдан афзал». Замонавий техника ва хорижий тилларни ўрганмоқ эса тараққий этиб бораётган давр талаби.

4. Ўрганганини чуқур таҳлил этиш ва ҳаётга татбиқилиш.

Инсон кўп нарсани ўрганиши мумкин, лекин уни таҳлил этиш, ижобий ва салбий томонларини кўра билиш олган билимини ҳаётга ва жамиятга татбиқ қила олиш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайди. Бунинг учун эса:

5. Фидокорлик, фидоийлик керак. Айнан мана шу фидокорлик, фидоийлик учун юртбошимиз «Элим деб юртим деб, ёниб яшаш керак» шиорини илгари сурдилар. Бу ўринда Президентимизнинг яна бир фикрлари катта аҳамият касб этади: «Бирон-бир жамият маънавий имкониятларни, одамлар онгида ахлоқий қадриятларни ривожлантирмай туриб, ўз истиқболини тасаввур эта олмайди... Биз маънавий қадриятларни тиклашни миллий ўзлиқни англашнинг ўсишидан, халқнинг маънавий сарчашмаларига, унинг илдизларига қайтишдан иборат умумий табиий жараён деб ҳисоблаймиз».⁵

Ҳақиқий инсоннинг камол топишида тарбия муҳим урин тутади. Яхши тарбия эса умумбашарий ва миллий қадриятларга асосланган бўлмоғи лозим. Республикамызда эълон қилинган «Таълим тўғрисида»ги қонунда юқоридаги масалалар ва болаларни эркин фикрлаштириш мавзусига алоҳида эътибор берилган.

Умуммиллий ва умумбашарий қадриятлар билан бирга, миллий қадриятлар ҳам ҳал қилувчи мавқега эга, зеро гулзордаги гулларнинг гузаллиги ўзгача бир олам, лекин ҳар бир гулнинг ўзигагина хос ифори, чиройи бор.

⁴ И. А. Каримов. Ўзбекистон XXI аср бусатасида: ҳақиқатликка таянган барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. 140-бет.

⁵ Ушба китоб. 137—140-бетлар.

Жўғрофий-стратегик имкониятлар ва иқтисодий салоҳият — тараққиёт омили

Фуркат НОРТОЖИЕВ — Қарши муҳандислик иқтисодиёт
институтини талабаси. Илмий раҳбар — Ш. ҚУЧҚОРОВ

Ўзбекистоннинг ва Ўрта Осиё минтақасидаги бошқа
мамлакатларнинг ҳозирги жўғрофий-сиёсий тизимлардаги
қўлдан келтирилган жуда салмоқли ва сезиларлидир. Шу туфайли бу
мамлакатларда юз бераётган ҳодисалар жаҳондаги
барча давлатлар, турли жўғрофий-сиёсий тузилмалар-
нинг манфаатларига бевосита дахлдордир. Ўрта Осиёда
жўғрофий-сиёсий жиҳатдан марказий ўринни тутган
Ўзбекистон Республикаси кучлар тенглиги ва мувозанат-
нинг таъминлаш, стратегик жиҳатдан муҳим бўлган ушбу
минтақада ҳамкорликка мустаҳкам замин яратиш
баросида сезиларли роль ўйнаши учун ҳамма имконият-
ларни эга. Унинг ҳудуди ўзининг мавжуд ва потенциал
табиий ҳамда хом ашё захиралари билан ҳозирдаёқ —
XXI аср арафасида дунёнинг сиёсий ва иқтисодий ҳари-
тида алоҳида аҳамият касб этмоқда. Ноёб табиий-хом
ашё имкониятлари ҳақида алоҳида айтиб ўтиш лозим.
Қўлдан келтирилган шароити, улкан минерал-хом ашё захирала-
ри, стратегик материаллари ва қишлоқ хўжалиги хом
ашёсининг катта захиралари ҳақида равишда Ўзбекистон-
да минтақада ва дунё миқёсида энг бой мамлакатлар
қаторига олиб чиқади. Бу бойликларнинг кўпчилиги
қўлдан келтирилган ҳали ишга солинган эмас. Бу эса бутун дунёга
маншўр чет эл компаниялари ва банкларининг эътибори-
ни Ўзбекистонга жалб этиши аниқдир.

Ўзбекистон ўз ер ости бойликлари билан ҳақли сурат-
да фахрланади. Бу ўлкада 2,7 мингдан зиёд турли фойда-
ли қазилма конлари ва маъдан намоён бўлган истиқболли
қўнлар аниқланган. Улар юзга яқин минерал хом ашё
тўрларини ўз ичига олади.

Ҳаёт муҳим стратегик манбаалар нефт ва газ конден-
сати, табиий газ бўйича 155 та истиқболли кон,
қимматбаҳо материаллар бўйича 40 дан ортиқ рангли,
ноқуруқ ва радиактив металллар бўйича 40, қўнчилик кимё
хом ашёси бўйича 15 та кон қидириб топилган. Бир
қатор фойдали қазилмалар, масалан олтин, уран, мис,
табиий газ, калий тузлари, фосфоритлар бўйича Ўзбекис-
тон тасдиқланган захиралар ва истиқболли рудалар
қўнчилигидан МДХдагина эмас, балки бутун дунёда ҳам

етакчи ўринни эгаллайди. Ҳозирнинг ўзидаёқ Ўзбекистон иқтисодиётида минерал хом ашёни қазиб олиш ва қайта ишлаш етакчи ўринларидан бирини эгалламоқда. Бу саноат ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини ривожлантиришга катта таъсир кўрсатмоқда. Қидириб топилган захиралар негизда 400 га яқин кон шахта, нефть ва газ конлари ишлаб турибди.

Ўзбекистондаги табиий ва минерал хом ашё захиралари йирик конларда тўпланган бўлиб, уларни қазиб олиш ва қайта ишлаш имконияти бор. Фойдали қазилмалар таркибидаги фойдали компонентлар юқори даражада бўлиб, улар катта миқдорда йўлдош элементларга эгадир. Конларнинг кўпчилигини очиқ усулда ишлаш мумкин. Бу технология эса фойдали компонентларни кўп миқдорда чиқаришни ва жаҳон бозорида ҳаридоргир маҳсулот олишни таъминлайди. Кўпгина конлар яхши ўзлаштирилган ва аҳоли зич яшайдиган минтақаларда жойлашган. Хом ашёни маҳсулотларни ташиш, узатиш билан боғлиқ транспорт воситалари, кувурлар ва бошқалар бўйича зарур шароитлар мавжуд. Малакали кадрлар, тоғ-кон мутахассислари тайёрлайдиган олий ва ўрта махсус ўқув юртлари тизими мавжуд. Булар ҳаммаси Ўзбекистонда иқтисодий-ижтимоий ислохотларнинг самарали амалга оширилишини таъминлайдиган омиллардир.

Нефть, газ ва конденсат захиралари ўз эҳтиёжimizi тўла таъминлабгина қолмай, шу билан бирга энергия манбаларини экспорт қилиш имконини ҳам беради. Мутахассисларнинг фикрича, Ўзбекистоннинг ер остида жуда катта нефть ва газ қатламлари бор. Республика ҳудудининг қарийб 60% ида уларни истиқболда қазиб олиш мумкин. Нефть ва газ мавжуд бўлган 5 та асосий минтақани ажратиб кўрсатиш мумкин. Булар: Уст юрт, Бухоро-Хива, Жануби-Ғарбий Хисор, Сўрхондарё, Фарғона минтақаларидир. Бундан ташқари Ўзбекистон дунёдаги жуда катта олтин, кумуш ва бошқа қимматбаҳо ҳамда ер бағрида кам учрайдиган металллар захираларининг эга бўлган давлатлар жумласига киради. Ҳозирги вақтгача 40 та қимматбаҳо маъдан конлари қидириб топилган.

Рангли металллардан мис, қўрғошин, рух, вольфрам, молибден, кадмий, индий, теллурий, селен, рений, кобальт, никель, осмий ва бошқалар ҳам қазиб олинади.

Ўзбекистон қадимдан суғорма деҳқончилик мамлакатига бўлиб келган. Республика пахта толаси ишлаб

ишлари бўйича дунёда тўртинчи ва уни экспорт қилиш бўйича иккинчи ўринда туради. Бундай иқтисодий ёқин алоқалар ичидаёқ мамлакатнинг барқарор ва олға ривожланишини таъминлаши мумкин.

Инсон салоҳияти том маъноси билан Ўзбекистоннинг муҳим қадриятларидан бири ҳисобланади. Ўзбекистоннинг мазкур масалада ўз ечимини топган катта ютуқларининг билимдон ва меҳнаткаш, тажрибали халқи ўз миллий тараққиётининг реал гарови бўлиб, жаҳон миқёсида тан олингани қувонарли ҳодисадир.

Ўзбекистонда бу борадаги ишлар республикамізда инновацион фаолият кўрсатаётган олий ва ўрта махсудли ўқув юртлари, Фанлар академиясининг илмий-тадқиқот даргоҳлари, аниқ ва фундаментал фанлар: физика, математика, қишлоқ хўжалиги селекцияси, кимё соҳасидаги қадри молекуляр бирикмалар — полимерлар технологияси, электроника, ядро физикаси ютуқлари, авиасозлик, космонавтика ва машинасозликнинг мураккаб аппаратура-лар соҳалари ҳамда тарихий меъморчилигимиз сарчашма-ларидан озиқланаётган миллий меъморчилигимиз бунинг асосидир.

Аждодларимиз Ал-Хоразмий, Аҳмад Ал-Фарғоний, Абу Райҳон Беруний, Абу Али Ибн Сино, Хожа Аҳмад Насавий, Ҳаким Ат-Термизий, Исмоил Ал-Бухорий, Хожа Баҳовуддин Нақшбанд, Амир Темур, Мирзо Улугбек, Бобур, Бурхониддин Марғилоний, Хожа Аҳрор Ҳанафий, Суфи Оллоёр, Лутфий, Алишер Навоий, Турди Фарғоний, Фурқат, Муқимий, Завқий ва бошқалар қол-дириган улкан мерос, келажакда Ўзбекистоннинг «тенглар ичида тенг» давлат бўлиб гуллаб яшнаши учун хизмат қилади.

Истиқлол Ўзбекистонни мунтазам горизонтал ўсиш йўлидан қутқарди. Эндиликда мамлакатимиз зарур муд-дат ичида ҳам горизонтал, ҳам вертикал ўсади. Кейинча-нанга асосан вертикал ўсишга ўтиб олади. Президент Ис-лом Каримов юритаётган босиқ ва изчил иқтисодий си-сат замирида ана шу эзгу ният ётади.

Ўзбекистон вилоятларини мамлакат ички темир йўллари орқали туташтириш, оғир юклар ташишни ар-зонлаштириш иқтисодий сиёсатимизнинг муҳим йўналишига айланди. Ҳузор-Бойсун-Қумқўрғон темир йўлининг умумий узунлиги 223,1 км. бўлиб, 15 та бекат-лар, 226 та ҳар хил ёрдамчи иншоотлар қурилиб, 2002 йилгача 31 млрд. сўм (шартнома нархида) ўзлаштирила-ни. 1161 киши доимий иш билан таъминланади. Темир

йўлнинг Қашқадарё вилоятидан ўтадиган қисми 108 км.ни ташкил этади. Ушбу темир йўл қурилиши муносабати билан Деҳқонобод ҳудудида жойлашган доломит, тош кесиш конлари кенгайтирилади, бундан ташқари йўзонасида мавжуд қазилма бойликлардан; нефть, кўмир, газ, туз, мис ва кўргошин конларидаги ҳам ашёларни саноат миқёсида қайта ишлаш, тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш ҳамда республика халқ ҳўжалигини юксалтиришга катта ҳисса қўишининг имконияти туғилади.

Кўкдумалоқ нефть-газ конденсат кони Ўзбекистон ёқилғи-энергетика мустақиллигининг асосий манбаалардан бири ҳисобланади. Кўкдумалоқ ва бошқа конлардан қазиб олинаётган нефть маҳсулотларини қайта ишлаш учун Қоровулбозор нефтни қайта ишлаш заводи қурилиб, ишга туширилди. Вилоятдаги нефть ва газ конларидан қазиб олинаётган стратегик, хом-ашё маҳсулотлари республикамиз иқтисодиёти, халқ ҳўжалиги ва саноатини ривожлантириш учун арзон хом ашё билан таъминловчи захиралар миқдорини кенгайтиради. Кўкдумалоқ нефть-газ конларидан қазиб олинаётган хом ашё ҳозирда Шўртан ва Муборак газни қайта ишлаш заводларида қайта ишланиб, саноат ва қишлоқ ҳўжалиги учун табиий газ ҳамда олтингугурт ажратиб олинмоқда.

Таллимаржон ГРЭСи — мустақил Ўзбекистоннинг ўзи қуриб ишга туширадиган илк нурхонадир. Унинг қурилиши 1991 йилда бошланган бўлиб, умумий лойиҳавий қуввати 3200 МВТ ни ташкил этишни мўлжалланган. 1996 йилда 800 МВТ ли биринчи блок қурилишида 2221,1 млн. сўмлик капитал маблағларини ўзлаштириш режалаштирилган, ўтган даврда 465,36 млн. ўрнига 437, 9 млн. сўмлик капитал маблағ ўзлаштирилган.

Таллимаржон ГРЭСи мажмуаси Ўрта Осиёда ягон улкан иншоотдир. Тулиқ ишга туширилган тақдирда бутун Ўрта Осиёдаги мустақил давлатларнинг электр энергиясига бўлган эҳтиёжларни тула қондириш имконияти туғилади.

Ҳозирда қурилиши давом этаётган 800 МВТ ли биринчи навбати ишга туширилса, вилоятни электр энергияси билан тула таъминлаш масаласи ҳал бўлибгина қолмасдан, қўшни вилоятларнинг электр энергиясига бўлган эҳтиёжлари ҳам қисман қондирилади.

Таллимаржон ГРЭСининг асосий ёқилғиси арзон табиий газ бўлиб, «Шўртангаз» газ конларидан тозаланган газ билан таъминланади.

Ушбу ГРЭС қозонхонасида соатига 2650 тонна буг ишлаб чиқарилиб, шу ерда қурилган Нуристон заводчасидаги уй-жойлар, ишлаб чиқарини корхоналари, биноналар, маданияи-маиший ва ижтимоий бинолар истиқлик билан тўла таъминланади.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон ҳудудида жаҳонда танининг жўгрофий-сиёсий мақеи, жойлашган ўрни билан табиий-стратегик хом ашё ресурслари билан бир қаторда «инсоний салоҳият» омили билан ҳам салмоқли ўрин тутати. Меҳнаткаш ва деҳқончилик маданияти юк-халқимизнинг тарихий тажрибалари, аждодларимиздан қимматли мерос бўлган маънавий ва илмий бойлик-ларимиз Ватанимизнинг порлоқ эртаси ва буюк келаж-ига кафолат бўлади деб айта оламиз.

Мустақил Ўзбекистоннинг ойдин йўли

Аҳмад ҲАҚҚУЛОВ — Тошкент қурилиш-коммунал коллежи талабаси. Илмий раҳбарлар — С. Н. ТўЛАГАНОВА, Б. П. ҲУММАМАТОВА

Истиқлолимизнинг еттинчи баҳорини нишонладик. Мураккаб давр синовларини бошидан кечирган, ёруғ илқаллар сари дадил қадамлар ташлаётган, ўзлигини намойиш этаётган, кўп миллатли меҳнатсевар халқимиз аждодлар кўз қорачигидай асраган Наврўзи оламни йил-дан-йилга кутаринки руҳ, оламшумул ютуқлар билан кутиб олмоқда.

Шарқнинг донишманд шоири, фалакиёт билимдони, математик Умар Хайём ўзининг «Наврўзнама» асарида «Наврўз» сўзи биринчи марта зардуштийлик динининг мундас китоби «Авесто»да тилга олинганлигини қайд этибди. «Авесто» — Ўрта Осиё, Эрон, Озарбайжон ҳудуди-да яшаган халқларнинг маиший, маданияи, маънавий ҳаёти ҳақида маълумот берувчи муҳим манбалардан ҳисобланади. Демак, баҳор бизнинг аждодларимиз фикру йилини, ҳайрату шавқини, меҳру муҳаббатини торганига неча минг йилликлар бўлибди. Наврўз байрам сифатида тилга олинган «Авесто»да инсон ҳаётининг мазмуни уч маънода мужассам топмоғи лозимлиги ҳам қайд этилган. Булар яхши фикр, яхши сўз, яхши ишлардир. Инсон бутун борлиги билан ўзида ана шу уч маънони ўстириб,

камолга етказмоқ учун интилиб яшаши кераклиги уқтирилади унда. Қадим ёдгорликлар яна шундан далил берадики, Наврӯзда меҳнат ғоятда улуғланган, бу кун айниқса, деҳқончилик, чорвачилик, ҳунармандчилик касб-корларининг ҳақиқий байрамигина бўлиб қолмагандан, балки, меҳнат, бунёдкорлик байрами сифатида тантаналанган, қадрланган. Мустақиллигимиз шарофати билан Наврӯз ҳақиқий умумхалқ байрами сифатида нишонланган. Янги серқуёш ўлкамиз — она Ўзбекистонимизнинг ҳар бир фуқаросининг қалбини эрк нури билан нурафшон этган янги, ёруғ манзиллар сари чорламоқда.

Халқимизнинг асрий орзулари рўёбга чиқаётгани ҳозирги масъулиятли даврда биз ёшлар комил инсон бўлиб етишишимиз учун бебаҳо неъмат — вақтнинг қадрига етган ҳолда илм ва касб-ҳунарни эгаллашимизни ташрифлигини юракдан ҳис этмоқдамиз. Серқуёш, гуллаб-яшнаётган ватанингда ҳеч кимга қарам бўлмай, меҳмондўст, қийинчиликлардан қўрқмайдиган, меҳнатсевар халқнинг билан беминнат яшамоқдан ортиқроқ баша бўлмаса керак. Ўтган олти йил мобайнидаги ўзгаришларни кўриб кўз қувонади. Мустақиллик Ўзбекистонимиз учун иқтисодий ва ижтимоий тараққиёт, маданий ва маънавий янгиланишнинг улкан истиқлол йўлини очиб берди. Президентимиз И. А. Каримов таъкидлаганидек, пиронлар мақсадимиз ижтимоий йўналтирилган барқарор босқич иқтисодиётига, очиқ ташқи сиёсатга эга бўлган кучли демократик ҳуқуқий давлатни ва фуқаролик жамиятни барпо этишдан иборатдир.

Ўтиш даврининг биринчи босқичи ислоҳ қилиш жараёнининг қийинчиликларини, айтиб вақтда табиий иқтисодий муносабатларни тиклашга ёндашишлар билан хил андозада ва одатий эмаслигини кўрсатди. Биринчи босқич бутунлай янги иқтисодий тизимнинг ҳуқуқий шарт-шароитларини яратишга, давлатчиликни шакллантириш ва мустаҳкамлашга, эскича фикрлаш тарзларини ўнгимиздан чиқариб ташлашга қаратилган эди. Бу босқичда янги тузум учун ишончли пойдевор яратиш вазифаси қўйилди ва ҳал қилинди.

Жумҳуриятимиз ўз давлатчилик сиёсий ва иқтисодий қурилишида кўп миллатли халқимиз манфаатлари, миллий анъаналари ва маънавиятимизга мос келаётган сиёсий ва давлат тизимларини вужудга келтириш бобидан дастлабки салмоқли қадамларини қўйди.

Иқтисодий ислохотларнинг иккинчи босқичи мақсад-муддаоларидан келиб чиққан ҳолда қўйилган

баринчи ва асосий вазифа давлат мулкларини хусусий-лаштириш соҳасида бошланган ишлар охирига етказишмоқда.

Иқтисодиёт барқарорлигининг ўзига хос кўрсаткичи, таъминланган ислохотларни муваффақиятли амалга оширишнинг асосий мезони бўлган ўз валютамызни таъминлаш мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнигина эмас, балки ижтимоий ислохотларнинг ҳам энг устувор йўналишидир. Пулнинг қайта тақдирланишига қарши таъсирчан чоралар кўрилиб, бозорда истеъмол моллари ишлаб чиқариш кўпайтирилиб, ички бозорларимиз шундай моллар билан таъминланипти. Корхоналар четга мол чиқаришни кенгайтириб, ҳам ашё етказиб беришдан тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга ўтмоқда. Жаҳон бозори талаблари даражаси-ни сифатли ва рақобатбардош маҳсулотлар кўпайтиришмоқда.

Аҳолининг кам таъминланган қатламларини ижтимоий ҳимоялашни кучайтириш, уларга тегишли ёрдам кўрсатиш борасида ҳам маълум ишлар олиб бориляпти. Бозор иқтисоди муносабатларига ўтишда Ўзбекистонга хос йўлдан бормоқда. Президентимиз И. А. Каримов кўрсатиб берган беш тамойил ҳаётимизда дастурилмоқда бўлмоқда.

Бугун Ўзбекистон — фақат жуда бой табиий ҳам ашё ресурслари, чексиз бозор ва сармоя сарфланадиган мамлакат эмас. Айни чоғда унинг улкан ақл-заковат, маънавий-маданий имкониятлари ҳам бордир.

Ўзбекистон дунё ҳамжамиятининг тенг ҳуқуқли аъзо-ли сифатида энг обрўли ва нуфузли халқаро ташкилотлар таркибига кирган бўлиб, барча қитъалардаги ўнлаб мамлакатлар билан ҳамкорлик алоқаларини ривожлантириб бормоқда. Энг йирик банк ва молия ташкилотлари, нодавлат ва ноҳукумат ташкилотлари билан яқиндан ҳамкорлик қилмоқда. Республикамизда 88 та чет давлат Ўқолатхоналари рўйхатдан ўтган, 24 та ҳукуматлараро ташкилот ва 13 та ноҳукумат ташкилоти ишлаб турибди. Ўтган йиллар мобайнида республикамиз кўплаб жуда муҳим халқаро конвенцияларга қўшилди.

Ўзбекистон БМТга аъзо бўлганлигига беш йил тўлди. Ўзбекистон ташаббуси билан 1995 йили Тошкентда ўтган Осиёда минтақавий ҳавфсизлик муаммоларига бағишланган халқаро семинар муваффақиятли ўтди. Унда 30 та халқаро ташкилот ва жаҳоннинг 30 дан ортиқ мамлакати, шу жумладан АҚШ, ГФР, Франция, Буюк Британия, Хитой, Ҳиндистон, Покистон, Эрон ва бошқа

давлатларнинг дипломатия ҳамда ҳукумат вакиллари шунингдек роқ этишиди.

Президентимиз И. А. Каримов БМТ Бош Ассамблеясининг 48-сессиясида сўзлаган нутқида Ватанимиз тарихига тўхтаб шундай дейди: «...22 миллион аҳолиси бўлган Ўзбекистон жўғрофий жиҳатдан ҳам, сиёсий жиҳатдан ҳам Ўрта Осиёнинг ўзагини ташкил қилади. Дунёда энг қадимги тараққиётлардан бири ана шу ерда пайдо бўлган... Қадим замонларда Буюк Ипак йўли шу ердан ўтган. Халқимизнинг тарихи ўз илдизлари билан асрига қаърига бориб тақалади ва уч минг йилдан кўпроқ даврни ўз ичига олади. Қадимий Турон, Мовароуннаҳр, Ўзбекистон ҳудудида равнақ топган давлатлар жаҳон маданиятини ривожлантиришда ёрқин из қолдирган...»

Дарҳақиқат, юртимиз буюк фарзандлари — ўзининг «Ҳиндистон», «Сайдана», «Қонуни Маъсудий», «Қадим аждодлардан қолган ёдгорликлар» каби ноёб асарлар муаллифи, Европада «Ал Барон» номи билан машҳур бўлган Беруний, жаҳон тиббиёт илмининг пири, Европада «Ал-Биценна» номи билан машҳур бўлган Ибн Сино, жаҳон аниқ фанлари саҳнасида ўзининг «ал-жабр Ал-муқобала» асари билан алгебра фанини ва бу фанларнинг негизини ҳисобланмиш «Алгоритм» терминини ўзининг номидан ороқали киритган ва Европада ана шу «алгоритм» номи билан машҳур бўлган Ал-Хоразмий, Европада «Алфранкус» номи билан машҳур ҳамюртимиз Аҳмад Ал-Фаргоний, шунингдек Имом Бухорий, Ат-Термизий, Ўлхонуддин Нақшбанд, Аҳмад Яссавий каби пири қомиллари билан, Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Навоий, Бобур каби улуғ даҳолари билан дунёга машҳурдир.

Аждодларимиз юрт келажаги, бахт-саодати учун моддий бойликдан ҳам кўра маънавий бойликларни зарур деб билганлар. Илм олиш, дунёвий билимларни эгаллаш, юқори малака эгаси бўлиш учун бизга берилган имконлар ҳам кўпроқдир. Биргина мисол, 56 миллион аҳолиси бўлган Туркияда 20 та олий ўқув юрти мавжуд экан, 24 миллион аҳоли яшайдиган бизнинг юртимизда эса 58 та олий ўқув маскани бор.

Ҳуқуқий демократик давлат қуришга киришган эканмиз, жамиятда ўзимизга берилган ҳуқуқларни пухта билишимиз лозим. Республикаимизнинг амалдаги қонунларини чуқур идрок этиш ҳам давр тақазо этаётган муҳим вазифалардан бири.

«Таълим тўғрисида»ги ва «Кадрлар тайёрлаш минлий

ти турли» Республика қонунларини ҳаётга татбиқ этишда қилган қадамлар қўйилмоқда. Ўқувчиларни касб-ҳунарга йўллатиш ва уларда амалий кўникмаларни тарбиялаш, би-
рувчиларни ишга жойлаштириш масалаларини ҳал қилиш турли мутасадди идоралар зиммасига вазифа қилиб қўйилмоқда. Ёш авлоднинг бахтли келажагини ўйлаб қўйишгаётган бу саъй-ҳаракат замирида озод мамлакат шайқоли йўлидаги фидойилик ётади. Демак, биз ўшарининг ҳар жиҳатдан етук, баркамол бўлмоғимиз учун жамики шарт-шароитлар мавжуд.

Инсон улгайиб камол топган сари дунёни заррама-
жирра билиб бораверади. Ўтмиш доврўқли бўлган аждо-
длардан мерос еримизга муҳаббатимиз, қонимизга сингган меҳнаткашлик фазилатимиз боис яна азиз, мукаррам бўлиб бошладик: қабул қилган байроғимиз, гербимиз, милқиямиз ўз Президентимиз ва мустақиллигимизга фи-
дойи ватандошларимиз қиёфасида жаҳон кеза бошладик. Спортчиларимиз жаҳон чемпионлари бўлганларида муҳаббатли майдонлар узра Ўзбекистон байроғи бир-неча марта кўтарилди ва бундан буён ҳам кўтарилаверади.

Тошкентнинг қоқ ўртасида гўмбазлари осмон билан қўшиқ қўлашган Соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 600 йиллигига ажиб ёдгорлик Темур ва Темурийлар тари-
қи музейи очилди.

Асакадаги «ЎЗДЭУ авто» қўшма корхонасидан чиқа-
рилаётган «Тико», «Дамас», «Нексия»лар халқимиз
яратилган мўъжиза. Ўн икки юлдузли, ой, мустақил Ўзбе-
кистон байроғи қанотларида битилган тайёрамиз дунё
мамлакатларига тўғридан-тўғри Тошкент аэропортидан
учаяпти.

ЮНЕСКО Бош конференциясининг 1995 йил кузида
Парижда ўтган XXVIII сессиясида Бухоро шаҳрининг 2500
йиллигини дунё кўламида кенг нишонлаш ҳақидаги рас-
мий қарорига биноан Бухорода 2500 йиллик байрам
шодиёналарига атаб илмий конференция ўтказилди. Бун-
дай тантанали тадбирни халқаро миқёсда нишонлашга
мамлакатимизнинг энг кўҳна масканларидан бўлган гўзал
Хива шаҳри ҳам мушарраф бўлди. Бу биз, ёшларнинг
илмий гуруримизни, ифтихор туйғуларимизни оширди.

Тошкентда бир ҳафта давомида киноусталарнинг
халқаро анжумани, Самарқандда «Шарқ тароналари»
халқаро мусиқа фестивали бўлиб ўтди.

Ҳа, шундай, юртимизнинг ҳар кўни байрам, ҳар
қилин хосиятлидир. Амир Темур йили, Инсон манфаатла-
ри йили, Оила йили каби.

Ана шундай юрт фарзанди эканлигимдан фахрланман, кўтарилган байроғинг, эришилган истиқлолинг ҳар доим нур сочсин, Она юртим — Ўзбекистон.

Миллий қадриятлар ва ёшлар

Шириной МУСТАФОЕВА — Фарғона Давлат университети талабаси

Биз мустақил юртнинг еттинчи Наврўзини нишонладик. Ўтган давр ичида истиқлол, ҳуррият нафаси одамларимиз қалбида ифтихор чечагини ундира олди, мустақиллик сурури жон-танзимизга сингиб кетди. Олдимизда озод мамлакатимиз маънавий салоҳиятини мустаҳкамлашдек долзарб масалалар турибди.

Шу жиҳатдан мамлакатимиз Президенти И. А. Каримов томонидан олға сурилган миллий истиқлол мафкурасини яратиш ғояси мамлакатимизнинг энг асосий дастури бўлиб қолишини ҳаёт тақозо этмоқда. Бу мафкура мустақиллигимизга хизмат қиладиган, миллий уйғонишимиз ва қад тиклашимизнинг етакчи тамойилларини ўзида ифода этган. Давлатимизнинг порлоқ келажаги учун ғоявий асосга эга бўлган пойдеворни яратиш лозим. Чунки, бундай пойдеворсиз на ижтимоий-сиёсий жиҳатдан, на маданий-маънавий жиҳатдан аниқ йўналишлар асосида тараққиётга эришиб бўлади. Бинобарин, янги мафкуранинг асл мазмуни — янгича, эркин фикрлайдиган, мутеълик ва журъатсизлик туйғуларидан мутлақо ҳоли бўлган мустақил инсонни тарбиялашдан иборат. Юксак маънавиятга асосланган жамиятни барпо этиш учун маданий-маънавий қадриятларимизни авлод мулкига айлантириш, аждодларимизнинг анъана ва тажрибаларини ўрганиб бугунги кунга татбиқ этишимиз, айниқса, долзарблигини ёдда тутишимиз лозим.

Истиқлол шарофати туфайли олис тарихимиз ойдинлашгани сайин ота-боболаримиз инсониятнинг маънавий олами, ички дунёсини билиш, тушуниш бобида ҳозирги авлодларга нисбатан нечоғли олдинда бўлганликлари, биз эса ўша бойликлардан бебаҳра бўлиб келганимиз маълум бўлиб бормоқда.

Ўзбекистон ҳудудида яшовчи халқларнинг байрамларини ўрганишда Абу Райҳон Берунийнинг «Қадимги

халқлардан қолган ёдгорликлар» номли асари муҳим ўрин тутadi. Бу асарда қадимий эронийлар, хоразмийлар, сугдийлар, румликлар, яҳудийлар, ҳиндлар ва бошқаларнинг календаридagi машҳур кунлар, хайитлар, одатлар ҳақида қимматли маълумотлар келтирилган. Беруний берган маълумотларга қараганда сугдийларда Мавсард ойининг биринчи куни — Наврӯз куни деб белгиланган.

Наврӯзнинг келиб чиқиши ҳақида кўплаб афсоналар, мулоҳазалар мавжуд. Масалан, Зардуштийлар даврида яхшилик худоси Аҳурамз — баҳор-ёзда, ёмонлик худоси Аҳриман — кузда ва қишда ҳукмдорлик қилар эмиш. Баҳорнинг биринчи кунини яхшилик худоси ёмонлик худосидан голиб чиққан муқаддас сана деб, уни байрам қилишган. Бу сана Наврӯз кунига тўғри келган.

Фирдавсийнинг «Шоҳнома»сида эса, Наврӯзнинг тантана қилиниши Шоҳ Жамшид билан боғлаб тасвирланган.

Наврӯзнинг юзага келиши коинот ва табиат сирлари ҳамда қонунларига, яъни Қуёшнинг ҳамал буржига кириши, кун ва туннинг вақт жиҳатдан баробар бўлиши, кундузнинг узая бориши, баҳор келиши билан боғлиқ бўлган.

Наврӯз республикамизнинг турли минтақаларида маҳаллий шароит ва мавжуд имкониятлардан келиб чиқиб, ранг-баранг шаклларда нишонланади.

«Наврӯз» кунлари катта бозорларда турли-туман маҳсулотларнинг савдо-сотиғи ташкил қилинади, ширин-шакар таомлар тайёрланади.

Эрталабдан карнай-сурнай наволари янграйди, дорбозлар ва полвонларнинг чиқишлари ташкил этилади, мусиқачилар, қўшиқчилар, раққослар ўз санъатларини намойиш қиладилар. Кечки пайт сайиллар, халқ ўйинлари, базмлар уюштирилади. Наврӯзнинг энг тансиқ ва шифобахш таомлари ҳисобланган сумалак, халим, куксомса ва шу каби таомлари тайёрланади. Ҳовли-жойларда тозалаш, кукат ва гуллар экиш, ободонлаштириш, ота-она, яқин ёру дўстларни зиёрат қилишга оид одатлар ҳам «Наврӯз» байрамининг таркибий қисмига айланган.

Ўзбеклар ва Ўрта Осиёдаги бошқа халқларнинг тарихий синовидан ўтган байрамлари ва маросимлари кишиларнинг ўзаро муносабатларидаги яхши фазилатларни, чинакам халқчил, умуминсоний қадриятларни акс эттирди. Бундай миллий урф-одат ва маросимларда ўзбекларнинг миллий руҳияти, маънавияти ва феъл-атворининг ўзига хос, олижаноб томонлари ҳам намоён бўлади.

Инсон ҳалол, номусли, пок қалбли, ўзига талабчан бўлмай туриб, етук инсон бўлиши мумкин эмас. Ҳар бири инсон маънавий қиёфасининг, жумладан, ахлоқ-олобонинг шаклланиши ва такомиллашувига ижтимоий таъсири иқтисодий шарт-шароитлар ҳал қилувчи таъсир кўрсатади. Инсон ўз атрофидаги одамлар таъсирида, муҳит тарбиясида камолотга эришади.

Улуғ ажлодларимиз айтганидек, инсон табиати шундай тузилганки, у яшаши ва олий даражадаги етукликка эришиши учун кўп нарсаларга муҳтож бўлади. У бу нарсаларни яқка ўзи қўлга кирига олмайди. Уларга эришиш учун инсонлар жамоласига ҳамда маънавий камолотга эҳтиёж туғилади. Шу маънода, Ватанга садоқат, катта-кичикка иззат-ҳурмат, ота-онага, етимларга ва қарияларга гамхўрлик, дўстона муносабатлар, меҳмондўстлик каби қадриятлар намоён бўлади. Бундай тарбиявий аҳамиятга молик миллий урф-одатлар, расм-русумлар, шунингдек, бошқа маданий-маърифий тадбирлар халқнинг жамоаларининг бирдамлик, ҳамкор ва ҳамжиҳатлик туйғуларини тарбиялайди, жамиятни жипслаштиради, миллий қадриятларнинг умуминсонийлик хусусиятлари ва мақомини оширади.

Биз Фаргона Давлат университетининг Психология ва амалий социология факультети 1—4 курс талабалари (жами 55—60 та) орасида уларнинг миллий қадриятларимизга муносабатини аниқлаш учун кичик социологик тадқиқот ўтказдик. Тадқиқот респондентлар орасида кузатиш, суҳбат ва анкета саволларига жавоблар олиш усулида, социологик тадқиқот ўтказишнинг бугун тартиб қоидаларига риоя этилган ҳолда амалга оширилди.

Қадимий ва навқирон Наврўз

М. АБДУРАҲИМОВА — Тошкент молия институти талабаси. Илмий раҳбар — **Ў. ҚОРАБОЕВ**, фалсафа фанлари доктори

Тарихий манбаларга қараганда, қадим замонлардаёқ деҳқончилик билан шугуллана бошлаган дунёнинг деярли барча халқларида баҳорда далада экин экишдан олдинги маросим — байрамлари мавжуд бўлган. Фақат турли жой иқлими, табиий шароит, аҳолининг турмуш

моданияти, меҳнат фаолияти асосида улар ҳар хил тарзда уюштирилган. Инсоният фасллар билан боғлиқ келим — календарий кашф этганидан сўнг, мавсумий байрамлари халқ ҳаётида ўз ўрни ва аниқ вақтини белгилаб бошлаган. Ана шундай табиий эҳтиёж асосида вужудга келган гузал ва улуг байрамлардан бири Яқин Шарқ ва Урта Осиёда «Наврўз» номи билан машҳур бўлиб қолди.

Наврўз байрамининг сарчашмалари энг қадимий аж-даримизнинг политиестик тушунчалари, жумладан, Ҳиссиёт, Қуёш, Ерга бўлган эътиқодлари асосида вужудга келган. Бундан 4—5 минг йил илгари аجدодларимиз қуёшдан таралаётган иссиқлик, ёруғлик бўлмаса, бутун дунёниқ зимистонга айланиб, ҳаёт тўхташини тушуниб қолганлар. Шу сабабли, улар қиш совуқлари тезроқ тугаб, келин баҳор келишини орзиқиб кутиб, тушунчаларидаги қиш буюк куч, ҳаёт чашмаси, ёруғлик ва иссиқлик ман-баи — Қуёшга атаб махсус маросимлар яратишган. Шу маросим митраизм — қуёшпарастлик, унинг заминида эса қуёшпарастлик шакллана бошлайди. Қуёшпараст ва қуёшпараст зардуштийлар оловни Қуёшнинг Ердаги зар-душти — фарзанди деб билиб, қиш ва эрта баҳордаги маросимларда катта гулханлар ёқиб, қиш совуғини унинг қуёш билан «ҳайдашган» ва кўкламни «чақиришган». Бу маросимлар эса турли баҳор байрамларининг шаклла-нишига асос бўлган.

Наврўзга оид қадимдан сақланиб келаётган афсона ва ривоятлардан кўпгина маълумотларни олиш мумкин. Улар орасида зардуштийлар даврига оид Хурмуз ва Ахри-ман билан боғлиқ ривоятлар, шунингдек Одам Ато ва Момо Ҳамоннинг учрашган куни ҳақидаги афсона ва бошқалар муҳим аҳамиятга эгадир.

Шарқ мутафаккирлари келтирган афсоналарга қара-ганда, Наврўзни ўтмишда ўзининг буюк ишлари билан машҳур бўлганлар ихтиро қилган экан. Чунончи, ана шундай ихтирочилардан бири шоҳ Жамшид сифатида эсга олинади. Шарқ мумтоз адабиёти вакили Фирдавсий-нинг «Шоҳнома»сида «Наврўз»нинг вужудга келиши шоҳ Жамшид номи билан боғланган. Жумладан, Жам-шид юртга яхшилик қилиш мақсадида, одамларни қисибга ургатади, темир эритиб қурол ясатади, ип йиғиртириб кийим тиктиради, ҳаммом, уй, саройлар бунёд қилдиради. Табиблик сирларини ургатади, кема ясатади, бог бунёд қилдиради. Ниҳоят, «ишлари турки-раб, берганда мева» бир куни гаройиб тахт ясатиб, унда

осмонга кўтарилади. Ва бу кунни Наврўз — янги байрами деб аташади.

Алишер Навоийнинг «Тарихи мулки аҷам» асарида Жамшиднинг буюк ихтиролари сўнгисида «Наврўз» байрами ихтиро этилганлиги баён қилинади: «Жамшид «Чин минор» номли одамзод кўрмаган ва ақл бовар қилолмайдиган баланд бино қуриб...» бу иморат туганди. У вақтким, қуёш нуқта эътиқодли рабийга таҳвил қилди эрди, ул бинода тахт устига ўлтириб, адолат сайи садосин оламга мунташир қилди ва ул куннинг оқиши Наврўз қўйди».

Беруний келтирган афсона бўйича ҳам «Наврўз» вақтидан ишлар қилган Жамшид шоҳга боғланади: «Жамшид ўзига арава ясаб олгач, ўша кунни аравага чиқиб одамларнинг жинлар ва шайтонлар уни ҳавога кўтариб, бир кун Дунбовандин (Дамованд тоғи) Бобилга олиб борди. Одамлар бу ажойиб воқеани кўргач, ўша кунни хайит қилдилар ва Жамшиднинг (аравада учишига) тақдирини қилиб, аргимчоқларда учдилар.

Умар Хайём эса Жамшиднинг осмонга учгани оламнинг шумул воқеа бўлгани ҳақида ёзади. Натижада, «Жамшид шу кунни «Наврўз» аталсин деб фармон берди ва одамларга ҳар йили фарвардиннинг киришини байрам қилишни, уни янги йил деб ҳисобланишини буюрди».

Хуллас, Шарқ алломалари келтирган афсона ва маълумотларга қараганда, шу вақтгача ерда инсон ўз ақли ва ҳаёли маҳсули билан фазога — буюкликка кўтарилган кунни «Наврўз», яъни янги кун, деб қабул қилган экан.

Беруний ўз асарларида Наврўзнинг яратилишига оид турли нуқтаи назардаги фикрларни келтиради. Улар ичинда бизнинг назаримизда, энг диққатга сазовори — бу Наврўзнинг коинот, олам билан боғлиқлиги. «Наврўз оламнинг бошланиши ва яратилишига далил қилинган, — деб ёзади Беруний. — Айтишларича, шу кунни худо фалаклар ҳаракатсиз тургандан кейин уларни айлантириб на ёритқичлар тўхтагандан кейин уларни сайр эттириб юборган. У Қуёшни яратган, ниҳоят, у туфайли муддатнинг йиллар, ойлар, кунлар ва бошқалардан иборат бўлақларни яширинликдан кейин маълумликка айланган ва ҳисоб боши улардан бошланган».

Наврўзнинг яратилиши ҳақида яна ўнлаб фикр, афсона, асотирларни келтиришимиз мумкин. Улар турли таснифда бўлишига қарамасдан, уларнинг моҳияти — яратилиш, янгиланиш, бунёдкорлик, яхшилик, эзгулик каби мазмун билан боғлиқ. Бу тушунчалар эса мантиқ

табиатнинг янгилашиш куни — Наврӯзга жуда кетади.

Хуллас, «Наврӯз»га оид манбаларни ўрганиш ва қилиш натижасида шундай фикрга келиш мумкин. Наврӯзнинг юзага келиши ҳар томонлама ҳаётий-иқтисодий асосланган. У коинот ва табиат қонуниятлари, табиатнинг ҳамал буржиги кириши, кеча ва кундузнинг алмашанишидан баробар бўлиши, кундузнинг узая бориши, табиатда жонланишнинг бошланиши, баҳорнинг келиши билан боғлиқ бўлган. Бу эса ҳар қандай жамиятда бўлиши йилнинг энг муҳим табиат байрами сифатида шиорлаш учун асос бўла олади. Бунинг устига наврӯз эркак қадимий даврларда одамлар деҳқончилик билан шуғулланиш бошлагач, далаларда янги иш мавсуми бошланишидан олдин ўтказилган баҳор байрамларига пайванд бўлиб кетади.

Шақллар ўтиб, ушбу байрам янада ривожланиб, унга «Наврӯз» кун аниқланган, у «йил боши» вазифасини ҳам ўтай бошлаганда, унга «Наврӯз» яъни янги кун деган ном ҳам берилган, деб тахмин қилиш мумкин.

Вақт ўтиши билан «Наврӯз» байрамини нишонлаш тарзи ойғача чўзилган. Бу ҳақда Беруний куйидагиларни ёзган эди: Кейинги подшоҳлар бу ой, яъни фарвардин ойининг барчаси (кунлари)ни хайитга айлантириб, уларни олтига тақсим этдилар. Биринчи беш кун подшоҳлар учун, иккинчиси улуғ кишилар учун, учинчиси подшоҳларнинг ғуломлари учун... Бешинчиси халқ оммаси учун. Подшоҳлар ўзлари учун белгиланган биринчи беш кунни куйидаги тартибда, яъни биринчи кун «подшоҳ «Наврӯз» куни ҳайитини бошлаб, одамларга ўзининг ҳаққини қабул қилиши»ни билдиради. Иккинчи кун мартабаси жуда юқори кишилар, яъни деҳқонлар ва (машҳур) хонадон аҳллари (қабул қилиш), учинчи кун олий сипоҳлар ва улуғ донишмандлар учун, тўртинчи кунни ўз уйидагилар яқин ва махсус кишилар учун, бешинчи кунни эса ўз ўғиллари ҳамда қарамоғилаги кишиларни (қабул этиш) учун ўтиради. Олтинчи кун... Ушн учун «наврӯз» қилади».

Подшо бундай қабуллардан жуда манфаатдор бўларди. Чунки «ҳадя келтирувчининг мартабаларига қараб, ҳадяларни ҳузурига келтиришга буюради ва уларни диққат билан текшириб, хоҳлаганларини тақсим қилиб беради, хоҳлаганларини хазинага қўяди».

Исломгача бўлган «Наврӯз»даги оддий халққа тегишли бўлган одатлар ҳам диққатга сазовордир. Байрам куни

одамларнинг бир-бирларига шакар ва ширинликлар қилиши (ҳаётингиз ширин бўлсин деган маънода), гул тақдим қилиши (гузал бўлинг маъносида), бир-бирларини сув сепиши (бу йил сув кўп бўлсин, мўл ҳосил бўлсин маъносида) каби ва бошқа бир қатор одатлар кўп тарқалган. «Наврўз» куни ширинликлар ейиш энг муҳим удумлардан бири бўлган. «Наврўз» куни тонг отилиши биров гап гапиришдан олдин уч қошиқ асал ялаб, булак мум тутса, бу кўп касалларга шифо бўлади. Наврўзнинг олтинчи куни, яъни «Катта Наврўз» куни тонгда «...гапиришдан олдин шакар татиб, ўзига зайтун ёғи суртилган кишидан шу йилнинг ҳаммасида турмуш бало даф этилади». Ривоятларга қараганда, одамларнинг бир-бирларига шакар ҳадя қилишлари ва уни байрам кунлари махсус татишлари сабабли Наврўз куни шакар тайёрлаш пайдо бўлганмиш.

«Наврўз»га тайёргарлик кўриш одатлари орасида бугдой ёки арпа донини ёғоч идишда ўстириб, баҳар дарахчиси сифатида дастурхоннинг марказига қўйишган. Байрам арафасида етти хил дон (бугдой, арпа, нўхт, жўхори, гуруч, мош, ловиядан гўжа (бўтқа) тайёрлашган. Уни кўни-кўшни, қариндошларга тарқатишган. Бундан ташқари «С» ҳарфи билан бошланадиган етти хил ўсимлик (сиб-олма, сабзи, сир-саримсоқ, сирка, сатартошшуд, сиёҳдон — қора данак, синджид-ёввойи зайтун қабиллари) уруғидан ўстирилган кўкатлар билан дастурхон безатишган. Шунингдек, унга турли қуритилган меваларни қилинган шарбат, бўялган тухумлар ва бошқа ноз-нишот матлар қўйилган. Арвоҳлар руҳини шод этмоқ учун шамлар ёқилган. Байрамлар дастурхонига қўйиладиган яна бир нарсая диққатни тортади. Бу — катта идишга сув тўлдириб, унга кўк барг (кўкат) солиб қўйишдир. Бу одат янги йил сувга ва экинга мўл бўлсин, деган маънони билдиради. Дарвоқе, барча «Наврўз» одатларининг замининда халқнинг ягона эгу нияти — янги йил ҳосилдорлик, мўл кўлчилик йили бўлсин, деган умиди, истаги ётади. Жумладан, Беруний қадимги «Наврўз» одатларидан бири ҳақида шундай ёзади: «Одамлар бу куни тонг пайғамбар уринларидан туриб, канал ва ҳовузларга борадилар. Кўпинча, оқиб турган сувларга рўпара туриб, баракали бўлиш ва офатларни даф этиш учун устиларидан сув қуядилар». Наврўз куни одамларнинг бир-бирига сув сепиши — Самарқанд, Қашқадарё, Сурхондарё вилоятларининг баҳорикор ерларида истиқомат қилувчи аҳоли ўртасида яқин йилларгача сақланиб қолган анъана.

«Наврӯз» тантаналари тўғрисида Маҳмуд Кошгарий, Мишёр Навонӣ, Файзий, Муҳаммадали Соиб, Мирзо Абдул, Кошоний, Фурқат, Муқимий, Садриддин Айний, ҳамда кабилар ҳам ажойиб фикр-мулоҳазалар билдирган. Ҳамини, гузал шеърлар битганлар. Ўрта Осиёда уюштирилган Наврӯзга ажнабий сайёҳлар ҳам қойил қолган. Тантаналари ҳақидаги маълумотларни ёзма манбаларда учратиш мумкин. Бироқ, тарихда Наврӯзни таъқиқлаш ҳоллари ҳам кўп бўлган, айниқса у таъқиқчиларга қўл келмас эди. Уларнинг динига, мустамлакичилик сиёсатига, урф-одат ва қонун-қоидаларига мунофиқ эмаслиги, бу байрамда маҳаллий халқнинг ҳақлиқ йўлида руҳан бирлашишлари мумкинлиги уларни кўрқитар эди. Шунинг учун «Наврӯз» истилочилар қарайди, амалдорлар ва дин арбоблари давраларида расмий байрам ҳисобланмаган. Лекин бу таъйиққа қарамай, Наврӯз оддий халқ орасида нишонлана берган.

«Наврӯз» совет даврида ҳам расмий байрамлар қаторига киритилмаган ва норасмий таъқиқланган, шундай бўлса-да унга 60-йилларнинг ўрталарида эътибор берилиб, матбуот, радиотелевидениеда ёритила бошланган. 80-йилларнинг ўрталарида «Наврӯз»ни Ўзбекистонда халқ байрами сифатида нишонлаш масаласида янги ўсиқлар пайдо бўлди. 1985—1987 йилларда оммавий ахборот воситалари бу байрамни четлаб ўтишди. Бу борада қаттиқ тортишув вужудга келди. Республиканинг шайор ёзувчилари, олимлари ва маданият ходимлари томонидан «Наврӯз» қадимдан давом этиб келаётган ҳақиқий халқ байрами эканлиги, унинг моҳияти дин билан эмас табиат қонунлари билан боғлиқлиги ва унинг яхши анъаналар асосида тараққий эттириш лозимлиги ҳақида жиддий сўзлар айтилди. Бунинг натижасида «Наврӯз» ҳақиқий халқ байрами сифатида кенг нишонлангани бўлди. 1990 йилдан бошлаб 21 март, яъни Наврӯз байрами нишонлангани кун, жумҳуриятимизда дам олиш куни деб эълон қилинди. Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг «Наврӯз» республиканинг асосий расмий байрамларидан бирига айланди. Мустақил Ўзбекистонда Наврӯз ҳар йили катта тантаналар билан нишонланмоқда.

«Наврӯз» арафасида умумхалқ хашарлари ўтказилади. Ой давомида хайрия ишлари: муҳтожларга ёрдам бериш ва қарияларни зиёрат қилиш, касаллар ҳолидан хабар олиш гадбирлари амалга оширилади. Барча касб эгалари Наврӯзга атаб ўзларининг хайрияларини, ҳадяларини

тайёрлайдилар. «Наврӯз» арафасида ва байрам кунлари сумалак, халим, кўк сомса ва бошқа турли-туман таомлар пиширилади. Қизлар «Наврӯз»да киядиган либосларини тайёрлашга киришади. «Наврӯз»га санъат аҳллари алоҳида тайёргарлик кўришади. Улар «Наврӯз»га бағишланган куй, кўшиқ, рақс, томошаларни кунг билан тайёрлайдилар ва кучли эхтирос билан ижро этадилар. «Наврӯз» кунлари барча жойларда катта томошалар, тантаналар ва халқ сайиллари бўлиб ўтади. Тошкент шаҳрининг «Миллий боғи»да ҳар йили Республикадаги энг яхши «Наврӯз» театрлашган томошалари бўлиб ўтади. Бу мавзуда казий талбирда санъаткорлар баҳорни кутиб олиш, табиатнинг янгилиниш, инсонлар дилларининг покланиши ва далаларда янги меҳнат мавсуми бошланишини бағишланган куй, кўшиқ ижро этишади, махсус халқчи томошалар кўрсатишади. Наврӯзга бағишланган асосий томошадан сўнг, шаҳарнинг белгиланган жойларида «Мустақиллик», «Халқлар дўстлиги», Амир Темур, Алишер Навоий театри майдонларида, Сайилгоҳ кўчасида ва бошқа жойларда умумхалқ сайиллари бўлиб ўтади. Сайиш ҳар ким ўзига ёққан томошалар, танловлар, мусобақалар, концерт ва ўйинларда қатнашиши мумкин. Халқ сайили кечгача давом этади ва оилаларга кўчади.

Хуллас, мустақиллик шароитида қадимий ва навқирон Наврӯз кишиларга покланиш янгилиниш ва руҳланиш учун энг муҳим маданий талбирлардан бири сифатида хизмат қилади.

Демократия и современность

Наргиза АХУНБАБАЕВА — студентка Наманганского государственного университета

Научный руководитель — С. А. НАЗАРОВ, профессор

Произведение И. А. Каримова «Узбекистан на пороге XXI века» является большим творческим вкладом в теорию и практику строительства демократического государства в нашей стране. Это признается учеными и политиками многих стран мира.

В этом произведении особое внимание Президент уделяет достижениям демократизации нашего общества за годы независимости, а также нерешенным проблемам в этом плане.

Демократия — это «народная форма правления, в котором народ облечен высшей властью и осуществляет ее либо непосредственно, либо через своих выбранных представителей при свободной избирательной системе». По словам Авраама Линкольна, демократия — это «народное правление, осуществляемое народом ради народа».

Спрос на демократию захлестнул весь мир, что стало похоже на эпидемию. Крах тоталитаризма в странах Восточной Европы, бесстрашное движение за гражданские свободы в Китае и Бирме, борьба за свободные выборы в Чили, Бразилии, Никарагуа, Кении, Таиланде, на Филиппинах и других странах, где диктатура была нормой жизни, все это свидетельствует о всеобщем и естественном стремлении к воле и политической свободе. Новые формы демократизма укореняются и в Азии. Это всемирное явление опровергает утверждения скептиков, что современная либеральная демократия — это исключительно западный артефакт, который невозможно воспроизвести в незападной культуре. «Фридом-хаус» — исследовательская организация, находящаяся в США, опубликовала свой ежегодный отчет, в котором каждая страна оценивается по мере политической свободы и гражданских прав — двум важнейшим критериям демократии. В 1990 году, по оценке «Фридом-хаус», из 167 суверенных стран мира 61 была свободной, что составляет 39% всего населения земного шара. Но эта цифра уже

устарела. Она не отражает демократические революции в Восточной Европе (воссоединение Германии и т. д.), революционные изменения, установление выборных правительств в таких странах, как Панама, Намибия, государства Прибалтики и других.

Стремление людей к свободе проявлялось в течение всей истории: от Перикла в древних Афинах до Вацлава Гавелла в современной Чехии, от Декларации независимости Томаса Джефферсона в 1776 году до последних выступлений Андрея Сахарова в 1989 году.

Как уже выше было сказано, стремление к воле и политической свободе привело к распаду отечества. И в данный момент, новые демократические общества пытаются осуществить политическое, экономическое и социальное переустройство своих стран, расширить права и свободы своих граждан. И становится ясно, что успех этих начинаний в будущем зависит от того, насколько быстро и глубоко принципы и институты демократии укореняются в сердцах и умах граждан. Идеалы, которыми поднимали народы на борьбу против угнетения, могут осуществиться только тогда, когда люди узнают и оценят смысл демократии, если поймут, что значит жить в свободном обществе и какие необходимы перемены в институтах и поведении людей, чтобы такое общество смогло существовать и обеспечить свое процветание.

Люди должны выработать в себе такие привычки, жизненные установки и ценности, без которых невозможно существование демократии. Только если каждое поколение поймет ценность и смысл демократии, то этой форме правления будут обеспечены успех и стабильность. Чтобы узнать как функционирует демократия, ее необходимо изучать. Любое общество, желающее быть свободным, должно добиться того, чтобы его граждане были хорошо образованы в теории и практике демократии. Частично такое образование должно даваться в школах. Но это не единственный источник получения знаний в свободном обществе. Существуют и другие источники — курсы и практические семинары для взрослых, теле- и радиопрограммы, публикации в газетах и журналах, активная общественная деятельность. Все это может помочь гражданам всех возрастов постигать основы демократии. Обучение демократии от идеологической обработки отличается складом ума, образом мыслей и способностью их выражать. Обучение демократии не исключает свободного изучения других систем правления.

более того, сторонники демократии не скрывают, что у нас есть свои изъяны. В демократических обществах часто признают свои недостатки и также открыто говорят о них.

В странах молодой демократии необходимо перестроить образовательную систему. Но это очень сложно, потому что учителя и директора школ в этих странах никогда не жили при демократии и никогда не изучали ее. Другими словами, огромная работа ждет впереди тех, кто хочет создать систему образования, которая бы способствовала познанию сути демократии.

Слово «демократия» сейчас в большой моде, но, к сожалению, оно часто неверно понимается и неправильно употребляется. Например, тоталитарные и милитаристические режимы могут называть себя «демократическими республиками», но при этом их конституции, на словах декларирующие права и свободы граждан, в реальности — не что иное, как фикция. Кроме того, в странах избегающих от тоталитаризма, где подавление личности было нормой жизни в течение десятилетий, существует тенденция упрощенного подхода к сущности демократии, истолкование ее лишь как гарантия личной свободы, а не сложное взаимодействие идей, институтов, обязанностей, прав и социальных поступков.

Итак, демократия — это система самоуправления, при которой все граждане равны, а политические решения принимаются большинством, однако всегда с учетом мнения и защитой интересов меньшинства. В своих наиболее «чистых формах» демократия представляет гражданам возможность прямого участия в процессе обсуждения и принятия решений. Это называется прямой демократией. Основа представительной демократии — это регулярные, честные и состязательные выборы, где избираются законодательные органы (парламент) и правительство. В условиях демократии правительство существует для того, чтобы верно служить народу, а не наоборот. Но если народ теряет доверие к правительству, он имеет возможность сменить его мирным путем и при этом ничего не опасаясь.

При избирательной системе, когда победившим считается тот кандидат, который набрал больше всех голосов, существует также мажоритарная система, которая защищает права меньшинств и ограничивает власть правительства. Эта система является основополагающим принципом демократии. Другим ключевым принципом

демократического правления является система «сдержек и противовесов», которая не допускает, чтобы у какого-либо органа управления, политического института, группы людей или отдельной личности оказалась чрезмерная власть. Важным также является наличие независимой судебной системы, которая не позволяет исполнительной и законодательной власти выходить за рамки своих полномочий. Таким образом, ни личность, ни отдельная ветвь власти не может сконцентрировать в своих руках столько власти, чтобы представлять угрозу правам граждан или нарушать эти права.

Демократия — это не просто сумма институтов. Демократия зависит также от развития демократической гражданской культуры. В данном случае под культурой понимается не искусство, литература или музыка, но манера поведения, практика и нормы, определяющие способность людей к самоуправлению.

Диана Ревич пишет: «Тоталитарная политическая система способствует культуре пассивности и апатии. Режим пытается создать послушных и покорных граждан». И противовес этому гражданская культура демократического общества формируется свободно избранной деятельностью отдельных личностей и групп. Граждане в свободном обществе стремятся к удовлетворению собственных интересов, используют свои права и берут на себя ответственность за свою жизнь. Они принимают собственные решения о том, где работать, где жить, вступать ли в политическую партию, что читать, что говорить и т.д. Подтверждением этому являются слова Томаса Джефферсона, которые он высказал в американской Декларации независимости: «Мы считаем самоочевидной истиной, что все люди созданы равными, что они наделены творцом определенными неотъемлемыми правами, среди которых право на жизнь, свободу и стремление к счастью. Что ради гарантии этих прав среди людей образованы правительства, черпающие власть из согласия тех, кем они управляют».

Основы современной конституционной демократии были заложены в эпоху Европейского просвещения XVIII века. Наиболее влиятельными мыслителями этого периода были английский политический мыслитель Шарль Монтескье. В 1690 году Локк опубликовал «2 трактата об управлении». Они утверждали, что любое законное правительство зиждется на «согласии управляемых». И это полностью соответствовало сути политичес-

кой теории, способствовавшей развитию демократических институтов в Англии.

Демократическое государство считает религиозные верования его сугубо личным делом. Защита основных прав человека принята широко: она во всем мире находит воплощение в писаных конституциях, в хартии Организации Объединенных Наций, а также в международном соглашении, как Хельсинкский Заключительный акт (совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе ОБСЕ).

Среди международных организаций расширяется список основных прав человека. К фундаментальным свободам слова и равенства перед судом к ним добавляют право на труд, на образование, на собственную культуру и национальность.

Итак, как уже выше сказано, на историческую арену выходят новые независимые государства, голос все увереннее звучит среди стран мирового сообщества, и необходимость принципов и норм демократического развития уже не может отрицаться нигде. При этом возрастающую роль играют собственные модели продвижения к демократии и прогрессу. Узбекистан также выбрал свою модель продвижения к демократии. Демократические принципы, ценности и институты все более вторгаются во все сферы жизни республики. Правовой гарантией демократической направленности развития страны выступает Конституция Республики Узбекистан.

Особую роль в формировании демократического общества играют средства массовой информации. Это социальный институт, который влияет на состояние общественного мнения, от которого зависит социальная и политическая стабильность в стране. Но деятельность средств массовой информации в Республике Узбекистан, как об этом неоднократно говорил Президент И. А. Каримов, не отвечает современным требованиям, их деятельность необходимо реформировать. Потому что средства массовой информации страны работают по правилам старого строя, в духе старого мышления. Теперь журналисты, политические и официальные лица должны научиться работать в условиях свободного и открытого общества. А это нелегко для людей, которые привыкли всю жизнь говорить одно, а думать совсем другое.

Узбекистан выбрал свой путь вхождения в демократию. Эта республика не может копировать другие страны. Потому что история и культура узбекского народа, обычаи нации отличаются от западных. Все это учитыва-

лось при выборе собственной модели построения демократического общества.

У Республики Узбекистан есть все основания в осуществлении строительства демократического общества, и это приведет к «управлению народа ради народа». Но это означает, что граждане демократического общества должны быть готовы не только разделить его блага, но также и его тяготы. Чтобы народное правление осуществлялось, надо, во-первых, информировать народ о происходящих в стране событиях, во-вторых, народ должен контролировать правительственные решения, а в-третьих, необходимо, чтобы все граждане участвовали в управлении государством, проявляли активность в реализации принятых решений.

Родившийся в России поэт, лауреат Нобелевской премии Иосиф Бродский писал: «Если свободный человек падает, он никого в этом не винит». Это справедливо по отношению к гражданам, от которых зависит судьба общества, в котором они живут.

Угроза религиозного экстремизма и фундаментализма

Ф. ГАЗИЗОВА — студентка Ферганского государственного университета

Научный руководитель — **Ф. ЭРГАШЕВ**, кандидат филологических наук, доцент

В условиях переходного периода к рыночной экономике происходят радикальные изменения во всех областях политической, экономической, социальной и общественной жизни Узбекистана.

В нашей стране после завоевания независимости идет активная, последовательная, целенаправленная работа по строительству демократического, правового государства и открытого справедливого гражданского общества. Вся деятельность государства направлена на то, чтобы создать благоприятные условия для достойной жизни. Ведь для существования требуется немного, а для достойной жизни человека необходимо потрудиться.

Следует отметить, что все политические партии, общественные движения, молодежные организации, осу-

исполняя свою деятельность в рамках Основного Закона, стремятся выполнить свою задачу в этом грандиозном деле. Да, действительно, ни один гражданин Узбекистана, ни один здравомыслящий человек не должен стоять в стороне от этого судьбоносного движения; каждый молодой человек обязан внести свой посильный вклад в это благородное дело. История поставила перед молодежью Узбекистана задачу, которую нам необходимо решить. Таков путь сегодняшнего дня. Вот почему определение нашей дальнейшей задачи Президентом Узбекистана А. И. Каримовым, очень своевременно. На мой взгляд, в своей книге «Узбекистан на пороге XXI века: угрозы безопасности, условия и гарантии прогресса» он охватывает все проблемы, стоящие перед нашим государством и обществом. Ни одна отрасль общественной жизни не выпала из поля зрения автора. Причем вопросы, затронутые в этой книге, освещены очень оригинально и глубоко. В этом — секрет успеха данного политического труда. Вопросы осмысливаются и разрешаются с глубокой научностью и философской логичностью. В ней находят ответы на свои злободневные проблемы многие страны СНГ, среди которых Узбекистан избрал свой специфический и своеобразный путь перехода к рыночным отношениям. Путь Узбекистана, разработанный И. А. Каримовым, получил мировое признание и был назван «моделью Узбекистана». Социальная жизнь нашего общества стремительно изменяется. Радикальная перестройка идет во всех аспектах жизни. К великому сожалению, не все слои общества принимают происходящие события и изменения. Есть люди, которые всячески стараются воспрепятствовать этому движению вперед. И в этом деле религиозный экстремизм и фундаментализм выступают как бы силами противостояния, препятствующими осуществлению реформ. Из истории известно, что во время переходных этапов происходит оживление деятельности различных политических сил, религиозных общин. В нашем государстве и обществе менее заметно происходит этот процесс, однако отдельные силы продолжают угрожать нормальному, мирному эволюционному течению перестроечного исторического процесса. Однако резко выделяется угроза религиозного экстремизма и фундаментализма. На этом я хотела бы заострить ваше внимание. Религиозный экстремизм — это историческое явление, существующее уже давно. Он всегда являлся оппозицией всего нового, происходящего в том или ином

обществе и таким образом тормозил прогресс в развитии страны. Поэтому над угрозой религиозного экстремизма необходимо задуматься. И не только задуматься, но и вести соответствующую работу по его ликвидации. Следует воспрепятствовать усилению его влияния на население для того, чтобы он не смог оказывать воздействие на ход исторического развития в современном обществе. Лидеры некоторых политических течений очень искусно используют религию для достижения своих политических целей. Использование ислама и политизация начались в начале 70-х годов. Отдельные секты и организации в руках определенных политических и идеологических сил превратились в мощное, можно сказать, единственное средство достижения власти. Затем это стало распространяться и в наших регионах. Религия никогда не должна использоваться в политической борьбе. Однако это не соблюдается. И этим религиозный экстремизм, особенно фундаментализм, занимает особое место.

Почему происходит распространение фундаментализма? В основном — по причине нравственной и религиозной неопределенности нашего времени. Оспаривание или отрицание прежней нравственной определенности, основывавшейся на традиционных верованиях привело к тому, что сегодня преобладает мышление о вседозволенности. А фундаментализм, экстремизм и остальные подобные явления есть следствие этого. Необходимо заметить, что в Узбекистане все еще имеются остатки доисламских верований, тотемизма, фетишизма, анимизма. Здесь, безусловно, имеется благоприятная почва для развития настроя сохранить чистоту исламской догматики. Забота о чистоте ислама — дело мусульман и мусульманского духовенства, и совсем другое, когда лозунги о чистоте веры начинают использоваться в политических целях. Ваххабизм ратует за такое изменение общественного порядка, которое привело бы к претворению в жизнь фундаментальных принципов ислама времен Мухаммада. Причем в отдельных случаях они выступают за перенесение в современные условия исламских институтов времени Мухаммада в неизменном виде, а в других случаях с избирательным отношением к ним в связи с приспособлением к современному миру.

Причину социальной несправедливости ваххабисты объясняют отходом от принципов шариата, искажением обрядов, забвением Аллаха. Причем, присутствует настрой не только сохранить традиционные системы докт-

рин и образ жизни для себя, но и навязать их другим, подогнать социальные структуры под свои убеждения. Для достижения социальной справедливости, по их утверждениям, необходимы изменения в гражданском и уголовном правах мусульманских стран, проведение реформ учебных программ в школах с целью их исламизации. Ваххабисты требуют исламизации и самой государственной власти; в международной политике они выдвигают лозунг об объединении всех мусульманских стран на принципах исламского возрождения.

Основным объектом пропаганды была избрана молодежь, утверждая, что молитва молодого человека равносильна десяткам молитв пожилых людей. Их активисты выступают на свадьбах, похоронах, поминках, не упуская любого случая.

Молодое поколение, имеющее светское образование, весьма осторожно в отношении фундаментализма. Но когда у человека нет возможности добиться своих целей прямым путем, он ищет окольные, и таким образом может оказаться участником какого-либо течения. Но нужно думать и о последствиях этого «временного присоединения» — ведь потом это будет подобно снежному кому, который простым желанием будет уже невозможно остановить. Поэтому просто необходимо, чтобы люди имели четкое представление обо всем этом. Объявив борьбу против установившихся форм религиозных обрядов и чрезмерных расходов, связанных с ними, ваххабисты поставили тактическую цель — заручиться поддержкой недовольных верующих и пополнить за счет них собственные ряды, да и собственные доходы тоже. Расчеты строились не на пустом месте. Религиозные обряды проводятся пышно, и, конечно, доходы священнослужителей должны соответствовать им.

Обыкновенные верующие видели не чистых на руку людей, были недовольны и муллами. Но люди вынуждены были выбиваться из сил, залезать в долги, чтобы не ударить в грязь лицом при проведении многочисленных семейно-бытовых обрядов, освещенных и поощряемых религией. Таким образом была найдена поддержка среди недовольного чем-то населения. Призывы об очищении мусульманских обрядов от нешариатских наслоений (память к святым местам, многодневные и многочисленные поминки, «хатим куран» (чтение Корана в полном объеме), чильесин (сорокакратное чтение суры «ясин»), ношение талисманов, а также идеи о возвраще-

нии мусульманским обрядам и обычаям простоты шариата натолкнулись на непримиримую враждебность мулл старшего поколения.

Активизация деятельности фундаменталистов привела к расколу среди мусульман, вызывая ожесточенную борьбу за влияние на верующих.

Деятельность ваххабистов, всячески поощрялась и поддерживалась со стороны идеологов. Скорее всего начало деятельности ваххабистов, это прямой результат влияния зарубежных фундаменталистов. Следовательно, призывы к очищению мусульманских обрядов от нешариатских наслоений, к возвращению им простоты является результатом самостоятельного рассуждения допущенных ваххабистов.

По утверждению ваххабистов, такие обряды, как поклонение «святым местам» (мазарам), чрезмерный калям (махр), большие расходы на свадьбу, забои скота, поминки на третий, седьмой, двадцатый, сороковой дни и в день годовщины, чтение Корана группой мулл в связи с теми или иными обрядами (хатим курон), сорокаразовое чтение суры «ясин» из Корана (чильесин) в надежде на выздоровление тяжело больного, раздача талисманов, заклинания, гадание и другие обряды и ритуалы, а также взимание муллами вознаграждения за обряды — все это является новшествами, так как ничего подобного не было в раннем исламе, а стало быть, все это не имеет ничего общего с Кораном и шариатом и не зафиксировано в канонической литературе.

Ваххабисты требуют от верующих неукоснительного выполнения всех ритуальных предписаний ислама, особенно чтение молитвы (намаз) и соблюдения поста (уразы). Ваххабисты ратуют за строгое разделение населения на верующих и неверующих, прекращения между ними социально-бытовых отношений.

Подобная их позиция в конечном счете приводит к расколу в обществе, вредит социальному единству народов Узбекистана. Также падение нравственности они видят в пагубном влиянии европейской культуры.

Итак краткое знакомство с содержанием и сущностью ваххабизма и его ролью в различных областях социальной жизни и в становлении социального единства народов Узбекистана убедительно подтверждает обоснованность предупреждения Президента И. А. Каримова, писавшего: «Хотелось бы обратить внимание на высокую степень деликатности любых проблем, связанных с рели-

гиозными убеждениями людей, добиться у них понимания различия между духовной ценностью религии и амбициозными, далекими от религии, политическими и иными агрессивными целями, к которым стремятся определенные силы, использующие лозунги, в частности, исламского возрождения».

В современных условиях, когда идет интенсивная работа по радикальному переустройству всей системы общественной жизни, религия, в частности ислам, используется в целях нравственного воспитания личности, духовного обогащения и развития гражданина, справедливого гражданского общества. Однако, как уже упоминалось, в справедливом замечании И. А. Каримова, отдельные движения используют ислам в своих узкокорыстных целях. Его предупреждение и указание по отношению государственной политики к религии вполне соответствует международным правовым нормам, а также статьям Конституции Узбекистана.

В одной из статей, относящейся к теме «Религия и связанные с ней войны», было сказано: «Этот век, который немногие оптимисты осмелятся назвать просвещенным, как и все предыдущие, отличился страшной тенденцией людей убивать друг друга от имени Бога». И сейчас это является одной из важнейших проблем, над которой необходимо задуматься.

Навруз — праздник весны, добра и мира

Анна ИВАНОВА — студентка ТКИИВТ
Научный руководитель — В. Н. СКАНДАКОВА

И снова пришел благословенный Навруз в наш солнечный край — Узбекистан. Навруз — это символ неисчерпаемой мудрости природы, высший знак ее гармонии, это новый день, когда кончается царство зимы и наступает весеннее равноденствие. В этот день забываются обиды и упреки, и Природа и ее высшее создание — Человек — вступают в пору обновления, очищения, просветления.

Исторические сведения о зарождении праздника весны и труда претерпели различные изменения и дошли до наших дней в виде всевозможных легенд и преданий.

Ученые утверждают, что Наврузу более 3,5 тысячи лет. И большинству легенд праздник Навруз, его возникновение связывается с именем легендарного Шаха Джемшида. Об этом пишет Абу Райхан Беруни. А в турецких легендах о Наврузе его появление связывается с отношением наших предков к весне, к весенним полевым работам. В легендах рассказывается об единстве Навруза с солнцем, огнем, весной. Он формировался во время весенних обрядов.

«Ликует мир, встречающий Навруз», — писал Алишер Навои.

Тысячелетиями наблюдая вечное таинство природы, наши предки соединили их в единый круговорот, где конец одного года предопределяет начало другого. Придерживаясь идеи нераздельности человека и природы, они верили, что весной, накануне Нового года, умирает не только зима, но и отходит в прошлое часть прожитой жизни, и в новой надо позаботиться о ее счастливом течении, благополучии в доме, стабильности урожая.

Веселый, шумный праздник Навруз был важным событием для всех. Ведь он знаменовал начало полевых работ, расцвет природы. И поэтому люди выходили на улицы с цветами в руках. Чаще это были дети с букетами подснежников и тюльпанов. Назывались эти гулянья «гулгардони» — «ношение цветов». Алые тюльпаны символизировали капли крови божественного отрока. Их собирали в букеты и украшали деревья.

Но подготовка к Наврузу начиналась задолго до праздника — в последние дни месяца Хут, которые считались весьма ответственными, так как в это время нужно было поддержать ослабевших за зиму животных. В это же время начинали твердеть зерна пшеницы, и старые люди говорили: «Зерна пшеницы затвердели и дэвов испугали». Считалось, что если месяц Хут пройдет хорошо, то можно ожидать обилие молока, что в груди весны (Бахор) скапливается много молока для будущего младенца Навруза. Вот в этот период начинают дуть холодные ветры, возможны снегопады и дожди, а это значит — вступает в свои права старуха Азиз, живущая на небе, у которой есть помощница — старуха громовержица Гульдур-момо.

Бахор хочет помешать злой дэв, притаившийся в горах Каф. Дэв посылает навстречу Азиз и Гульдур, старуху-трясуню Ларзон-момо, одноглазую, беззубую, хромую, тощую и постоянно дрожащую. Она посылает

холодный ветер с запада, пытается все заморозить — деревья, птиц, животных. Люди прячутся от нее. Девушки в эти дни не мыли головы, маленьких детей не купали. Все боялись, что Ларзон может принести бодезнь, которую никто не излечит. Азиз и Гулдур всячески противостоят этому, посылая гром и молнии, чтобы развеять тучи.

Но вот, наконец, наступает седьмой день, последний для старухи-трясуны. Не сумев остановить весну, она улетает в свою пещеру. С этого дня начинается «Насхи Навруз» — «Очищение Навруза». Проходит еще три дня с 11 по 13 марта. Весна родила Навруз и Азиз с Гулдур занимаются очищением новорожденного. Наступают четыре дня милосердной воды — «Обу рахмат». Они длятся с 14 по 17 марта. В эти дни Гулдур собирает тучи и выбивает из них дожди, а Азиз купает Бахор и Навруз. В эти дни купаются все люди, отмывая свои грехи, говоря при этом «Обу рахмат» — «спасибо воде милосердия».

С 18 по 21 марта проходит праздник Навруз. В первый день дети вставали рано и поднимались на крыши домов, встречая рассвет, а взрослые зажигали костры, смотрели на небо и пели песни. Старшие дети уходили в горы за цветами. Считалось, что подъем в горы давал здоровье и рост. Обряды второго дня продолжали первый. А вот третий день считался главным днем праздника. После полудня, в 2—3 часа, на поляне расстилался палас-дастархан для отдыха и чая. После захода солнца начинали жечь костры. Юноши дарили девушкам цветы, девушки юношам — красные или розовые платки.

В последний день праздника устраивались соревнования по борьбе, показывали мастерство канатоходцы, пелись песни, и люди ходили друг другу в гости. На стол ставилось 7 яств. Считается, что все члены семьи должны находиться дома в ночь на праздник, чтобы весь год не пришлось скитаться по свету. В этот же день прокладывалась первая борозда на поле. Дети бегали по пашне и свистели в свистульки, отгоняя злых духов, чтобы те не испортили урожай.

Существовали и другие мифологические представления народа.

Немало легенд и сказаний связано с Наврузом. Например, существовало поверье, что в тот миг, когда приходит новый и уходит старый год, течение вод оста-

навливается, и тот, кому удастся этот миг увидеть, может рассчитывать на исполнение всех своих самых сокровенных желаний. Кроме того, считалось, что счастливицу природа раскрывала свои тайны, недоступные остальным, что в жизни ему с этого момента будет вестись сопутствовать удача.

Традиции живут, развиваются, передаются из поколения в поколение благодаря народу, его связи с землей, его извечному удивлению перед набухающими почками на деревьях, пробивающейся зеленой травой, распускающимися цветами, его стремлению вырастить богатый урожай, сделать жизнь счастливой.

Один из оригинальных обрядов Навруза — когда девушки специально собираются для катания на качелях. Оно сопровождается песнями, главная тема которых — мечта о любви и любимом. Стоящие рядом с качелями девушки стегают ветками по ногам раскачивающихся подруг до тех пор, пока они не скажут имя любимого. Считалось, что катание — это ритуал, по которому девушка приобщается таким образом к силе земли, что в будущем обеспечит ей счастливое материнство.

Идея плодородия пронизывает всю символику Навруза, начиная от воплощения в огнях костров и свечей силы солнца, приготовления сумалака — блюда из проросшей пшеницы — и кончая начинкой традиционных праздничных угощений — куксамса, гулли-чучвара. И это неспроста. С помощью праздничных блюд пополняется запас витаминов в организме, истощенном за зиму.

В каждой области Узбекистана встречают Навруз по-разному.

В Хорезме, например, героем праздника становится Навруз-бобо. В Шахрисабзе — царицей Навруза считается Бахор-ханум, которая разъезжает на украшенной цветами арбе по древним улицам города. В Самарканде, как, впрочем, и во всех городах нашей страны, в период народных гуляний на дастархане можно увидеть разнообразные весенние блюда. В Ферганской долине проводится конкурс колыбельных песен, также возрождается праздник певчих птиц. В Каракалпакии устраиваются состязания сказителей. В Термезе почитаем Праздник первой березы.

Праздник весны и обновления приходит в каждый дом! С обретением Узбекистаном независимости, Навруз вернулся к своему народу с его традициями, обрядами, вечно молодой и цветущий.

Навруз пришел — весны настали сроки.
Вдыхая, пробуждается земля.
Неся привет нам от друзей далеких,
Звучит под небом голос журавля.
Вон мята прорастает вдоль арыков,
Плывет цветов весенний аромат,
Звенит в ушах от птичьих громких криков,
Гуденье пчел переполняет сад.
Мы дел хотим больших и настоящих,
И день весны пример нам подает:
Вон связки саженцев садовник тащит,
Чабан отару на луга ведет.
Осенний урожай — кому награда?
Тому, кто в поле рано-поспешит,
Вспахать, посеять — вовремя все надо.
День упустил — не он ли все решит?
А во дворах звенят повсюду песни.
Хозяйки варят сладкий сумалак.
Навруз приносит радостные вести.
Год начался — в садах и на полях!

Навруз: история и традиции

Р. ЮНЕЕВ — студент Ташкентского государственного
технического университета

В процессе исторического развития у всех народов на основе природных и климатических условий, особенностей труда, быта, культуры, складывались обряды и праздники. Особо глубокие корни и прочные традиции имели так называемые в этнографии календарные праздники, проводившиеся с учетом времен года, т.е. ранней весной, перед сезоном полевых работ, летом — перед сбором урожая, осенью — после сбора урожая и зимой — в свободное от полевых работ время. Среди них особое место занимали весенние праздники, существующие в разных формах у всех народов мира. Изучая специальную литературу, можно прийти к выводу, что весенние праздники появились с возникновением человеческого общества. В результате миграционных процессов людей вместе с ними они распространялись в различных направлениях, приобретая разные формы и названия. Например, в Японии подобный праздник называется Рисон, в Китае — Чунь-дзе (Джа, Ла), у славян — Масленица, у народов Центральной Азии — Навруз.

В истории праздников народов мира одним из самых древних и «седобородых» является Навруз, смысловой перевод которого означает «Новый день». У тюркских народов имеется еще одно название этого праздника «Йил боши», что означает «начало года». Действительно, этот праздник был не только праздником встречи весны, но и началом нового года.

Как во многих странах, так и в Центральной Азии, в древние времена праздник Нового года совпадал с началом весны. Но в эпоху правления династии Сасанидов начало года было перенесено на лето, в день летнего солнцестояния. Далее переходом на лунный календарь первый месяц года вновь был перенесен на весну, когда наблюдается равновесие дня и ночи. Подтверждение этой мысли мы находим в трудах выдающегося средневекового ученого Аль Беруни, который пишет, что раньше Новый год отмечался тогда, когда солнце вступало в знак Рака (т.е. в день летнего солнцестояния), а теперь Навруз отмечается весной, «когда определяется благополучие этого года, т.е. от падения первой капли до появления цветов, от цветения деревьев до зрелости плодов и от появления растительности до ее полного развития».

По вопросу возникновения праздника Навруз имеются разнообразные версии, подчеркивающие его глубокие корни.

Известный ученый Ходи Зариф доказал, что истории Навруза более трех тысяч лет. Между тем ученый Х века Наршахи, анализируя песни о Сиявуше, исполнявшиеся бухарскими дехканами, пишет о том, что «минуло более трех тысяч лет, как прошли события, о которых поется в песнях».

Появление праздника Навруз имеет под собой научную основу, потому что его проведение соотносится с рядом закономерностей, наблюдаемых в природе, таких, как равноденствие (равновесие дня и ночи), начало удлинения дня, оживление природы, приход весны. Все это послужило чествованию его и как праздника возрождения природы, и как праздника Нового года.

По календарю зороастризма, которым пользовались до н.э., в первый день месяца фарвардин организовывался «Малый Навруз», на шестой день — «Большой Навруз» («Катта Навруз» — «Махсус Навруз»). В период правления династии Сасанидов эти два Навруза были объединены и все дни между большим и малым Наврузом объявлялись праздниками. По истечении определен-

ного времени чествование праздника Навруз растягивалось на один месяц.

В Наврузе доисламского периода заслуживают внимания истинно народные обычаи. В дни праздника среди людей был очень распространен обычай угощать друг друга сахаром, сладостями (чтобы жизнь была сладкой), дарить цветы (чтобы все были красивыми). Люди брызгали землю водой, делали омовение, обливали друг друга (чтобы воды и продуктов было в изобилии, был хороший урожай), а также, как повествует Беруни, сажали в этот день вокруг блюда семь разновидностей злаков на семи полосах. По тому, что выросло, судили о качестве злаков в данном году — сильные они будут или худые.

Было немало примет. Например, «тот кто в этот день утром, прежде, чем скажет слово, вкусит сахара и умаснится маслом, будет на весь год огражден от всяких бедствий».

Ритуальная пища древнего Навруза — это так называемый «хафт син», когда на подносе подают семь предметов, названия которых начинаются с буквы «С»: син-пад — семена руты, себ — яблоки, сиях-дане — черные косточки, синджид — дикая маслина, сирке — уксус, сир — чеснок, сабзи — зерно, пророщенное на тарелке. Кроме того, на стол подают простоквашу, молоко, сыр, крашенные яйца, хлеб, чашку воды с плавающим на ее поверхности листом, сосуд с розовой водой, фрукты, орехи, миндаль, фисташки и т.д. Свечи, зажженные во здравие, должны сгореть до конца.

В Центральной Азии у всех земледельческих народов приготавливали новогоднее блюдо — гуджу — из семи видов злаков или из джугары. Особой популярностью пользовался сумалак — культовое блюдо из проросшей пшеницы. Совершенно очевидно, что новогодние ритуальные блюда у центральноазиатских народов и персов имеют отношение к культу плодородия, аграрной магии.

В период празднования Нового года — Навруз, летом, в день солнцестояния, как уже отмечалось, было много обычаев и обрядов, связанных с водой, такие, как лить воду, брызгать водой землю, совершать омовение, обливать других, купаться в водоемах и др., которые, вероятно, появились в связи с летней жарой. Но когда Навруз был перемещен на весну, то многие обряды, связанные с водой, по-прежнему отмечались в жаркие дни лета. В разных местах они проводились по разным традициям и под разными названиями.

В средние века в различных местах на территории современного Узбекистана Навруз приобретал различные формы и традиции. Уборка двора, посадка деревьев и цветов, проведение родителей, старцев, больных, посещение могил превратились в праздничные обычаи Навруза.

Несмотря на то, что каждая местность имела свои специфические обычаи, можно привести типичные образцы народных праздников. Протяженность праздников во времени была различной — от 3 до 15 дней. Накануне праздника на местах собирались советы аксакалов, они избирали «раиса» — председателя, который отвечал за весь процесс организации праздника. В установленный день глашатаи ходили под звуки карнаев и сурнаев и оповещали народ о начале праздника. Праздник устраивался на природе, «Сайилгох»ах — специальных местах для гуляний, обычно — на базарных или больших площадях города. Порядок проведения праздничного дня выглядел примерно так: утром выступали канатоходцы, затем шли бои перепелов, петухов, баранов и т.д. Во второй половине праздничного дня устраивались соревнования палванов — богатырей. К вечеру — кукляри (игра с козлом). Параллельно на протяжении дня выступали с театрализованными представлениями маскарабозы и кизикчи. На базарных площадках организовывались различные народные игры, танцы, развлечения.

О самом крупном, веселом, зрелищном празднике Навруз не могли не слагать стихи самые выдающиеся поэты. Воспевали его Фирдоуси, Саади, Навои, Фуркат, Омар Хайям посвятил этому празднику целую поэтическую книгу «Наврузнома».

А закончить я хочу словами Президента нашей республики И. А. Каримова: «Наши предки достойны благодарности за то, что они, отстояв свою самобытность, верные давним народным традициям, и в пору сложнейших испытаний сумели сохранить как зеницу ока, сберечь такой прекрасный праздник, каким издревле был на нашей земле Навруз».

Адолат куёши интиқ кугган кун,
Бизга ҳурлик қутлуг, эй Бободехқон
Эркисиз дилда гурур уйготган айём
Истиқлолинг қутлуг, она Туркистон.
Ҳурлик Наврузида, азиз дўсту ёр,
Сизга қутлуг бўлсин, соз ила ашъор.

Узбекистан: разнообразие культурных ценностей

Дмитрий ХА — студент Ташкентского архитектурно-строительного института

Научный руководитель — Э. Р. КАДЫРОВ, доцент

По своему происхождению Навруз — праздник издревле бытующий у народов Востока. Один из крупнейших поэтов и философов XI века Абу Райхан Беруни называл его «праздником пробуждения природы». А известный энциклопедист XIII—XIV веков Низамульмульк в своем произведении «Саёхатнома» («Сказание о путешествии») говорит о «Навруз байрами» как о всенародном празднике.

Тоска по весне не раз находила свое отражение в поэзии. В нашем поэтическом наследии создан даже жанр стихосложения под названием «Бахор», что примерно можно перевести на русский язык как «Песнь о весне».

Человеческое общество в течение длительного развития прошло довольно сложный путь, который мы называем историей. Повседневная жизнь человека, его взаимоотношения с природой постепенно формировали определенные мировоззрения. Именно на основе наблюдения и познаний законов природы возникли различные обряды и традиции, одним из которых является Навруз. В Узбекистане Навруз считается одним из самых древних и наиболее почитаемых праздников. Этот праздник, в отличие от исторических, международных или религиозных праздников, имеет свои характерные черты и особенности. Навруз — это календарно-земледельческий праздник. Дата его празднования — день весеннего равноденствия. Это начало Нового года по солнечному летоисчислению, которое в Центральной Азии в народе называли также «дехкон ҳисоби», — т.е. крестьянским летоисчислением, в отличие от лунного календаря.

В наши дни в условиях обновления и демократии Навруз стал истинно национальным праздником. «Навруз» означает — «Новый день», а смысл его выражается в «Йил боши» — «начало года». Своими корнями он уходит в далекое прошлое и в течение длительного исторического развития охватил обширные регионы нашей планеты. Этот праздник весны отмечают в Иране и в Афганистане, в Закавказье, в республиках Центрально-

азиатского региона, в Восточном Туркестане, в северных районах Индии и Пакистана, в Татарстане и во многих других уголках мира — только называется он по-разному. В нашем Центральноазиатском регионе встреча весны начинается вековым обрядом, когда самый почтенный и уважаемый в селении человек прокладывает первую борозду плугом, запряженным парой волов.

Но до этого традиционные предновогодние обряды и ритуалы начинались с появления бутонов первых весенних цветов. Как только появлялись первые цветы, группы людей, чаще детей и подростков, начинали ходить, держа в руках жердь с укрепленными на ее конце первыми весенними цветами, от дома к дому по всему кишлаку и махалле, поздравляя жителей селения с наступлением весны и распевая при этом песни, посвященные этому знаменательному событию.

В Нурате и Пенджикенте отмечался «гул сайли» (гулянье в честь первых красных цветов); в Ферганской долине, особенно в Исфаре, с особой торжественностью отмечался праздник тюльпанов. Устраивались красочные «гулгардони» — гулянья с цветами, «бахор муборак» — поздравления с новой весной.

Нередко шествовавшим певцам аккомпанировали на народных инструментах: бубне, дутаре, дойре, сурне. Хозяева приглашали их в дом, брали цветы, целовали их, иногда проводили цветком по бровям и глазам, одновременно произнося различные пожелания для себя, своих близких и гостей. После такой краткой церемонии участники «гулгардони» получали всевозможные подарки и шли к другому дому.

Праздник условно можно разделить на две части. Первая — трудовая, когда дехкане готовились к началу весенних работ в поле, наводили порядок в своих жилищах и дворах, благоустраивали кишлак. Именно тогда проходил день памяти, люди приводили в порядок могилы своих близких, поминали их добрым словом. В едином трудовом порыве народ стремился улучшить свою жизнь. Люди чувствовали локоть друг друга, поддержку и взаимопонимание. Ни одна семья без мужчин и ни один больной не оставались без поддержки односельчан. Это были деяния, которые сближали людей, объединяли души, очищали их и одухотворяли.

Вторая часть праздника состоит из увеселительных мероприятий. Хорошо потрудившийся народ умел и отлично отдохнуть. Состязались аскиябозы и богатыри,

демонстрировали свое мастерство маскаробозы и хофизы, танщоры и канатоходцы. Проводились тонки и улак. Массовые гулянья проходили на лоне природы — никто не оставался в стороне. Сотни людей, от мала до велика, выходили на улицы, где плясали, пели, затевали игры, где играли карнаи и сурнаи.

На массовых гуляньях Навруз проводились различные спортивные состязания между махаллами и селениями. Широко были распространены конные соревнования и игры. И все эти представления сопровождались песнями и танцами. Одним из знаменательных видов игр является игра с воздушным змеем, называемым «варрак». Запуск воздушных змеев был не только интересным зрелищем, но и служил средством доставки записок с поздравлениями на крыши домов близких людей.

Вот как праздновало Навруз население Самарканда и его окрестностей. Отмечался предновогодний праздник весьма торжественно. В городе до наступления сумерек люди зажигали факелы и под аккомпанемент флейт, сурны, дойры, барабанов, держа факелы в руках, направлялись к берегам Оби-рахмат и там развлекались: плясали под музыку, пели песни, комики и шуты показывали свое искусство. Кроме того, в этот день готовили лакомые блюда и употребляли их коллективно; богатые люди даже резали скот для угощения других. Вечером, перед закатом солнца, разжигали костры и по очереди собравшиеся три раза перепрыгивали через костер. При перепрыгивании произносили различные присказки, пожелания здоровья, счастливой жизни, о ниспослании обильного урожая, об изгнании злых духов. Следует отметить, что культ огня широко распространен и по сей день. Во время Навруза водят хороводы вокруг костра; совершается это в целях избавления от всяческих болезней, несчастий, бедствий, очищения себя от грехов. В ночь перед праздником одевают новые одежды, которые специально для этого сшили девушки и женщины.

Навруз байрами связан также со множеством мифологических представлений народа. Вот одна притча, имеющая прямое отношение к празднику.

Ато — бог потустороннего мира, царь страны умерших, похитил красавицу Наргиз и увез к себе, но обещал каждую весну отпускать ее на свидание с матерью. И вот она уже шагает к матери, а земля, согретая ее дыханием, пробуждается, дышит...

Сегодня праздник Навруз проходит очень красиво,

массово успешно. Поистине, Навруз — всенародный праздник: встречи, народные гулянья, прием гостей из братских республик, телемарафон, специальные радиопрограммы, фестиваль театров, выступления художественных самодеятельных коллективов. Все это еще больше обогатило древний, но и вечно молодой праздник народа.

Вот как празднуют Навруз в Шараф-Рашидовском районе Сырдарьинской области. Каждая организация, предприятие, учреждение, учебное заведение выставляют своих кандидатов на роли «героев» Навруза: Бахор-ханум — Весны, Момоеера — Земли, Дехкана-бобо — Земледельца. Самодеятельные артисты, воплощающие эти образы, заранее готовятся к тому, чтобы ответить на многочисленные вопросы участников праздника.

Среди трудовых коллективов, представляющих своих кандидатов устраивается конкурс. Победители возглавляют праздник. Награды победителям вручает сама Бахор-ханум. Проводятся конкурсы на лучшее приготовление весенних блюд.

Затем Дехкан-бобо и Бахор-ханум высаживают саженец и поздравляют всех с праздником Навруз.

Исторически Навруз содержит в себе немало обрядов, которые и сегодня очень почитаются в народе. Еще одной особенностью праздника Навруз является приготовление туй-сумалака — праздника в честь пшеницы. С происхождением праздника — обряда, связанного с сумалаком, существует несколько легенд. Одна из них повествует о том, как после долгой осады один из мирных городов, наконец, пал. Захватчики убивали и грабили население. Одна женщина чудом спаслась сама и спасла своих детей. Но в разрушенном городе наступил жестокий голод. Мать долго не могла ничего найти из съестного и в бессилии упала на землю. Вдруг ее взгляд остановился на рассыпанных на земле проросших зернах пшеницы. Это было спасением. Ведь зерно, пусть даже и проросшее, ассоциировалось с хлебом. Женщина собрала зерна и принесла их домой. Дома она, мелко порубив их, стала варить. Получилась сытная и вкусная каша, которой она накормила не только своих детей, но и уцелевших горожан.

По преданию, с тех пор из проросшего зерна, спасшего людей от голодной смерти, каждый год ранней весной стали готовить блюдо, которое получило название «сумалак», а сам процесс его приготовления превратился в один из любимых весенних обрядов народа.

Сумалак готовится в основном женщинами. Кстати, блюдо, приготавливаемое также весной, но руками мужчин, называется халимом. Его основу составляет все та же проросшая пшеница, ну а так как сильный пол не может обходиться без мяса, в блюдо еще добавляют свежее мясо телянка.

При приготовлении сумалака не то что спать, на минутку отойти нельзя — пригорит, и весь многодневный труд пойдет прахом. Вот и сговариваются несколько соседок вместе варить сумалак. Это очень старая традиция, от бабушек и прабабушек. Чтобы не уснуть и не проспать сумалак, женщины развлекаются как могут: поют песни, тихонько наигрывают любимые мелодии на дутаре и дойре, девушки танцуют. Словом, получается что-то вроде девичника или посиделок.

Давняя традиция считала этот праздник молодежным, вернее, днем любовных игр, когда юноши кидали девушкам яблоки и гранаты, крашенные яйца, сладости, посылали им через детей кишмиш и халву. Кстати сказать, яблоко и гранат в фольклоре многих народов мира — это любовно-брачный символ.

Вообще, отраднo, что сегодня возрождены самые древние и самые молодые народные традиции, а праздник Навруз стал радостным торжеством, светлой традицией в нашей жизни. С первых дней нашей независимости важнейшей задачей явилось возрождение того огромного, бесценного духовного и культурного наследия, которое в течение многих веков создавалось нашими предками. Возрождая традиции наших предков, мы возвращаемся к духовным истокам народа, к его корням.

Исторический опыт, преемственность традиций — все это должно стать теми ценностями, на которых воспитываются новые поколения.

Возрождение праздника Навруз — один из положительных результатов нашей суверенности. Этот великий праздник, дошедший до нас из глубины веков, является огромной поддержкой духа нашего народа. В дни праздника люди, живущие в Узбекистане, забывают все печали и заботы прошедшего года, они встречают Новый год с новыми надеждами, с верой в светлое будущее. Ведь недаром было сказано: «Навруз — зарождение надежд на светлое будущее». И в этом наше богатство — богатство Республики Узбекистан.

МУНДАРИЖА

- Суз боши
- Ш. Абдурашимова. Ўзбекистон ва Жаҳон ҳамжамияти
- У. Алибеков. Истиқлол ва Навруз.
- Д. Ҳайитова. Оила, маҳалла ва Навруз.
- З. Абдуллаева. Навруз — табиат сирларини намониши бўлган байрам.
- М. Ортиқова. Анахита ва Навруз.
- И. Саломова. Экология ва жамият хавфсизлиги.
- Б. Шодиева. Мустақилликнинг етти Наврузи.
- Ф. Болгаева. Навруз дастурхони.
- Ф. Худойқулова. Мустақиллик маърифий-маънавий қадриятлар кузгусида.
- Н. Тожибоева. Навруз ва ёшлик.
- Н. Қодирова. Асрларни мунаввар қилган байрам.
- Ф. Латипов. Ҳамкорлик ва узаро ёрдам қадриятларининг миллий анъаналарда акс этиши.
- З. Маттиева. Навруз анъаналари — тарбия мактаби.
- С. Охунжонова. Мустақил Ўзбекистоннинг янги сиёсий тизими
- М. Караматов. Диний қадриятлар миллий тараққиёт хизматида
- А. Мусоев. Удумларни яшартган Айём.
- Ф. Сулаймонов. Бозор муносабатларига ўтишнинг Ўзбекистон модели.
- Г. Каримова. Навруз тантаналарининг муштарак ва ўзига хос хусусиятлари.
- С. Давлатов. Ўзбекистон: халқаро ҳамкорлик ва ҳамжамиятлик йулларида.
- М. Қасимова. Марҳабо истиқлол, марҳабо Навруз!
- Г. Мухаммаджонова. Ўзлигини англай ўзбегим.
- Ф. Нортонжиев. Жуғрофий-стратегик имкониятлар ва иқтисодий салоҳият — тараққиёт гарови.
- А. Ҳаққулов. Мустақил Ўзбекистоннинг ойдин йули.
- Ш. Мустафоева. Миллий қадриятлар ва ёшлар.
- М. Абдурахимова. Қадимий ва навқирон Навруз.
- Н. Ахунбабаева. Демократия и современность.
- Ф. Газизова. Угроза религиозного экстремизма и фундаментализма
- А. Бычкова. Особенности празднования Навруза в Узбекистане
- А. Иванова. Навруз — праздник весны, добра и мира.
- Р. Юнеев. Навруз: история и традиции.
- Дмитрий Ха. Узбекистан: разнообразие культурных ценностей.

Мустақилликнинг етти Наврузи —
Болнинг ойдин йўли
истик

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни
Бош таҳририяти
Тошкент — 1999

Муҳаррирлар Г. Зокирова, Э. Иргашева
Белакловчи рассом М. Самойлов
Техник муҳаррир Л. Хиждова
Мусахҳихлар Ж. Тоирова, Л. Русакова

12.98 й. Босишга рухсат этилди 28.01.99 й.
Тўғридан берилди 02.01.99 й. Гарнитураси. Офсет босма. Шартли
қилини 84x108/16. Таҳриёт ҳисоб табоғи 7,38. Тиражи 5000.
Қилини табоғи 7,56. Нарх шартнома асосида.
Регистр № 3218. Баҳоси

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмаҳонаси,
700083, Тошкент шаҳри, «Буюк Турон», 41-уй.

М 91

Мустақилликнинг етти Наврузи — истиқболнинг ойдин йўли: Маърузалар тўплами (Республика ўқув юртлари талаба-ўқувчилари ва аспирантларининг Ўзбекистон мустақиллигининг 7 йиллигига бағишланган илмий-амалий анжуманида қилган маърузалари — 1998 йил март) /Махсус муҳаррир: П. Тураев/. — Т.: «Шарқ», 1999. — 144 б.

Сарл. олдида: ЎЗР Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги.

ББК 66.3(5У)+66.9(5У)+63.5

260c